

**”VOIN KERTOAA MITEN PALJON ÄRSYTTÄÄ
RUOKAOHJELMAT”**

Ulkopuolisuus Nälkä-kirjoituskilpailun teksteissä

**Riika Kuuskoski
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2020**

TIIVISTELMÄ

”VOIN KERTOJA MITEN PALJON ÄRSYTTÄÄ RUOKAOHJELMAT”

Ulkopuolisuus Nälkä-kirjoituskilpailun teksteissä

Riika Kuuskoski

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto/Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: yliopistonopettaja Tuomo Kokkonen

Kevät 2020

Sivumäärä: 103 sivua

Tutkielmassa tarkastellaan pienituloisten kokemaa ulkopuolisuutta ruokaa koskevassa keskustelussa. Ruokavalintojen merkitys on kasvanut yhteiskunnassa ja ruoka on politisoitunut uudella tavalla. Ruokavalintojen kautta voidaan rakentaa identiteettiä, osallistua ja vaikuttaa. Tutkielmassa tutkitaan kirjoituskilpailuaineiston pohjalta, millaista ulkopuolisuutta pienituloiset kokevat ruokakeskustelussa. Aineistona on vuonna 2018 Minun on nälkä -kirjoituskilpailuun lähetetyt tekstit. Tutkielma liittyy sosiaalityön keskusteluun nälästä ja ruoka-avun käyttäjistä ja kuvaa myös rajapintaa huono-osaisuuden ja keskiluokkaisen elämäntavan välillä ruokadiskurssissa.

Aluksi esitellään ruoan sosiaaliseen merkitykseen liittyvää tutkimusta. Teoriaosio tarkastelee köyhyyden ja kulutuksen suhdetta Pierre Bourdieun, Zygmunt Baumanin, Ulrich Beckin, Anthony Giddensin ja Beverley Skeggsin ajattelussa. Näiden teemojen kautta tarkastellaan Yhteisvastuueräyksen ja Ilta-Sanomien järjestämään nälkäaiheiseen kirjoituskilpailuun lähetettyjä tekstejä identiteetin, ulkopuolisuuden ja elämäntilanteeseen asennoitumisen strategioiden kautta. Tutkimustuloksena esitän, että vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa on trendinä ruokailun yksilöllistyminen, eivät köyhiksi itseänsä kokevat luo itselleen ruokaan liittyvää identiteettiä Baumanin ja Giddensin ajattelun tarkoittamalla tavalla. Tämä tukee Skeggsin näkemystä, että identiteetti on epätasa-arvoinen resurssi ja käsite liittyy keskiluokan normalisointiin. Kirjoittajat kokivat ulkopuolisuutta ruokasuhteessaan koskien kunnollisen elämän vaatimuksia, keskiluokkaista kulutusta sekä sosiaalisia tilanteita. Kirjoituksissa ilmeni myös neljä strategiaa asemoida itsensä köyhyystilanteeseen: pyrkiminen kunnollisuuteen eli kamppailu keskiluokkaiseen elämäntapaan pääsemiseksi tai siellä pysymiseksi; omasta nokkeluudesta tyydytyksen hakeminen; alistuminen sekä poliittinen vastustus.

Tutkielma tuottaa tietoa yhteiskunnallisesti tärkeästä aiheesta, pienituloisten kokemuksista ulkopuolisuudesta liittyen ruokaan ja ruoan ympärille rakentuvaan diskurssiin. Se luo myös jatkumoa nälkäkirjoituksiin, jotka kerättiin Stakesin ja sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusta varten lamavuonna 1994, kun ruoka-avun tarpeen oletettiin olevan tilapäinen ilmiö suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkielma tuo taustaa myös taloussosiaalityöhön, jossa tarkoituksena on vahvistaa asiakkaan taloudellista toimintakykyä.

Avainsanat: ulkopuolisuus nälkä köyhyys pienituloisuus ruokavalio ruoka-apu kunnollisuus taloussosiaalityö

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	RUOAN SOSIAALISESTA MERKITYKSESTÄ	8
2.1	MITÄ SUOMESSA SYÖDÄÄN.....	10
2.2	RUOASTA JA SOSIAALISESTA VUOROVAIKUTUKSESTA	12
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYK: KULUTUS JA YHTEISKUNNALLINEN EROTTelu	15
3.1	BOURDIEU JA KULUTUS YHTEISKUNNALLISEN EROTTAUTUMISEN NÄYTTÄMÖNÄ.....	17
3.2	BAUMAN JA EROTTLEVA IDENTITEETTI	21
3.3	REFLEKSIIVINEN MODERNI JA KULUTUSVALINTOJEN ELÄMÄNPOLITIikka	23
4	KATSE KÖYHIIN: PIENITULOISUUS JA KULUTUS	27
4.1	SKEGGS JA LUOKAN UUSINTUMINEN KULUTUKSEN KAUITTA	30
5	YHTEENVETOA – JA KÄSITTEITÄ	36
6	TUTKIMUSKYSYMYKSET, AINEISTO JA METODI	40
6.1	AINEISTO: 64 KIRJOITUSTA KIRJOITUSKILPAILUSTA.....	40
6.2	EETTISET KYSYMYKSET	44
6.3	METODI: NARRATIIVIN LUENTA FAKTANÄKÖKULMASTA	44
7	RUOKAVALINNAT JA IDENTITEETTI NÄLKÄ-AINEISTOSSA	49
7.1	NÄLKÄ-AINEISTON KUVA RUOKAVALIOSTA.....	50
7.2	NÄLKÄ-AINEISTON RUOKAVALION VERTAILU SUOMALAISTEN PERUSRUOKAVALIOON	54
7.3	PIENITULOISTEN RUOKAIDENTITEETISTÄ	57
8	ULKOPUOLISUUS NÄLKÄ-AINEISTOSSA	61
8.1	KUNNOLLISEN ELÄMÄN ULKOPUOLISUUS.....	63
8.2	KULUTUKSEN ULKOPUOLISUUS.....	67
8.3	SOSIAALISET TILANTEET JA ULKOPUOLISUUS	69
9	STRATEGIAT ASEMOITUMISESSA ELÄMÄNTILANTEESEEN NÄLKÄ-AINEISTOSSA	71
9.1	PYRKIMINEN KUNNOLLISUUTEEN	75
9.2	TYDYTYKSEN LÖYTÄMINEN OMASTA NOKKELUUDESTA	80
9.3	ALISTUMINEN.....	85
9.4	POLIITTINEN VASTUSTUS.....	87
10	JOHTOPÄÄTÖKSET	92

1 JOHDANTO

Ruoka on noussut viime vuosina äärimmäisen tärkeäksi osaksi keskiluokkaisten ihmisten identiteettiä. Ruoan ottaminen lautaselle esimerkiksi työpaikkaruokalassa vaatii lukemattomia valintoja, eikä niiden takana enää ole vain lempiruoka-ajattelu. Ihminen ei enää vain syö, vaan hänen ruokavalionsa ovat suuri valintojen summa, jolla hän toteuttaa itseään ja osoittaa ajatteluaan ja luo yksilöllistä identiteettiään. Makujen harrastaminen ja kulinaristinen kokkaaminen on ollut keskiluokan harrastus jo pitkään, mutta kasvisyönnin yleistymisen terveys- ja ympäristöperusteilla on tuonut lisänsä. Syökö luomua, vegaaniruokaa, hävikkiruokaa ilmaston takia – kaikki ovat tapoja toteuttaa itseään ja osoittaa ajattelutapojaan ja arvojaan ruokavalion kautta; tai vaihtoehtoisesti korostaa toisenlaista ajattelutapaa ja identiteettiä esimerkiksi arvostamalla hyvää pihviateriaa, joka on tehty parhaan makunautinnon takaavista raaka-aineista. Samoin einesten syömiseen voi olla periaatteellinen kanta.

Ruokavalinnoista on tullut myös poliittisen vaikuttamisen muoto – kulutusvalinnoilla voidaan tehdä politiikkaa, vaikkapa silloin kun lounasruokalassa valitseekin luomupiimää tietoisena eläinten oikeuksista ja pitkästä laiduntamiskaudesta. Voi sanoa, että ruoka on politisoitunut uudella tavoin (Mononen 2012, 152). Vaikka syöminen on viime vuosina yksilöllistynyt, yhdessä syömistä pidetään kulttuurissamme yhä arvokkaana ja ihanteena (Jallinoja, Jauho ja Pöyry 2019, 175). Moni arvostettu yhdessäolon hetki toteutuu lautasen äärellä.

Ruokavalion valinta samoin kuin yhdessä ystävien kanssa syöminen on kuitenkin pitkälti rahakysymys. Moni laadukas valinta maksaa enemmän kuin perusruoka. Suomessa pienituloisia on 12 prosenttia ihmistä, ja tuloerot ovat suomalaisessa yhteiskunnassa olleet kasvussa. Pienituloisten määrä kasvoi 1990-luvun alusta vuoteen 2010, jolloin se oli huippulukemassa 728 000. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2018 oli pienituloisia 654 000 (Tilastokeskus 2018)¹. Pienituloisuus on yhteydessä syrjäytymiseen ja

¹ Tilastokeskus käyttää pienituloisuuden rajana Eurostatin tilastojen mukaisesti sitä, että talouden tulot ovat 60 prosenttia tai alle kansalaisten mediaanitulosta.

osattomuuden ja ulkopuolisuuden kokemukseen yhteiskunnassa. Pienituloisuus rajoittaa kulutuskäyttäytymistä, josta on tullut muuttuvassa yhteiskunnassa yhä tärkeämpi tapa toteuttaa itseään: näyttää itselleen ja muille, millainen ihminen sitä onkaan ja mihin ryhmään – ja luokkaan – kuuluu yhteiskunnassa.

Absoluuttista nälkää harva näkee, mutta köyhyys ilmenee valinnanmahdollisuuksien vähyytenä sekä ruokavaliassa että syömisen tilanteissa. Koska ruoka liittyy yhdessäoloon vahvasti, taloudelliset rajoitukset rajoittavat myös sosiaalisia suhteita ja pitävät yllä ulkopuolisuuden kierrettä.

Tarkastelen gradussani pienituloisten ulkopuolisuuden kokemusta nälkäaiheisen kirjoituskilpailun aineistosta. Kirjoituskilpailun järjesti Yhteisvastuu yhdessä Ilta-Sanomien kanssa keväällä 2018, jolloin Yhteisvastuukeräyksen teema oli nälkä. Yhteisvastuukeräys on ollut toimija suomalaisessa nälkäkeskustelussa jo 1990-luvun laman ajoilta. Laman ja joukkotyöttömyyden iskettyä suomalaiseen yhteiskuntaan havaittiin tutkimuksissa Suomessa olevan 100 000 ihmistä, jotka kokivat näkevänsä nälkää. Samoihin aikoihin eri toimijat kuten Pelastusarmeija, seurakuntien diakoniatyö, Suomen Punainen Risti, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja työttömien yhdistykset alkoivat organisoida ruoka-apua tarvitseville, tilapäisesti, kuten tuolloin ajateltiin.² (Kontula ja Koskela 1994, 39–41; Karjalainen ja Lehtelä 2017, 91.)

Kirjoituskilpailuun lähetettiin vuoden 2018 keväällä 64 kirjoitusta. Osallistujia ohjailtiin pyytämällä kirjoittamaan omasta tai lähipiirin kokemuksista: ”Miten ruoan puute näyttäytyy arjessasi? Miltä nälkä tuntuu? Millaiset asiat ovat kohdallasi johtaneet tilanteeseen, että ruokaa ei ole riittävästi?” Lisäksi todettiin, että kirjoittaa voi myös suomalaisesta nälästä ja köyhyydestä yleisemmälläkin tasolla.

² Kirkon ruokapankkien toimintaa järjestettiin Yhteisvastuukeräyksen tuotolla nykyisen Kirkkopalveluiden alla, ja sen arvovaltainen Nälkäryhmä osallistui myös yhteiskunnalliseen keskusteluun. (Karjalainen ja Lehtelä 2017, 91–92.)

Kun ihmisiä on pyydetty kirjoittamaan nälästä, on jäänyt heidän vastuulleen arvioida, mitä nälkä on. Vuonna 1994, keskellä lamaa, Stakesin tutkijat pyysivät ihmisiä kirjoittamaan nälkäkokemuksistaan samantyyppisesti. Tätä 200 kirjeen aineistoa analysoinut Sakari Hänninen (1994, 7) on käyttänyt muotoilua ”nälkä tai nälkäkokemus on sosiaalisesti muovautunut ruumiintuntemus”, tarkoittaen että se on saanut tulkinnan ja asetettu suhteellisen köyhyyden kontekstiin. Nälällä voidaan kuitenkin viitata myös toimintakyvyn puutteeseen (emt., 8). Hänninen esitteli yhdeksänkohtaisen mallin kokemuksen tarkempaan analyysiin ajallisen keston ja kokemustyyppin mukaan – siinä ”nälkä” on ”ravinnon riittämättömyydestä tai kehnoudesta juontuva tila, joka ehdyttää elinvoimia ja vaarantaa toimintakyvyn” (emt., 11).

Osa heistä jotka ovat tunnistaneet tulleet puhutelluiksi kilpailukutsun nälkä-otsikolla, käsittävät nälän kuitenkin laajasti – kuten nimimerkillä Nälkä-äiti keväällä 2018 kirjoittanut:

Nälkä on sitä kun kaksi koulutettua ihmistä ajautuu ilman omaa syytään pätkätöihin ja työttömyyteen.

Nälkä on sitä kun aamulla herää, näet maailman kauneimmat lapset kotonasi ja pelkää lähettää heidät ulkomaailmaan sillä joku voikin tajuta että he ovat köyhiä ja nälkäisiä.

Nälkä on sitä kun yrität kaikin keinoin varjella lapsiasi ettei he joutuisi kärsimään köyhyydestä ja puutteesta sillä loppu viimeksi syytät itseäsi joka päivä siitä että perheelläsi on nälkä.

Nälkä on sitä kun katsot ulos ikkunasta kun muut harrastavat, matkustavat ja käyvät töissä. Itse pelkää puhelimen pirinää ja postin hakemista.

Nälkä on sitä kun et pysty avaamaan pöydälläsi lojuvia perintälaskuja koska tiedät ettei sinulla ole varaa maksaa niitä sillä jos maksat, on sinulla on entistä enemmän nälkä.

Nälkä on sitä kun kotonasi on punaisen lapun tuotteita ja lapset häpeävät pyytää kavereita kotiinsa.

Nälkä on sitä että asut omakotitalossa ja ajat hyvällä autolla kauppaan bensatankki tyhjänä tililläsi kymmenen euroa kolmen päivän ruokarahaksi.

Nälkä on sitä kun lapsesi kysyvät voivatko mennä heseen ja vastaat että heidän täytyy tulla kotiin syömään paistamiasi kananmunia.

Nälkä on sitä kun koet olevasi täysin yksin koko yhteiskunnassa ja luet katkerana uutisia muiden ihmisten elämästä etkä enään näe mitään hyvää omassa elämässäsi.

Nälkä on sitä kun Kelan, seurakunnan ja sosiaaliviraston verkot eivät huomaa ns. Hyväosaisten nälkää sillä ainahan voit myydä autosi, muuttaa pienempään asuntoon ja vaihtaa paikkakuntaa lastesi ja oman mielenterveytesi kustannuksella.

Nälkä on sitä kun kaivat kaapistasi siistit merkkivaatteet ja menet pitämään pokkaa muiden vanhempien keskelle vanhempainiltaan ja mietit samalla mistä teet iltapalan taas tänä iltana lapsillesi kun tulet kotiin.

(Teksti 7)

Tutkielmassani tarkastelen, millaista ulkopuolisuutta rakentuu ja millaista ulkopuolisuutta pienituloiset ihmiset kokevat, kun eivät tulotasonsa takia voi tehdä sellaisia ruokavalintoja kuin haluaisivat. Millaista identiteettiä he rakentavat suhteessa ruokaan ja ruoallaan – vai rakentavatko he sellaista ylipäättään? Tutkin myös, minkälaista kamppailua syrjäytymistä vastaan ja millaisia tilanteeseen asemoitumisen strategioita teksteissä tulee esille.

Esittelen ensin ruokaan ja sen sosiaaliseen merkitykseen liittyvää tutkimusta (luku 2). Tutkielmani teoriaosiossa (luku 3) tarkastelen, miten köyhyyden ja kulutuksen suhde tulee esiin Pierre Bourdieun teoriassa, jossa kulutus nähdään osana ihmisen habitusta ja siten hänen luokka- asemansa perustana ja ylläpitäjänä. Sitten esittelen kulutuksen merkitystä uudenlaisessa notkean modernin yhteiskunnassa analysoineen Zygmund Baumanin sekä elämänpolitiikkaa korostavien refleksiivisen modernin teoreetikkojen Ulrich Beckin ja Anthony Giddensin ajattelua. Koska pienituloisten tilanne ei tule esille näissä teorioissa esiin kovin hyvin, laajennan ajattelua luvussa 4 köyhyyteen ja etenkin brittiläisen Beverley Skeggsin teoriaan yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta ja jaottelusta. Näiden teemojen kautta tarkastelen Yhteisvastuukeräyksen ja Ilta-Sanomien nälkäaiheiseen kirjoituskilpailuun lähetettyjä tekstejä analyysiluvuissani 8 (identiteetti), 9 (ulkopuolisuus) ja 10 (strategiat).

Gradututkielmani liittyy sosiaalityön keskusteluun nälästä ja ruoka-avun käyttäjistä, vaikka laajennan näkökulmaa ja kuvaan myös rajapintaa huono-osaisuuden ja keskiluokkaisen elämäntavan välillä ruokadiskurssissa. Ruokaa on sosiaalityöhön liittyen tutkittu lähinnä ruokaturvan näkökulmasta, ja kiinnostus siihen on kasvanut viime vuosikymmeninä oppiaineessa huomattavasti – tai pikemminkin ruokaturvan puutteeseen. Ruokaturvalla (*food security*) tarkoitetaan Tiina Silvastin sanoin ”aktiivisen elämän mahdollistavaa, riittävää, turvallisen ja terveellisen ruoan jatkuvaa saatavuutta” (Silvasti 2006, 184). Kun 1980-luvun ensimmäisellä puoliskolla kansainvälisissä, sosiaalityön kannalta merkityksellisissä tietokannoissa julkaistiin 11 artikkelia ruokaturvan puutteesta, oli määrä vuosina 2010-2015 noussut jo 768:aan (Burgess ja Shier 2016). Burgessin ja Shierin systemaattisen kirjallisuuskatsauksen mukaan artikkeleista noin puolet kohdistuu eteläiseen pallonpuoliskoon ja puolet pohjoiseen, vaikka ruokaturvan puutteen ja sen tulemana nälän voisi olettaa olevan suurempi ongelma etelässä.³

Burgess ja Shier (2016) havaitsivat sosiaalityötä ja ruokaturvaa käsittelevässä tutkimuksessa viisi teemaa: ruoan saavutettavuuden, erityisryhmien ruokaturvan, ruokapolitiikan, elintarvikejärjestelmän sekä toimenpiteet, kuten kampanjat, koulutusprojektit ja -ohjelmat, joissa pohjoisessa toimittiin vaikkapa lihavuutta vastaan tai vihannesten ja hedelmien syömisen lisäämiseksi. Pohjoisen pallonpuoliskon tutkimuksessa tärkeimmät teemat olivat ruoan saavutettavuus (220 julkaisua), ruokaturva erityisryhmille (niin ikään 220) sekä toimenpiteet (198). (Emt.)⁴ Erityisryhmien ruokaturvan teemassa miltei puolet artikkeleista käsitteli hiv/AIDS-potilaiden ravintoa (83 artikkelia 198:sta). Vanhuksia käsitteli 37, maahanmuuttajia 33, naisia 19 ja lapsia 16. (Burgess ja Shier 2016.)

3 Tutkijat selittävät ilmiötä sillä, että Yhdysvallat, Kanada ja Iso-Britannia olivat tutkimusten johtavat maat, kun tarkasteltiin, mihin maihin artikkelien ensimmäiseksi kirjoittajaksi merkittyjen tutkijoiden tutkimuslaitokset sijoittuivat.

4 Esimerkiksi Yhdysvalloissa köyhyysongelma on huomattava, ja siellä on myös paljon alueita, joissa ruoan saatavuus on kaupunkirakenteen vuoksi huono (termi *food deserts* kuvaa, kuinka kaupunkien keskustoissa voi olla alueita, joissa ei juuri ole hyvälaatuisia ruokatarvikkeita tarjolla suurten markettien sijoituttua kauas keskustasta; Silvasti 2012, 38).

Sosiaalityöntekijöiden on Burgessin ja Shierin mukaan tärkeää ymmärtää ravinnon terveysvaikutuksia ja ruokaturvan haavoittuvuutta voidakseen hahmottaa työssään ongelmia ja tehokkaita toimia. Esimerkiksi puutteet ruokaturvassa ovat yhteydessä mielenterveyspalveluiden käyttöön, he huomauttavat tukeutuen aiempaan tutkimukseen⁵. Ruoan tiedetään vaikuttavan merkittävästi ihmisen hyvinvointiin niin henkisesti, fyysisesti kuin tunne-elämän tasolla⁶ sekä liittyvän köyhyyteen⁷, mutta sosiaalityön koulutuksessa aihetta käsitellään suhteellisen vähän, vaikka tutkimustietoa aiheesta on saatavilla, Burgess ja Shier toteavat (2016). Heidän mukaansa ajateltaessa sosiaalityötä globaalisti ruokakeskustelun ekologinen näkökulma on myös tärkeä, samoin ruokapolitiikan ja elintarvikejärjestelmän toiminnan ymmärtäminen makrotasolla. (Emt.) Ekologinen näkökulma törmää ruoka-apukeskusteluun esimerkiksi siten, että ruoka-apuna jaettava ruoka on ainakin pääsääntöisesti hävikkiruokaa, jolloin sen vähentäminen esimerkiksi logistiikan avulla ja muut keinot sen käyttöön esimerkiksi hävikkiruokaravintoloissa ovat ekologisesta näkökulmasta hyviä, mutta tällöin huono-osaisille jaettava ruoka-apu vähenee. (Tästä esim. Karjalainen ja Lehtelä 2017, Salonen 2016.)

Ensimmäisessä maailmassa nälkä ja aliravitsemus ovat ristiriitaisia tunteita herättäviä, poliittisesti latautuneita käsitteitä: mielikuva aliravitsemuksesta on kehitysmään riutuva lapsi. OECD-maiden asukkaista 56 prosenttia oli vuonna 2017 ylipainoisia tai lihavia, suomalaisista lähes 68 prosenttia (OECD 2019). Länsimaissa nälkä eli ruokaturvan puute eli terveellisen ruoan riittävän, säännöllisen saatavuuden puute näyttäytyy usein paradoksaalisesti lihavuutena, kun edullisin ja helpoin tapa tyydyttää energiantarve on usein ravitsemuksellisesti epätydyttävä ja tuottaa lihavuutta. Myös vuonna 1994 Suomessa tehdyssä kyselyssä niistä, jotka ilmoittivat kokeneensa nälkää, 38 prosenttia tarkoitti nälällä että oli joutunut tyytymään heikosti ravitsevaan, yksitoikkoiseen ruokaan (Kontula ja Koskela 1994, 46). Valtaosassa ensimmäistä maailmaa koskevasta tutkimuksesta köyhyyttä ajatellaan suhteellisena käsitteenä, suhteessa yhteisössä yleisenä pidettyyn elintasoon. Tuolloin nälkää ajatellaan taloudellisen pakon sanelemana

5 Esim. Mangurian ym., 2013.

6 Esim. Chilton ym., 2009.

7 Esim. Legwegoh ja Fraser, 2015.

poikkeamana ruokavaliosta, jota useimmilla yhteisön jäsenillä on enimmäkseen mahdollisuus noudattaa. Myös ensimmäisessä maailmassa on kuitenkin myös absoluuttista köyhyyttä. (Silvasti 2006, 195–196.)⁸

Tutkielmani tuottaa yhteiskunnallisesti tärkeää tietoa pienituloisten kokemuksista ulkopuolisuudesta liittyen ruokaan ja ruoan ympärille rakentuvaan diskurssiin. Se luo myös jatkumoa lamavuonna 1994 kirjoitettuihin nälkäkirjoituksiin. Silloin moni oletti nälän ja tarpeen turvautua ruoka-apuun olevan tilapäinen ilmiö. Olen valinnut otteekseni analyysiosiossa käyttää paljon suoria lainauksia aineistosta välittääkseni autenttista kokemusta sellaisena kuin se välittyy kirjoituksissa. Vähintäänkin aikuissosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden on tärkeää saada tietoa asiakkaidensa – tai potentiaalisten asiakkaidensa – arjen tilanteesta ja kokemuksista. Suomeen rantautumassa oleva taloussosiaalityö (ks. esim. Zechner, Karjalainen ja Viitasalo 2019) on avaamassa ikkunaa taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiselle ja asiakkaan voimauttamiseen myös taloudenhoidossa, mikä myös edistäisi sosiaalityön missiota poistaa syrjintää ja edistää oikeudenmukaisuutta (vrt. Viitasalo 2019, 9) – tähänkin keskusteluun tutkielmani tuo taustaperspektiiviä (esim. Viitasalo 2018, 2019; Zechner, Karjalainen ja Viitasalo 2019).

Sosiaalityön tradition mukaan on yhteiskunnallisesti tärkeää – arvo sinänsä – suunnata huomiota huono-osaisiin ja heidän omaan, autenttiseen kokemukseensa. Kuten Maria Ohisalo ja Juho Saari tiivistävät: ”Sosiaalinen etäisyys eri väestöryhmien välillä on kasvanut. Hyvinvoiva ei enää tunnusta pahoinvoivan kokemusta” (Ohisalo ja Saari 2014, 8). Siksi on tutkimuspoliittinen valinta kuunnella pahoinvoivien ääntä. Siteerattakoon myös paikoin provokatorista Beverley Skeggsiä: ”Jos alistetuilla ryhmillä ei ole pääsyä kertomisen ja tiedon jakamisen mekanismeihin ja kierron piiriin, miten toiset voivat edes tietää heidän olemassaolostaan?” (Skeggs 2014, 243).

⁸ Ensimmäisen maailman nälkää on tutkittu paljon etenkin Kanadassa University of British Columbian sosiaalityön emeritusprofessorin Graham Richesin johdolla. Riches on tehnyt yhteistyötä myös suomalaisten ruokatutkijoiden kanssa, esimerkiksi Tiina Silvastin ja Aino Sofia Salosen (2016) kanssa.

2 RUOAN SOSIAALISESTA MERKITYKSESTÄ

Suuri osa sosiaalityön ruokaa koskevasta tutkimuksesta kehittyneissä maissa koskee siis ruokapankkeja ja muita ruoka-avustusjärjestelmiä, kuten edellä johdannossa todettiin, ja tämä pätee Suomeenkin. Suomessa nälästä tuli ongelma tai se tuli näkyväksi 1990-luvun laman myötä. (Silvasti 2006, 198.) Ensi kertaa toisen maailmansodan jälkeen rakennetussa hyvinvointivaltiossa nälän kokemisen ilmiö havaittiin Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen lisäkyselyssä 1992 ja Taloudellisen laman terveysvaikutuksia 1992–1993 -kyselyssä, joka uusittiin 1994. Vuoden 1994 kyselyn mukaan 3,2 prosenttia väestöstä oli kokenut nälkää, mikä tarkoittaisi koko väestössä noin 100 000:ta ihmistä. (Kontula ja Koskela 1994, 39–41.) Kyselyssä haettiin myös, mitä vastaajat tarkoittivat nälän kokemisella: 7 prosenttia tarkoitti ajoittaista näläntunnetta, 38 prosenttia joutumista tyytymään yksipuoliseen, heikosti ravitsevaan ruokavalioon ja 55 prosentille nälkä merkitsi sitä että ruoka oli ajoittain loppunut tyystin eikä ollut rahaa ostaa ruokaa. Miehille tuntui olevan tyypillisempää tulkita vain konkreettinen ruoan loppuminen näläksi, naiset laskivat useammin näläksi myös yksipuolisen ravinnon. (Emt., 46–47.) Selvästi yleisintä nälkä oli työttömien parissa, selkeänä kakkosryhmänä opiskelijat. Puolet nälkää nähneistä ei ollut saanut toimeentulotukea. (Emt. 49, 56.)

Stakes keräsi nälkäkokemuksista lehti-ilmoituksilla kirjoituksia 1994 (Hänninen ja Karjalainen 1994), ja Matti Heikkilä, Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen tekivät kvalitatiivisen tutkimuksen lähetetyistä 200 tekstistä. Lisäksi he haastattelivat sosiaalityöntekijöitä ja järjestöjen toimijoita. He jakoivat tarinat kymmeneen ryhmään: 1. elämäntarinat, 2. nälkätarinat, 3. yrittäjätarinat, 4. yksinhuoltajan selviytyminen, 5. eläkeläisköyhyys, 6. työttömän tilanteen neutraali kuvaus, 7. opiskelijan ahdinko, 8. hyväntekijä, 9. kokemukset viranomaisissa ja 10. asenne päättäjiin. (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 63–64.) Kirjoittajat totesivat aineistonsa perusteella, että nälän näkeminen Suomessa on kiistatonta ja vaikutti ainakin laman aikana pysyvältä ilmiöltä, joka koskee kahta erilaista väestönosaa: perinteisiä huono-osaisia sekä usköyhiä, jotka ovat taustaltaan keski- tai työväenluokkaisia. Useimmiten varattomuuden takana on työttömyys ja ylivelkaantuminen. (Emt., 121–122.)

Ruoka-apua ja leipäjonoja ovat sittemmin tutkineet myös mm. Juho Saari ja Maria Ohisalo sekä Anna Sofia Salonen (2016). Kaikki huono-osaiset eivät hae ruoka-apua eivätkä ruoka-apua hakevat välttämättä ole kaikkien huono-osaisimpia, mutta Ohisalon esittelemät tulokset ruoka-avussa käyvien sosioekonomisesta taustasta ovat yhtä kaikki kiinnostavia. Ohisalo ym. teki 2012 alkaen kyselytutkimuksen ruoka-avun käyttäjistä. Lomakkeen täytti lähes 3500 vastaajaa 11 kunnassa. Tulosten mukaan ruoka-apua käyttävät olivat muuta väestöä vanhempia. Kysymykseen käyttövaroistaan vastaajat vastasivat, että pakollisten menojen (esim. asunto ja ruoka) jälkeen lähes puolelle jää alle 100 euroa kuussa ja enintään 300 eurolla elää kolmannes. Lähes joka kymmenes oli tavalla tai toisella työelämässä. Eläkeläisiä ja työttömiä tai lomautettuja oli kumpiakin noihin 38 prosenttia vastaajista. Opiskelijoita oli noin 7 prosenttia mutta määrä vaihteli paikkakunnittain. Ruoka-avun käyttäjistä valtaosa oli odotetusti vähän koulutettuja, ja korkeakoulutettuja oli vähemmän kuin väestössä keskimäärin. Vuokralla asui 78 prosenttia ja yksin yli 60 prosenttia vastaajista. (Ohisalo 2014, 29–38.)

Koska ruoka on ihmisen elämässä niin olennainen asia – ”ihmisen tapa olla maailmassa on syöminen”, kiteyttää Silvasti (2012, 31) – olisi ihmisten arjessa kiinni olevan sosiaalityön syytä ymmärtää ihmisten ruokasuhdetta laajemminkin kuin vain leipäjonojen kannalta. Sosiaalipolitiikkataustainen ympäristöpolitiikan professori Ilmo Massa jäljitti ruokaan liittyvien merkitysten muutoksia opiskelijoiltaan vuonna 1999 keräämistä elämäkertakirjoituksista. Pienen aineiston vuoksi signaalit ovat osin heikkoja, mutta Massa, Anu Lillonen ja Antti Karisto hahmottivat siinä viisi uutta trendiä. Medikalisoitumisella he tarkoittavat terveellisyys korostumista ja terveystuotteiden elintarvikkeiden esiinmarssia. Ekologisoituminen on ympäristöhuolen välittymistä ruokavalintoihin ja näkyy ruokavalintoina energiataseen perusteella, luomutuotteiden käyttönä, tehokarjatalouden tuotteiden välttelyä eläinten hyvinvoinnin vuoksi sekä kasvisruokavaliona, jota saatetaan perustella rationaalisilla, moraalisisilla, poliittisilla ja emotionaalisilla argumenteilla. Moralisoitumisessa ruoka perustellaan eettisenä valintana, mikä usein tarkoittaa lihasta kieltäytymistä. Kosmetisoitumisella tutkijat tarkoittavat syömisestä estetisoitumista, jolloin ruoka halutaan nähdä kauneuden tuottajana ja sillä viestitään muodikkautta. Viides trendi on uusnuukuus: suuri joukko kuluttajia tekee kuitenkin valintansa hinnan perusteella; hekin jotka periaatteessa ajattelevat haluavansa

suosia luomua, valitsevat usein hinnan perusteella, joko tiukan taloudellisen tilanteensa vuoksi tai silkasta hintatietoisuudesta. (Massa, Lillunen ja Karisto 2006, 163–178.)

2.1 Mitä Suomessa syödään

Massa, Lillunen ja Karisto ovat onnistuneet varsin hyvin kuuntelemaan pienehkön aineiston hiljaisia signaaleja, sillä 20 vuotta aiemmin kerätyn aineiston osoittamat trendit korreloivat varsin hyvin 2010-luvun lopun suuren empiirisen aineiston kanssa. Piia Jallinoja, Mikko Jauho ja Essi Pöyry (2019) ovat selvittäneet suomalaisten erityisruokavalioita vuosina 2008–2016 Suomi syö -kyselystä, jossa oli yhteensä yli 12 000 vastaajaa. Tutkimuksessa käytettiin kahden vuoden välein tehtyjä yksilökyselyjä.

Viimeisten kymmenen vuoden Suomen mediassa näkyneitä ruokailmiöitä ovat vähähiilihydraattiset ruokavaliot kuten karppaus, 5:2-dieetti, paleoruokavalio, gluteiiniton ruokavalio, ketoosiin tähtäävä ruokavalio sekä proteiinien korostaminen. Viime vuosina esillä ovat olleet vegaaninen ruokavalio sekä hyönteisruoka. (Jallinoja, Jauho ja Pöyry 2019, 135.) Tutkijoiden mukaan yksi keskeinen kehitys suomalaisten toteutuneissa ruokavalioissa on terveyteen liittyvä, joskin virallisen terveystiedon oheen on tullut uusia lähteitä kuten bloggareita ja hyvinvointialan yrittäjiä, joiden suositukset eivät aina ole linjassa tutkimustiedon kanssa. Tutkijoiden mukaan ravitsemustieteellinen tutkimus on ollut keskeinen toivottavan ruokavalion määrittelyssä. Painonhallinta liittyy usein terveysaspektiin, mikä näkyy suosikkidieetteinä.

Toinen pitkän ajan kehityskulku on ollut luonnollisuuden ja puhtauden huomioiminen ruokavaliossa, mikä on viime vuosina tullut esiin ilmasto-, kestävyys- ja eläinoikeuskysymyksenä. Tutkijoiden mukaan veganismi on ollut esillä vuodesta 2016, ja vegaanisen ja kasvisruokavalion ohessa on ollut joustavia osittaisia kasvissyöntitapoja kuten vegaanihaasteet ja lihaton maanantai. Jallinojan ja kumppanien listaama kolmas trendi on yhteisöllisten ruokanormien heikkeneminen ja yksilöllisyyden nousu. Yksilöllistyminen ja taloudellisen vaurauden kasvu luovat mahdollisuudet ”ruokavalioshoppailulle”. (Emt.)

Kyselyn tulosten mukaan tärkeimpiä ruokasuhteen ulottuvuuksia 2016 olivat ruoan kotimaisuuden tärkeys, halu olla hyvä kokki, jonka ruoasta nautitaan, sekä aterioiden näkeminen yhdessäolon hetkinä; seuraavina tulivat pyrkimys ostaa vähän jalostettuja tuotteita, hintatietoisuus, uusien asioiden kokeilu ja ruoasta nauttiminen. Alle viidennes ei katsonut ruoalla olevan muuta väliä kuin nälän sammuttaminen. Pitkällä aikavälillä kasvua oli terveellisyden, ympäristön ja sosiaalisuuden merkityksellä ruokavalinnoissa samoin kuin halussa olla hyvä kokki. Syömisestä nauttimisessa, hintatietoisuudessa ja raaka-aineiden kotimaisuuden merkityksessä oli vähenemistä vuodesta 2008 vuoteen 2016.

Tutkimuksen mukaan ruokakenttä on jakautumassa ja pirstaloitumassa – toisaalta perusruokaa syövien määrä jopa kasvoi ollen 2016 jo 67,7 prosenttia vastaajista, mutta samaan aikaan erilaisten erikoisruokavalioiden määrä kasvoi. Joka neljäs oli ollut vuoden aikana painonhallinnan takia erikoisruokavaliolla, useimmiten vähärasvaisella (noin 17 prosenttia vastaajista). Huolimatta runsaasta mediahuomiosta vegaaneja oli kyselyn mukaan vastaajista vain 1,1 prosenttia ja kasvissyöjiä 2,5 prosenttia. Tutkimuksessa erottui klustereina terveysruokavalio, yliherkkyytruokavalio, vegaaninen sekä painonhallinta. Terveysruokavaliota noudattivat eniten eläkeikäiset ja pienituloisimmat vastaajat – huoli ympäristöstä taas vähensi todennäköisyyttä seurata terveysruokavaliota. Itä- ja pohjoissuomalaiset sekä ammattikoulutuksen saaneet olivat epätodennäköisimpiä vegaaniseen ruokaan siirtyjiä, mikä saattaisi sosioekonomisesti viitata jossain määrin pienituloisuuteen. Vegaanisessa klusterissa painottui myös terveellisen ruoan arvostus, vähän jalostettujen tuotteiden suosiminen ja ympäristöystävälliset valinnat. (Emt.)

Hieman toisenlaisen kuvan suomalaisten ruokavaliosta lihansyönnin suhteen antaa Tilastokeskuksen kulutustutkimus. Vuosien 2012 ja 2016 kyselyiden mukaan lihatonta ruokavaliota noudattavia kotitalouksia oli 5,3 prosenttia vuonna 2012 ja 8 prosenttia vuonna 2016, kun lihattomuudeksi katsottiin, ettei kotiin ollut ostettu lihaa tai lihatuotteita kahteen viimeiseen viikkoon. Ilmiö on levinnyt pääkaupunkiseudulta myös muualle Suomeen, vaikka lihan vuosikokonaiskulutus kasvoi Luonnonvarakeskuksen tilastojen mukaan samalla ajanjaksolla 77,5 kilosta 81 kiloon per henki. Osa väestöstä syö siis lihaa selkeästi aiempaa enemmän samaan aikaan kun osa on luopunut lihansyönnistä. Tilastokeskuksen mukaan lihaton ruokavalio on lisääntynyt kaikissa ikäryhmissä lukuun

ottamatta yli 75-vuotiaita. Tilaston mukaan pienituloiset kuluttavat lihaa vähiten, mikä saattaa selittyä ikärakenteella: 25–34-vuotiaiden osuus lihattomista kotitalouksista oli lähes 18 prosenttia ja tässä ikäryhmässä myös pienituloisuus on huomattavaa. (Lehto 2018.)

Luonnonvarakeskuksen tilastojen mukaan lihan syönti pysyi kokonaisuudessaan vuonna 2018 samalla tasolla kuin 2017, mutta sianlihan ja naudan syönti on hieman vähentynyt. Siipikarjan lihan syönti jatkoi kasvua mutta kasvuvauhti oli hitaampi kuin aiempina vuosina. Maidon juonti oli vähentynyt noin 5 prosenttia (joskin kulutusmaidon juonti oli pysynyt ennallaan). (Luonnonvarakeskus 2019.)

Lihan aseman muutos ilmentää suurta mullistusta vuosisataisessa ruoka-ajattelussa. Perinteisesti liha on ollut juhlaruokaa, mutta jo 1600-luvulta Ranskan porvaristo on pyrkinyt käyttämään sitä myös arkiruoassa köyhän kansan joutuessa pitäytymään kasviksissa ja viljassa. Liha on siis ollut ideaali ja siitä on katsottu saatavan voimaa, vastakohtanaan keveinä pidetyt kasvikset. Toisen maailmansodan jälkeen tilanne on muuttunut, kun tutkimukset ovat kyseenalaistaneet lihan ehdottoman terveellisyyden samaan aikaan kun terveellisyyden merkitys ruoka-ajattelussa on korostunut. Ylä- ja keskiluokka ovat jo sotaa seuranneina vuosikymmeninä alkaneet lisätä jossain määrin arkiruoan kasvismäärää. (Ilmonen 2007, 191–192.)

2.2 Ruoasta ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta

Jo 1900-luvun alun klassikkoantropologit Malinowski ja Mauss katsoivat, että ruoka on uusintamisen olennainen väline, koska jakamisen, antamisen ja saamisen kautta muodostetaan ja ylläpidetään sosiaalisia suhteita ja merkitään yksilöitä. On jopa katsottu, että ruoan keskeisin tehtävä on sen kyky luoda yhteyksiä (Lien 2004; Brembeck 2009) – ja vastaavasti että ruoka etnisten ryhmien kohdalla tärkein identiteetin määrittäjä ja ylläpitäjä (Ilmonen 2007, 172). Ruokaa määrittävät monet sosiaaliset käsitykset: Kunnan aterian käsitteen toi esiin Mary Douglas 1970-luvun alussa (ks. myös Mäkelä 1996). Se on päivän pääateria, jota määrittävät sekä ruokaan että käyttäytymiseen liittyvät kirjoittamattomat säännöt, jotka muuttuvat toki ajassa ja kulttuurissa. 1980-luvun Britanniassa se esimerkiksi

oli tuoreista raaka-aineista (liha, peruna, vihannekset, kastike) valmistettu lämmin ateria, jonka perheenäiti valmisti ja jonka vanhemmat ja lapset söivät yhdessä (Murcott 1982; Charles ja Kerr 1988; sit. Devedec ja Tivadar 2006); Suomessa se on lihan, kalan tai vihanneksien ympärillä perunaa, riisiä tai pastaa sekä vihanneksia tai salaattia (Mäkelä 1996). Ruoan ”kunnollisuuteen” liittyy myös ruoan kotona valmistaminen (ks. esim. Devedec ja Tivadar 2006).

Ruoanvalmistuksen ja syömisen valintoja ja toimintaa voidaan tarkastella kolmella tasolla: sillä on yhteys niin yksilöön, yhteisöön kuin koko yhteiskuntaan (Kauppinen 2018, 33–35). Esimerkiksi Jane Kolodinskyn (2012) mukaan ruokajärjestelmä muodostuu kolmesta, osin päällekkäisestäkin tekijästä: ruokatalous (food ’cents’), sosiaalinen tasa-arvo ja ihmisten terveys (food ’scents’) sekä ympäristön terveys (food ’sense’). Syömistä tarkasteltaessa on syytä tarkastella muutakin kuin yksilön valintoja oman syömisensä suhteen. Syömisessä on vahva yhteisöllinen aspekti. Usein puhutaan kotitalouksista *ruokakuntina*. Koponen, Niva ja Mäkelä (2018) ovat todenneet, että yhdessä syömisen ihanne vaikuttaa varsin pysyvältä, vaikka siihen kohdistuu muutospaineita modernissa kulutusyhteiskunnassa. Kotona nautitun perheaterian lisäksi yhdessä syödään hyvinkin moninaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja seurueissa, mutta sen rinnalla yksin syöminen voi olla ”hengähdys arjen kiireestä tai tapa keskittyä ruoasta nauttimiseen”⁹ (emt.). Perheen ulkopuolinen yhdessä syöminen voidaan jakaa kolmeen: ystävien kanssa syöminen kotona, ulkona eli ravintolassa syöminen sekä joukkoruokailut. Esimerkiksi Kolodinskyn (2012) ruokajärjestelmä-käsitteessä ruoanvalmistus ja yhdessä syöminen nähdään toiminnallisina prosesseina, joihin kuuluu niin ”sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä kuin yhteiskunnallisia rakenteita” (sit. Kauppinen 2018, 34; Janhonen ja Kauppinen, 2017).

Ruoan symbolinen merkitys näkyy monella tavalla. Länsimaisissa yhteiskunnissa ruoasta on tullut osa elämäntapaan liittyviä muoteja ja itseilmaisua (esim. Jallinoja, Jauho ja Pöyry 2019). Willis, Backett-Milburn, Lawton ja Roberts (2009) huomasivat, että ruokakäsityksiä määrittää identiteetin ja luokka-aseman yhdistelmä, kun he tutkivat Iso-Britanniassa keskiluokkaan kuuluvien nuorten käsityksiä pikaruoasta. Moni haastatelluista

9 Tutkijoiden mukaan yksin syöminen on joillekin pakko yksinäisyyden ja osattomuuden takia.

nuorista koki, että pizzat ja hampurilaiset eivät ole hyvää, terveellistä ruokaa, eivätkä he pitäneet hyvänä ja hyväksyttävänä syödä niitä eivätkä heidän kaverinsakaan harrastaneet sitä. Tutkijoiden mukaan asenne pikaruokaa kohtaan välittyi perheiden tavoista ja vanhempien käsityksistä. Pikemminkin yhdessä tai ennen harrastuksia syötiin terveelliseksi koettu salaatti – työväenluokkaisten nuorten harrastamia iltaisia hengailuja esimerkiksi perunalastuja tai ranskalaisia syöden haastatellut keskiluokkaiset nuoret eivät harrastaneet. Aineistossa oli muutama nuori, jotka myönsivät hieman häpeilevän tuntuisesti pitävänsä esimerkiksi hampurilaisista mutta olivat silti ymmärtäneet, ettei se ole hyväksi – tai sopivaa.¹⁰

Miten ruoka sitten valitaan? Ensinnäkin täytyy olla kulttuurinen hyväksyntä sille, että tietty asia ylipäätään on ruoka-aine – Suomessa ei syödä koiraa. Ruokailu voidaan jakaa arki- ja juhlaruokaan¹¹. Arkiruokaan liittyy rutiini ja toisto, ja ruokaa ajatellaan polttoaineena toimintakyvyn ylläpitämiseksi, mitä Ilmonen (2007) kutsuu ravitsemukselliseksi asenteeksi. Arjessa olennaiseksi on noussut myös vaivattomuus, ja se haastaa perinteistä käsitystä kunnon ateriasta, joka tehdään alusta alkaen itse (ks. myös Mäkelä 1996). Ravitsemukselliseen asenteeseen kuuluu paitsi riittävä energiansaanti myös laadullinen puoli, jota voi kutsua elämänhallinnaksi: siinä terveelliset ruokailutavat ovat keskeisiä. (Ilmonen 2007, 169, 173–175.)

10 Toisenlainen näkökulma ruoan symboliseen merkitykseen ja identiteettiviestiin nousee esiin esimerkiksi Helene Brembeckin artikkelissa. Kun Brembeck (2009) tutki maahanmuuttajaperheitä Ruotsissa, hän huomasi ”ruotsalaisen ruoan” siirtyvän perheisiin nuorten välityksellä – näillä oli koulusta ja muualta enemmän kontakteja ruotsalaiseen yhteiskuntaan kuin usein työelämän ulkopuolella olevilla äideillä. Tätä kautta perheiden voi katsoa ottavan askeleen kohti ruotsalaista identiteettiä. Käsitys ruotsalaisesta ruoasta oli kuitenkin pikaruokapainotteista, pizzaa ja pastaa, ei sellaista kuin mitä kantaväestö määrittelee ruotsalaiseksi ruoaksi.

11 Juhlaruoka täytyy olla jollain tavalla poikkeuksellista, esimerkiksi sisältää harvinaisia ja kalliita aineksia, jotka symboloivat ruoan tarjoajan asemaa ja varallisuutta. Sen tulee olla jotenkin työlästä, vastakohtana arkiruokaan helpoudelle, ja tarjota hienostunut elämys. Se vaatii hyvää makua ja ehkäpä ns. prestiisiruokaa, jota on vaikeaa saada hinnan tai välimatkojen takia ja on luksusta: ”herkuttelevien herrojen” etuoikeus, kuten osterit ja kaviaari. (Ilmonen 2007, 216–217.)

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS: KULUTUS JA YHTEISKUNNALLINEN EROTTELU

”Kysymys kuuluu (...) miten kulutus kykenee samanaikaisesti ylläpitämään sekä yhteiskunnallista kiinteyttä että eriarvoisuutta.”

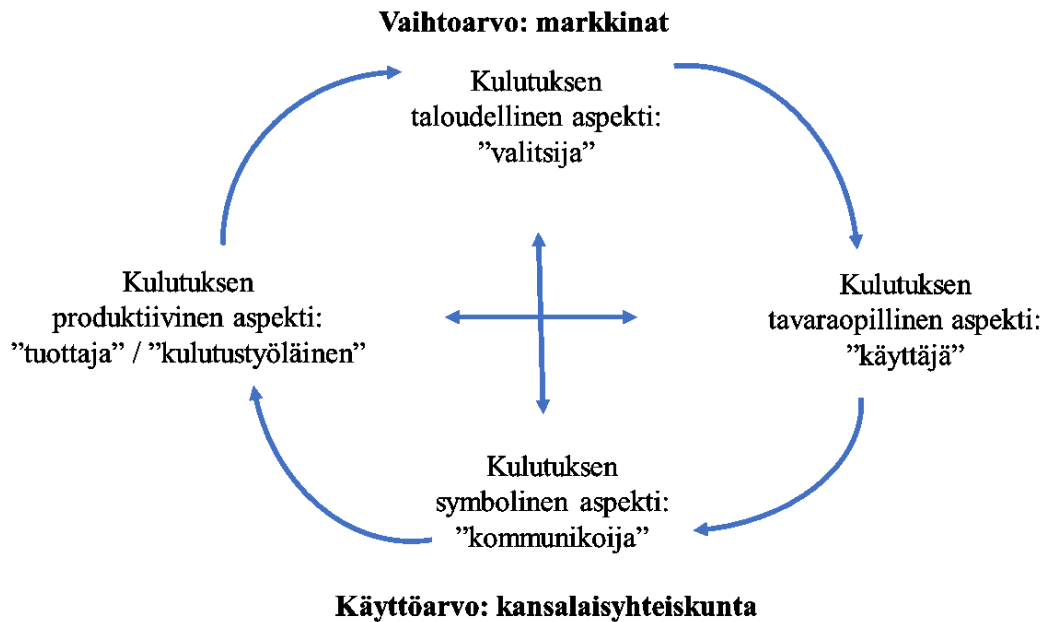
Kaj Ilmonen 2007, 252

Seuraavaksi esittelen graduni teoreettisen viitekehysten siitä, kuinka köyhyyden ja pienituloisuuden rajoittamat kulutusmahdollisuudet luovat epätasa-arvoa ja ulkopuolisuutta paitsi materiaalisesti myös symbolisella tasolla ja identiteetin rakentamisessa. Nojaan sosiologian suuriin teoretikkoihin, mutta en pyri esittelemään heidän teorioitaan ja ajatuksiaan kattavasti, kaikkia täsmennyksiä huomioiden ja heille täysin oikeutta tehden. Käytän heidän ajatuksiaan materiaalina luodakseni viitekehysten tarkastella aineistoani, Nälkä-aiheisen kirjoituskilpailun satoa, ja saadakseni sen avulla kirjoituskilpailuun osallistuneiden äänen terävästi kuulumaan.

Kulutus on keskeisiä tekijöitä prosessissa, jossa ihmiset tuottavat itsensä yhteiskunnassa, kuten suomalaisen kulutussosiologian grand old man Kaj Ilmonen (2007, 78) on määritellyt. Kun ihmiset liittyvät yhteiskuntaan kulutuksen kautta, on oletettavissa, että myös ryhmien eron teko tapahtuu kulutuksen kautta. Jo 1600-luvulla valistusfilosofi Rousseau totesi, että makua käytettiin tietoisesti sosiaalisten erottelujen tekoon: eliitti sanelee hyvän maun ehdot, ja valintakriteeriksi ei nouse mikä itseä miellyttää vaan millä pystyy erottautumaan muista oikealla tavalla (Rousseau 2000, 102; Ilmonen 2007, 208, 227).

Kuten Marxilta opimme, on tavaralla käyttö- ja vaihtoarvo. Kulutuksen symbolinen aspekti kuvaa, miten ihminen asemoituu kulutuksen avulla yhteiskuntaan ja esittää sen avulla sosiaalisen identiteettinsä ja henkilökohtaiset mieltymyksensä. (Ilmonen 2007, 70.)

Kuvio 1: Kulutuksen ulottuvuudet ja kuluttajan toiminnalliset asemat Ilmosen mukaan

Lähde: Ilmonen 2007, 71

Kulutusta määrittävät ihmisen tarpeet ja halut. Puhutaan perustarpeista ja tarvetiloista, mutta kun tarpeelle on artikuloitu kohde, se on muuttunut haluiksi. Tarvitsemme juotavaa (tarve), mutta haluamme kahvia, ja ehkäpä vielä tietynlaista erikoiskahvia (halu)¹². Tarpeen kohteesta tulee halun kohde vasta tulkinnan kautta. (Ilmonen 2007, 81, 86.)¹³

12 Halu on psykoanalyttisessa teoriassa ymmärretty ihmisen iäti täyttymättömäksi perusominaisuudeksi (Lacan 1982, sit. Ilmonen 2007, 94).

13 Historiallisesti Ilmonen (2007, 97–98) näkee suhtautumisessa tarpeisiin ja haluihin ja niiden tyydyttämiseen kaksi näkemystä: Aristoteleen hyve-oppiin pohjaavan kohtuullisen tarpeentyydytyksen linjan, joka paheksui himojen tyydyttämistä, sekä nautinnot sallivan näkemyksen, jonka taustalla oli mm. 1500-luvun maailmankaupan mullistus.

Kun kahvi, kaakao ja muut kaukomaiden ylellisyystuotteiden tulivat Euroopan markkinoille 1500-luvun maailmankaupan mullistuksen seurauksena, mausta tuli Euroopassa aatelistolle tärkeä määre, joka ei ollut enää henkilökohtainen mieltymys vaan jota oli mahdollista myös koulia – niin ruoan kuin pukeutumisen suhteen – ja näin yläluokan maku nousi koko yhteiskunnassa hyvän maun kriteeriksi. Sittenkin maku levisi muillekin elämänalueille. (Ilmonen 2007, 206–207, 212.) Tältä pohjalta Pierre Bourdieu on rakentanut teorian mausta luokittelevana käytäntönä, jolla eri yhteiskuntaluokat erottautuvat toisistaan ja jonka kautta luokkajakoa tuotetaan ja ylläpidetään.

Esittelen seuraavaksi tarkemmin Bourdieun ajatuksia sekä muutamaa postmodernismin teoreetikkoa, jotka ovat tuotannossaan tarkastelleet kulutusta yhteiskunnallisena erottautumisena: Zygmunt Baumania sekä reflektiivisen modernin miehiä Anthony Giddensia ja Ulrich Beckiä. Toistaiseksi en ole juurikaan paneutunut pienituloisuuden problematiikkaan kulutuksessa, mutta annan teoreetikoille jo pienen puheenvuoron siitäkin aiheesta ennakkoiden seuraavaa lukua.

3.1 Bourdieu ja kulutus yhteiskunnallisen erottautumisen näyttämönä

Ranskalainen Pierre Bourdieu (1930–2002) on yksi keskeisistä uuden luokkatutkimuksen teoreetikoista, ja hänen teoriassaan kulutuksella on merkittävä rooli luokka-aseman muodostumisessa. Bourdieu on habitus- ja erottelu-käsitteillään osoittanut, kuinka ihmisten luokka-asema muodostuu ja sitä ylläpidetään erilaisilla kentillä erilaisten pääomien avulla. Bourdieu aloitti tutkijanuransa kulttuuriantropologina, siirtyi sitten tutkimaan koulutusta ja sen jälkeen vasta yleisen sosiologian pariin (Bourdieu 1987, 8) ja nousi Ranskan kuuluisimmaksi sosiologiksi (Roos 2013, 135). Maine perustuu etenkin *Distinction*-teokseen (ilm. ranskaksi 1979), jossa hän esittelee kulutusluokka- ja kulttuurianalyysinsä mausta ja valinnoista yhteiskunnallisen aseman perustana ja indikaattorina. Hänen oma henkilöhistoriansa saattaa selittää teoriaa: hän oli itse vaatimattomasta virkamiesperheestä maaseudulta (Liljander 2012, 139), ja sieltä intellektuellipiireihin nousseena hänen on helppo kuvitella voineen tehdä herkullisia havaintoja.

Bourdieuun tunnetun teorian ydin on, että hän näkee yhteiskunnan koostuvan kentistä, joilla ihmiset kilpailevat pääomiensa kautta muodostuneella habituksellaan. Keskeiset käsitteet ovat siis kenttä, pääoma ja habitus. Kenttiä voivat olla esimerkiksi talous ja kulttuuri, pääomia monenlaiset materiaaliset, henkiset ja sosiaaliset arvostetut ominaisuudet (talous/omaisuus, kulttuurinen/ ruumiillistunut, objektivoitunut ja institutionalisoitunut, sosiaalinen/verkotot ja symbolinen/ ”lunastettavissa” olevat pääomat kun ne on huomattu ja tunnustettu), ja niistä koostuva habitus on jonkinlainen ihmisen kokonaisuus. Ihminen ehdollistuu habitukseensa, ja maku on osa hänen tyyliään. (Roos 2013, 135).

Habitus muodostuu elämänsä historiassa lähinnä kasvatuksen ja koulutuksen kautta ja siten ilmentää ja siirtää luokka-asemia. Tämän habituksen kautta ihminen tekee vaistonvaraisesti kulutus- ja muita elämänvalintoja, joiden kautta hän ilmentää itseään ja kiinnittyy tiettyyn ryhmään – ja näin samalla uusintaa luokka-asemia. Habitus ilmenee tyyliä, maussa, puhutavassa, mutta myös ihmisen arvoissa ja valinnoissa. (Roos 2013, 145.)¹⁴

Kulutuksen ja muun habituksen ilmentymän takana on valtarakenteet. Yhteiskuntaa eli sosiaalista tilaa hallitsee hallitsevien ja hallittujen suhde, jossa on sekä suoraa (viime kädessä väkivaltaan perustuvaa) vallankäyttöä että epäsuoraa, joka on elämäntyyliin perustuvaa luokittelua (erottelua) ja alistumista. Alistetut alistavat myös itse itseään. (Roos 2013, 141.) Bourdieu luokittelee ihmiset habituksen ja pääomien perusteella kolmeen ryhmään: niihin jotka voivat muuttaa todellisuutta (hallitseva luokka; on valtaa); niihin jotka voivat hyödyntää todellisuutta eli nykytilannetta (keskiluokka; palvelevat valtaa ja hyötyvät siitä) ja niihin, joilla ei ole valtaa ja jotka eivät hyödy vallitsevasta tilanteesta (alin luokka; alistujat). Hallitseva luokka siis määrittelee arvomaailman ja standardit, ja

14 Habituksen vaistonvaraisuudella Bourdieun voinee katsoa haastavan John H. Goldthorpen toimintateoreettisen viitekehyksen, jossa uskotaan ihmisten rationaalisiin valintoihin (esim. Moisio ja Erola 2013, 244–246) – vai voisiko Bourdieun habituksella tehdyt valinnat ehkä sisällyttää johonkin osittaisen subjektiivisen rationaliteetin selitykseen? – Scott Lashin mukaan Bourdieu tarkoittaa käyttäessään reflektiivisyyden käsitettä ”ajattelemattomia kategorioita”, ei institutionaalisia tai muita rakenteellisia sääntöjä. Bourdieu käsittelee habitusta skeemojen näkökulmasta. Kyse on opituista, ajattelematta jääneistä ruumiin tekniikoista, joihin ihminen intuitiivisesti nojaa. Distinction-teos on paitsi tutkimus kulutuksen sosiaalisista kerrostumista, myös arkisten käytäntöjen sosiologiaa – ajattelemattomien, ruumiillisesti omaksuttujen kategorioiden sosiologiaa, Lash tiivistää. (Lash 1995, 210–213.)

koska taloudellinen pääoma on mukana pelissä, alin luokka joutuu tyytymään siihen minkä saa ja mihin sillä on varaa, eikä sillä juuri ole todellisia mahdollisuuksia tehdä valintoja. Säännöt määrittyvät hallitsevan ryhmän osin tiedostamattoman erottautumispolitiikan kautta, jota keskiluokka sitten jäljittelee. (Roos 2013, 135–136, Sanaksenaho 2006, 34.)

Bourdieuun mukaan luokkarakenne uusintuu jatkuvasti eri toimijoiden suhteiden kautta kamppailussa, mutta hänen teoriansa yhtenä heikkona kohtana on kuitenkin pidetty työväenluokan sosiaalisen nousun mahdollisuuksia. Esimerkiksi Ilmonen (2007, 223) toteaa, ettei se juuri tarjoa välineitä ymmärtää sosiaalista muutosta, mitä jatkuvasti muuttuvassa nykymaailmassa tarvittaisiin. Bourdieu on esittänyt, että tämä analyysi voisi auttaa alistettuja puolustautumaan, kun erotteluun liittyvät valtasuhteet paljastetaan, mutta esimerkiksi Roos ei ole kovin optimistinen tässä suhteessa (Roos 2013, 138).¹⁵ Doksan, itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisen kautta, voidaan Bourdieuun mukaan kuitenkin yhteiskunnallisessa kriisissä muodostaa uudet luokittelujärjestelmät, jolloin uusintamisen kehä voidaan murtaa. (Sanaksenaho 2006, 35.)

Bourdieu on käsitellyt köyhyyden problematiikkaa Accardon ja Fergusonin kanssa kirjoittamassaan teoksessa *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Societies* (1999) mutta kaikki eivät ole vakuuttuneita, että Bourdieuun teorialla tavoitettaisiin köyhien ja syrjäytyneiden elämäntilanne ja saataisiin keinoja ymmärtää sitä. Köyhät ja syrjäytyneet eivät välttämättä ole sillä tavoin yhtenäinen ryhmä, että heille olisi voinut muodostua yhtenäinen habitus, vaan heillä saattaa olla hyvin erilaisia kasvatus- ja koulutustaustoja. Köyhyyden stigman vuoksi he eivät välttämättä myöskään itse halua artikuloitua yhtenäisen köyhien ryhmän jäseniksi. (Vrt. Eriksson 2015, 249.)

Kiinnostava lisä ajatteluun on Bourdieuun *The Weight of the World* -kirjassa (1999) esittelemä pienen kurjuuden käsite, jonka Jouko Kajanoja (2013) kuvaa tarkoittamaan elämää rasittavia kohtuuttomia oloja esimerkiksi kotona tai töissä, kun aineelliset yms. edellytykset ovat kunnossa. Se voi olla henkistä väkivaltaa, turvattomuutta tai sosiaalista syrjäytymistä, joita ei pidetä poliittisina mutta jotka voivat vaikuttaa yksilön kokemukseen

15 Vastakkaisiakin näkemyksiä toki on; esimerkiksi Lise Eriksson (2015, 249–250).

oleellisesti. Pieni kurjuus on Kajanojan sanoin ”yhteisöllisyyden kääntöpuolta, sen puutetta” (Kajanoja 2013, 17).

Habituksen käsitettä on kritisoitu, esimerkiksi epämääräiseksi (Ilmonen 2007, 209–210) ja ei-testattavissa olevaksi (Roos 2013, 145). J. P. Roos pohtii myös habituksen vaistonvaraisuuden suhdetta biologiaan ja näkee Bourdieussa darwinismiakin – etenkin siinä että Bourdieu näkee yksilön toiminnan kentällä jatkuvana itsekkäänä kilpailuna, jollaisena yhteiskunnallinen erottautumispeli toteutuu hierakkisessa yhteiskunnassa. Bourdieuta on kritisoitu myös siitä, että hän käyttää taloustermejä: voitto, intressi, pääoma, strategiat, kilpailu. Tämä kilpailullinen lähestymistapa ei ehkä sovi sosiologian nykysuuntauksiin ja yhteisöjen ja yhteistyön korostamiseen (Roos 2013, 147) ja niiden kautta mahdollistuvaan muutokseen. Bourdieuta onkin syytetty paljon siitä, että käyttäessään talouden termejä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista prosesseista hän uusintaisi kapitalistista mallia.

Kulutussosiologiassa puhutaan Trickle-down-ilmioistä, joka kuvaa ylempien luokkien kulutustottumusten valumista alempiin kerroksiin, kun kuluttajien taloudellinen tilanne ja tuotteen hinnan edullistuminen sen sallii. Siitä oli empiiristä todistetta 1800-1900-lukujen vaihteesta, mutta Ilmosen mukaan tilanne on muuttunut 1900-luvun lopulla muun muassa siksi, koska luokkarakenne on muuttunut ja luokkarajat hämärtyneet. Kaikki eivät ehkä myöskään yksinkertaisesti halua kaikkea ylempiensä suosimaa kulutusta. (Ilmonen 2007, 218, 322.)

Bourdieuun teoriaa on usein kritisoitu myös siitä yksittäisestä seikasta, että Bourdieu alun perin yhdisti korkeakulttuurin eliittiin ja populaarikulttuurin alempiin luokkiin. Muun muassa J. P. Roos on päivittänyt Bourdieuta toteamalla, että nykyään populaarikulttuurin sisälle noussut pisteitä, joista pitäminen on ”hienoa” ja osoittaa hyvää makua (Roos 2013, 136–137).

Ongelmallisena käsitteenä Bourdieun teoriassa on nähty myös sosiaalinen pääoma. Bourdieulla se on yksilön toiminnallinen, kilpailuperustainen resurssi, joka pohjaa lähinnä

hänen verkostoonsa: sukulaisten ja tuttavien asemaan. Roos muiden muassa nostaa vertailukohdaksi Putnamin, jonka sosiaalisen pääoman käsite liittyy sekä sosiaalisiin suhteisiin että luottamukseen (Roos 2013, 143). Putnam siis kytkee sosiaalisen pääoman sosiaaliseen integraatioon ja Bourdieu hierarkkisuuuteen (Sanaksenaho 2006, 29)¹⁶.

3.2 Bauman ja erotteleva identiteetti

Kulutuksen merkitystä erottautumisessa selittää myös puolalaissyntyinen sosiologian professori Zygmunt Bauman (1925–2017). Bauman tarkastelee sitä identiteetin käsitteen kautta, joka on tullut yhteiskuntatieteissä hyvin suosituksi luokka- ym. rakennäkökulttuurien tullessa monien tutkijoiden mielestä epävalideiksi yhteiskunnan muuttuessa (esim. Saastamoinen 2006, 140–142). Baumanin aikalaisdiagnoosin mukaan länsimaiset yhteiskunnat ovat siirtymässä uudenlaiseen, notkeaan moderniin, jossa rakenteet ovat muuttuneet kiinteistä pikemminkin nestemäisiksi ja prosessinomaisiksi. Näin yksilön kokemus epävarmuus lisääntyy, on pätkätöitä, elämässä ei sitouduta, yksilö muuttuu omien valintojensa säätäjäksi ja kuluttajaksi. Epävarmuuden lisääntymistä Bauman selittää neljällä seikalla, jotka ovat valtioiden kyvyttömyys vastata globaalin haasteisiin; markkinoiden vahvistuminen säätelyä purettaessa; kuluttajahenkisyyden kasvu sekä sosiaalisten normien korvautuminen omalla identiteettityöllä. (Erola, Pessi ja Saari 2013, 220–221, 228–230.) Tässä tilanteessa yksilöiden valintojen merkitys siis korostuu.¹⁷

16 Sosiaalipolitiikan emeritusprofessori Roos (s. 1945) nostaa kritiikissään esiin myös muutoksen: hänen mukaansa Bourdieu ei ymmärtänyt eurooppalaisen hegemonian vastarinnan ruohonjuuritason paikallisuudesta ponnistavaa logiikkaa (Roos 2013, 142). Roos on kirjoittanut Bourdieusta ja suomentanut tämän tuotantoa 80-luvulta lähtien ja hänellä tuntuu olevan kohteeseensa eräänlainen rakas vihollinen -suhde. Keskeinen kritiikin lähde on ehkä Roosin oman yhteiskunnallisen ajattelun muuttuminen (ajan muutoksen myötä?) optimistisemmäksi ja yksilön mahdollisuuksia enemmän korostavaksi. ”Vertauskuvallinen väkivalta ja erottelun politiikka eivät ehkä siis sittenkään ole avain yhteiskunnan hallitsemiseen”, hän kirjoittaa (emt. 143).

17 Ranskalainen politiikan teoreetikko Pierre Rosanvallan on pohtiessaan tuotantoelämän muuttumista innovaatioita korostavaksi kuvannut samantyyppisesti uutta yksilöllisyyttä, jossa korostetaan yksilön erilaisuutta suhteessa toisiin jopa yksinäisyyteen asti. Tätä hän kutsuu termillä l'individualisme de singularité. (Rosanvalon 2018, sit. Vogt 2018.)

Bauman on käsitellyt kuluttajuuden merkitystä jo vuonna 1990 ilmestyneessä kirjassaan *Sosiologinen ajattelu*. Siinä hän lähtee kehittelemään ajatusta heimoista, joihin ihminen liittyy luodessaan identiteettiään. Jäseneksi tullaan ostamalla heimon symboleja (tietynlaiset vaatteet, musiikki, tv-ohjelmat, sisustus, harrastukset), kuten perinteisissäkin heimoissa, mutta näillä uusheimoilla ei ole sääntöjä eikä johtajia ja kuka tahansa voi liittyä niiden jäseneksi – ja toisaalta, notkean modernisti, heimoa voi vaihtaa hankkimalla vain uudet symbolit.¹⁸

Baumanin mukaan elämäntyylejä, jotka rakentuvat ilmaiseksi saatavien kulutustavaroiden varaan, halveksitaan, kuten myös heitä, jotka eivät taloudellisista resursseista johtuen voi tehdä valintoja vapaasti. ”Kulutusyhteiskunnassa köyhyys tarkoittaa kuluttajan valintamahdollisuuksien rajoituksia tai niiden täydellistä puuttumista”, hän kirjoittaa. (Bauman 1999, 258–259.) Koska yhteiskunta on kulutusyhteiskunta, köyhä on suljettu ulos onnellisen elämän tavoittelusta (Bauman 2005, 37–38). Kirjassaan *Work, Consumerism and the New Poor* (1998) hän esittää, että köyhät notkeassa modernissa muuttuneet tarpeettomiksi, kun heitä aiemmin sentään tarvittiin tavaroiden tuotannossa. – Bauman väittää, että notkeassa modernissa tarveharkintaisten tulonsiirtojen merkitys kasvaa suhteessa muihin tulonsiirtoihin, ja hän liittää siihen köyhyyden stigman.¹⁹

Koska sosiaalisten normien merkitys on vähentynyt, ihmisten identiteetit eivät ole ulkoapäin annettuja vaan ihminen työstää identiteettiään jatkuvasti omien halujensa ja valintojensa perusteella, markkinoiden tarjoamien virikkeiden mukaan. Nämäkin identiteetit muuttuvat ja ovat lyhytaikaisia. (Erola, Pessi ja Saari 2013, 230.)

18 Muun muassa Scott Lash onkin todennut, ettei Baumanin ”radikaalin individualismin” ajattelussa ole tilaa aidolle yhteisöllisyydelle (ja omista lähtökohdistaan kritisoinut Baumania tästä; Lash 1995, 198). Kärjistäen sanottuna Baumanin yksilöt ovat sattuman armoilla eivätkä tee valintojaan tiedon pohjalta riskejä arvioiden kuten Giddens ja Beck ajattelevat (Lash 1995, 195).

19 Erola, Pessi ja Saari huomauttavat, ettei tällaista ei ole havaittavissa Suomessa, jossa toimeentulotuki ei ole vain pienituloisten etuus. Se ei myöskään missään tulokymmenyksessä ole suurin tulonsiirto, kirjoittajat huomauttavat (Erola, Pessi ja Saari 2013, 220–221, 232).

Tässä pro gradu -työssä kiinnostavinta Baumanissa on hänen ajattelunsa lisä köyhyyteen ja eriarvoisuuteen: kun teollisesta yhteiskunnasta on siirrytty kuluttajayhteiskuntaan, köyhät eivät enää määrity pienituloisina työläisinä vaan epäonnistuneina kuluttajina. Köyhyys ei näyttäydy suhteessa asemaan työmarkkinoilla, sosioekonomisen aseman kautta ja joutumisena työmarkkinoilla reserviin, vaan huonona kulutuskykynä ja -mahdollisuuksina. Köyhä ei ole potentiaalinen tuottaja vaan kuluerä, tiivistävät Erola, Pessi ja Saari (emt.). Myös työssä käyvä voi olla köyhä notkeassa modernissa, jossa työsuhteet ovat muuttuneet aiempaa epäsäännöllisemmiksi.²⁰

3.3 Refleksiivinen moderni ja kulutusvalintojen elämänpolitiikka

Kulutuksella luotavaa identiteettiä käsittelevät myös toiset modernit klassikkososiologit, professorit Ulrich Beck (1944–2015) ja Anthony Giddens (s. 1938), joista etenkin Giddens on kirjoittanut paljon kulutusvalintojen elämänpolitiikasta. Siinä missä Zygmunt Bauman käyttää termiä *notkea moderni*, Beck ja Giddens kuvaavat käsitteellä *refleksiivinen moderni* yhteiskuntaa, jossa traditioiden, rakenteiden ja instituutioiden merkitys on vähentynyt – myös perinteisten luokkien. Sen vastapuolena yksilöllisyyden merkitys on kasvanut, jolloin kuluttamisen ja kulutusvalintojen rooli korostuu minuuden rakennuspuuna.

Giddens ja Beck on laskettu myös postmodernismin edustajiksi, mutta itse he katsovat, että refleksiivisen modernin käsite korostaa jatkumoa aiemmasta modernista yhteiskunnasta toisin kuin postmodernismi. Termi viittaa reflektioon, itsensä kohtaamiseen, joten teoria antaa tilaa mahdollisuudelle vaikuttaa kehitykseen ja tapahtumiin, lähinnä tiedon kautta

20 Pientuloisten kannalta on merkittävää, että sosiaalipolitiikassa Bauman näkee hyvinvointivaltion uhattuna: se on yksi niistä kiinteistä rakenteista, jotka katoavat kuluttajuuden vahvistuessa: kun yksilö rakentaa jatkuvasti identiteettiään valinnoillaan ja eriytyemisellä, ei samanlaisuuden ja samojen oikeuksien hyvinvointivaltiossa ole järkeä. Baumanin ajattelua esittelevän artikkelin kirjoittajat Jani Erola, Anne Birgitta Pessi ja Juho Saari kuitenkin kiistävät Baumanin näkemyksen hyvinvointivaltion edellyttämästä samuudesta vaan katsovat sen päinvastoin mahdollistavan kuluttajien valinnat ja olevan suorastaan edellytys kuluttajayhteiskunnalle. (Samoin he toteavat, että empiria Suomesta ei tue käsitystä siitä että hyvinvointivaltio olisi häviämässä, sillä sekä sosiaalimenot että hyvinvointivaltion kannatus ovat vankalla tasolla.) (Emt. 225–228.)

(esim. Beck 1995, 17; Saastamoinen 2006, 143). Giddens on tuonut teoriaansa esille jo aiemmin, mm. 1984 ilmestyneessä teoksessa *The Constitution of Society*, mutta Beck ja Giddens ovat kirjoittaneet yhdessä kolmannen sosiologian professorin, myös kulttuuritutkijana arvostetun Scott Lashin (s. 1945) kanssa aikalaisteoriaansa auki vuonna 1994 ilmestyneeseen kirjaan *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio* (suom. 1995).

Beckin (1995, 12) mukaan moderni yhteiskunta murentaa oman dynamiikkansa kautta mm. luokka-, ammatti-, sukupuolirooli-, ydinperhe-, yritys- ja tuotantomuodostelmiaan samoin kuin teknis-taloudellisen kehityksensä edellytyksiä. Tästä ennakoimattomuudesta hän johtaa kuuluisan käsitteensä riskiyhteiskunta: se on modernin yhteiskunnan kehitysvaihe, jossa ”sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit yhä useammin luistavat teollisen yhteiskunnan seuranta- ja turvainstituutioiden otteesta” (emt., 16). Beck puhuu yksilöllistymisprosessista – jopa pakkoyksilöllistymisestä: kun luokkatietoisuus ja muut yhteiskunnan merkityslähteet menettävät voimaansa, yksilön pitää nähdä, tulkita ja käsitellä ”mahdollisuudet, uhkat ja elämäkerralliset valinnat”, jotka aiemmin saatettiin muodostaa kylä- tai perheyhteisön taikka yhteiskuntaluokan tuella tai perusteella (emt., 19–20).

Sävyltään hieman Beckiä optimistisempi Giddens puhuu jälkitraditionaalisesta yhteiskunnasta, jossa rakenteiden ja perinteiden vaikutus yksilön elämään on vähentynyt. Omien valintojensa kautta ihmisestä tulee se, mikä hän on. Tätä Giddens kutsuu elämänpolitiikaksi. Hän voi joka tilanteessa tehdä itselleen sopivat valinnat, ilman valmiita valinnan malleja. Ratkaisut koskevat niin koulutusta, ihmissuhteita, harrastuksia kuin kulutusta. ”Moderneissa yhteiskunnissa elämäntyyli- ja elämäntapa- valinnat määräävät arkielämästä ja soveltuvat abstrakteihin järjestelmiin”, Giddens kirjoittaa (1995, 128). Minuudesta on tullut refleksiivinen projekti. Giddensin minäidentiteetin käsite tulee lähelle Baumania: ihminen tekee jatkuvasti valintoja ja kehittää itseään tullakseen itseksensä. (Saastamoinen 2006, 145–146, Giddens 1991, 52–53; sit. Saastamoinen emt.)²¹

21 Lashin näkökulman ero refleksiiviseen modernisaatioon on esteettisyyden merkityksen ja yhteisöllisyyden tarpeen esiintuominen. Lash on listannut seitsemän kulutuksen muotoa, jotka ovat mahdollisia kun yhteisö

Brittisiologi, luokkatutkija Beverly Skeggs on kritisoinut mm. Anthony Giddensin ja Ulrich Beckin identiteetti- ja elämänpolitiikan käsitettä (Skeggs 2014, 111–127). Hänen ajattelustaan kohta enemmän, mutta tässä yhteydessä todettakoon, että Skeggsin mukaan tällä ajattelulla pönkitetään porvarillista – keskiluokkaista – yksilökeskeistä ajattelua ja normalisoidaan keskiluokan asema: kaikilla ei ole edes taloudellisia resursseja kuluttamisen kautta toteutettavaan identiteettileikkiin (emt., 119).

Giddens (1995, 254) on kuitenkin huomionnut tämän toteamalla, että toisten vapauksien lisääntyminen yhteiskunnassa usein tarkoittaa toisten sortoa. Hän toteaa köyhyiden aina olleen vaikeasti määriteltävä asia mutta käyvän yhä monimutkaisemmaksi institutionaalisen refleksiivisyyden riskiympäristöjen kautta. Tämän tulkitsen tarkoittavan esimerkiksi hyvinvointivaltion turvaverkon reikiä. ”Mitä akuutimmaksi käy vaatimus ’oman elämänsä luomisesta’, sitä selkeämmin aineellinen köyhyys diskriminoi – ja vielä kahdella eri tavalla. Sen lisäksi, että yksilö jää vaille aineellisia palkintoja, myös hänen käytössään olevat autonomiakapasiteetit kumoutuvat”, Giddens kirjoittaa, havainnollistaen ajastusta esimerkillä naisen haluamasta avioerosta, joka voi johtaa yksinhuoltajaköyhyyteen (1995, 254).

Myös Ilmonen on kritisoinut Giddensin refleksiivisen, aina uusia kulutusvalintoja tekevän agentin käsitettä, koska kaikki kulutus ei ole sellaista. Ilmonen puhuu kulutusrutiinista, joka toimii toiston periaatteella (2007, 203). Ihminen ei jaksa joka kerta paneutua valitsemaan uudenlaisia hanskaita vaan ostaa samanlaiset perusmustat kuin ennenkin,

lakkaa ohjaamasta valintoja: 1. kulutus säilyy yksilöllisenä; 2. se ryhmittyy viestinnän kautta markkinaraoiksi ja elämäntapayhteisöiksi; 3. se muuttuu statuskulutukseksi jossa halutaan olla edellä naapurua; 4. se kääntyy romanttisen mielikuvituksen suuntaan luovasti; 5. se tulee suhteutetuksi tarpeisiin tapojen vaikutuksesta riisuttuna; 6. kuluttaja havaitsee aiemman, yhteisön aiheuttaman sitoutuneisuutensa ”spektaakkeliin” ja ”merkkiarvoon”; 7. kulutus siirtyy ”laskelmoivan hedonismin” rationaalisuuteen (Lash 1995, 218). Lash huomauttaa kuitenkin, että elämäntapayhteisö eli ”elämäntapaenklaavi” voi muuttua aidoksi yhteisöksi, kun samat ihmiset tapaavat toisiaan kulutusvalintojensa myötä (emt., 219). Tässä Lash tuntuu tekevän eron esimerkiksi Baumanin heimoihin ja tätä kautta voi ymmärtää hänen kritiikkinsä Baumanin(kin) individualismia ja vakuuttavan yhteisön puutetta kohtaan (Lash 1995, 198).

koska vanhat ovat hukkuneet ja paleltaa. ”Rutiinit ilmenevät kulutusvalinnassa toistuvana nojautumisena samoihin ratkaisuihin ja merkkiuskollisuutena”, Ilmonen tiivistää (emt.).

4 KATSE KÖYHIIN: PIENITULOISUUS JA KULUTUS

Entä sitten, kun pienituloisuus rajoittaa kulutusta olennaisesti? Ei ole yllätys, että empiiristen tutkimusten mukaan pienituloisten perheiden kulutus painottuu arkikulutukseen, kun taas keskituloisissa perheissä käytetään selvästi enemmän rahaa myös vapaa-ajan kulutukseen ja liikennepalveluihin (Ilmonen 2007, 125): jo Engelin laki 1800-luvulla osoitti säännönmukaisuuden, että ruoan osuus menoista laskee, kun tulot nousevat (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 69).

Kaj Ilmosen (247, 242) mukaan kulutusvalinnan prosessi etenee askeleittain. Kulttuuristen tarjontaluokkien jälkeen valintaa säätelevät valintamekanismit traditio/tottumus, tyyli ja muoti. Tärkeimmät tekijät ovat tilanteen tulkinta ja subjektiivinen käyttöarvolupaus (eli näkemys siitä, tarvitseeko tuotetta todellakin), raha ja tarjonta. (Emt.) Rahan kohdalla vaikuttaa sekä omat käytettävissä olevat tulot että käsitys hinnan edullisuudesta. Mitä suuremmat tulot, sitä enemmän kuluttaja voi antaa painoa muille kulutusvalinnan mekanismeille. (Ilmonen 2007, 243–244.) Jos ajatellaan, miten keskeinen suomalaisen kulutussosiologian perusteos Ilmosen kirja on, erään kirja-arvion mukaan ”klassikko jo syntyessään”, tuntuu hämmentävältä, miten vähän huomiota siinä kiinnitetään taloudellisiin resursseihin kulutusta ohjaavana ja rajoittavana tekijänä²². Ehkä taloudellisten resurssien vaikutus on itsestäänselvyys – vai eikö rahapulan takia toteutumatta jäänyt kulutus ole kulutusta, joten se ei kuulu kulutussosiologiaan? Toisenlaisen sisääntulon saisi esimerkiksi taloustieteen Nobelilla palkitun Amartya Senin toimintamahdollisuuksien viitekehyksestä, jossa tarkastellaan, mitä on mahdollista saavuttaa (ks. esim. Viitasalo 2018, 28).

Vaihdetaanpa siis näkökulmaa ja tarkastellaan hieman pienituloisuutta.

Sosiaalityön emeritusprofessori Jari Heinonen on määritellyt köyhyyden ”vastentahtoiseksi osattomuudeksi yhteiskunnassa kulloinkin normaalina pidetystä elämäntavasta” (Heinonen

²² Se jää muutamaaan melko irralliseen huomioon sekä yhteen lukuun, jossa tarkastellaan lähinnä naisen tulojen pienuutta verrattuna miesten tuloihin ja Engelin lakia (Ilmonen 2007, 141–166).

2019, 73). Pasi Moision (2006) mukaan suhteellinen köyhyys määritellään ”kykenemättömyydeksi saavuttaa yhteiskunnassa yleisesti odotettua, minimiksi katsottua elintasoja tai säädyllistä elämää taloudellisten resurssien puutteen vuoksi”. Useimmat tutkijat ovat määritelleet köyhyyden jotenkin sosiaalisen toimintakyvyn rajallisuudeksi, joka johtuu taloudellisten resurssien puutteesta, eivätkä jonkin absoluuttisen tulominimin kautta, jollaista esimerkiksi YK ja Maailmanpankki käyttävät arvioidessaan vaikkapa Afrikan köyhyyttä (Kangas ja Ritakallio 2005). Suhteellisen köyhyyden määrittely on tutkimuksessa haasteellista. Se voidaan tehdä resurssien (tulojen) tai elinolojen pohjalta, objektiivisten lukujen tai ihmisen subjektiivisten kokemusten kautta. Niukka elämäntapa voi olla myös valinta. Kangas ja Ritakallio (2005) ovat jaotelleet aiemmassa empiirisessä köyhyydetutkimuksessa käytettyjä köyhyyden lähestymistapoja epäsuoriin, suoriin ja sellaisiin, joissa on yhdistelmäkriteeri.²³

Tilastokeskuksen tulonjakotutkimuksen ennakkotietojen mukaan vuonna 2017 pienituloisiin kotitalouksiin kuului Suomessa 654 000 ihmistä eli 12,1 prosenttia väestöstä. Määrä on noussut edellisvuodesta hieman, 0,6 prosenttiyksikköä. Pienituloisuuden rajana käytetään 60:tä prosenttia mediaanitulosta. Yhden hengen talouksissa mediaanitulo vuonna 2017 oli 24 580 euroa, ja pienituloisuuden raja oli yhden hengen talouksissa siis 14 750 euroa vuodessa eli 1 230 euroa kuukaudessa. (Tilastokeskus 2018.) Tässä ryhmässä moni saa tulonsiirtoja. Koska ns. perusturvaetuuksien taso on Suomessa melko alhainen, joutuu niiden saaja usein hakemaan myös asumis- ja/tai toimeentulotukea (Ohisalo ja Määttä 2014). Vuonna 2012 toimeentulotuen saajista oli työttömiä 56 prosenttia. Honkasen (2013) mukaan pelkän toimeentulotuen varassa elää noin 21 000 ihmistä Suomessa.

Tilastokeskus määrittelee sosioekonomisen aseman ihmisen asemaksi yhteiskunnan rakenteellis-toiminnallisissa järjestelmissä, joten se muodostetaan tiedoista ihmisen pääasiallisesta toiminnasta, ammatista, ammattiasemasta ja toimialasta. Terveiden ja

23 Epäsuoria lähestymistapoja köyhyydetutkimuksessa ovat esimerkiksi poliittis-hallinnollinen tuloraja ja vähimmäistarvebudjetti, suoria subjektiivinen, siis tutkittavan itsensä määrittelemä, ja suhteellinen (asiantuntijan määrittelemä) kulutusmenoraja. Yhdistelmäkriteereitä ovat esimerkiksi asiakkuus toimeentulotuessa sekä konsensuaalinen deprivaatio, jossa väestön mielipiteeseen yhdistetään asiantuntijanäkemykset.

hyvinvoinnin laitos THL määrittelee sen edellytyksinä hyvinvoinnin aineellisiin ulottuvuuksiin ja aineellisten voimavarojen hankkimiseen: keskeisiä ovat tulot, omaisuus ja asumisen taso; koulutus, ammatti ja asema työelämässä. (Ohisalo 2014, 28.) Edellä mainitut tekijät kietoutuvat usein yhteen johtaen joidenkin ihmisten kohdalla syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen. Pentti Arajärvi on listannut syrjäytymisen tyypillisiksi indikaattoreiksi pienituloisuuden tai köyhyyden, heikon koulutustason, epävarman työllisyyden, asumisen ongelmallisuuden, päihteiden väärinkäytön, mielenterveysongelmat ja usein lapsuuden ajan ongelmat (2016, 69). On puhuttu myös aineettomasta köyhyydestä tarkoittaen kierrettä, jossa mm. vastoinkäymiset, kielteiset tunteet ja arjen ankeus ahdistavat elämää (esim. Kaartinen 2015) – jolloin ollaan jo lähellä Bourdieun pienen kurjuuden käsitettä (Kajanoja 2013, 17).

Empiirisesti on näytetty, että sosioekonomisella asemalla on myös selvä yhteys terveyteen. Tarkiaisen ym. tutkimuksessa 2012 osoitettiin, että tulot vaikuttavat eliniän odotukseen. Tämä on linjassa Peter Townsendin Britanniassa tekemän klassikkotutkimuksen kanssa: varallisuuserot heijastuvat terveydentilaan ja rakenteellinen ja kulttuurinen eriarvoisuus luovat pohjaa ihmisten elintavoille ja terveyskäyttäytymiselle. Myös suomalaiset tutkijat ovat havainneet, että esimerkiksi epäterveelliset ravintotottumukset ovat yleisempiä alemmissa sosiaaliluokissa kuin ylemmissä. (Rahkonen ja Lahelma 2013.) Köyhyyden ylisukupolvisuutta ja periytyvyyttä on tuotu paljon esiin. Sakari Hänninen (2017, 168–169) on nähnyt tässä vaaran, että keskustelussa hyväksytään ”alaluokan” olemassaolo, ongelmat nähdään perheistä ja yksilöistä johtuvina ja keskustelu palaa ”köyhyyskulttuuri-puhuntaan”, josta Pohjoismaissa on pyritty eroon hyvinvointivaltion eetoksen kautta.

Sosiaalityön emeritusprofessori Jari Heinonen jakaa hyvinvointimallia tarkastellessaan sosiaalisen kysymyksen kolmeen osa-alueeseen: köyhyyskysymykseen, osallisuuskysymykseen ja valtakysymykseen (Heinonen 2019, 73–92).

Osallisuuskysymyksellä hän tarkoittaa, että monet väestöryhmät ovat menettäneet tai menettämässä sosiaalisia verkostojaan ja muita tukirakenteita. Osallisuus on ”kiinnittymistä yhteiskuntaan, kokemusta erilaisista jäsenyyksistä sekä toimintaa ja vaikuttamista yhteisöissä ja yhteiskunnassa”. Köyhyys merkitsee usein myös luopumista ihmissuhteista ja verkostoista, sosiaalista syrjäytymistä. Heinonen pitää vakavana uhkana

syrjäyttäviä kierteitä, joissa työttömyys, pätkätyöt, alkoholinkäyttö ja sairaudet ja yksinäisyys voivat lisääntyä. Tilapäisyys luo epävarmuutta, mistä masennus on taas yksi seuraus. (Heinonen 2019, 81.) Ulkopuolisuus on osallisuuden puutetta ja voi johtaa syrjäytymiseen.

4.1 Skeggs ja luokan uusintuminen kulutuksen kautta

Koska köyhyys ei suomalaisessa yhteiskunnassa yleensä ole absoluuttista vaan suhteellista, kulutusmahdollisuuksien puutetta, laajennan keskustelun brittiläiseen sosiologiaan ja luokkatutkijaan Beverly Skeggsiin. Köyhyyden kokemuksessa on kyse ulkopuolisuudesta, ja silloin on kyse kamppailusta asemista yhteiskunnassa. Skeggs on tuotannossaan kirjoittanut paljon keskiluokan ja työväenluokan suhteista ja rajankäynnistä – kuinka yhteiskuntaluokka merkityksellistyy (Lappalainen 2012, 290). Hän lähtee Bourdieusta mutta toisin kuin Bourdieulla, Skeggsin fokus on enemmän työväenluokassa kuin keskiluokassa. Skeggsin mukaan keskiluokka tarvitsee työväenluokan voidakseen erottautua ja muodostaa oman entiteettinsä suhteessa työväenluokkaan. Skeggsin teoria on kuitenkin laajempi kuin vain kulutuksen sosiologiaa, sillä luokka merkityksellistyy lukemattomin muinkin tavoin kuin kulutuksen kautta.

Otan tässä työssä vapauden ajatella Skeggsin työväenluokkaa pienituloisina ja köyhinä, sitoutumatta sen tiiviimmin Skeggsin luokka-analyysiin, ja käsitellä kulutuksen kautta muovautuvaa ulkopuolisuutta. Skeggs on voimallisesti kamppailut vastaan ajatuksia, joiden mukaan luokka olisi käsitteenä vanhentunut, ja katsoo sen elävän vahvasti brittiläisessä yhteiskunnassa (ks. esim. Skeggs 2014, 98–127; 315). Voidaan tietenkin perustellusti väittää, että suomalainen yhteiskunta on vielä vähemmän luokkayhteiskunta kuin brittiläinen: Suomessakin yhteiskuntatieteellinen tutkimus on viime vuosikymmeninä ollut painottunut sosiaalisiin kerrostumiin luokkien sijasta, ja voidaan myös ajatella, että työväenluokka ei koskaan ole ollutkaan Suomessa suhteellisesti yhtä vahva kuin Britanniassa, johtuen kaupungistumisen aiheuttaneen rakennemuutoksen myöhäisyydestä (tematiikasta syvemmin esim. Anu-Hanna Anttila jälkisanoinaan teoksessa Skeggs 2014, Sanaksenaho 2006, 23).

Skeggs pohjaa siis ajattelunsa Bourdieulle: ihmisillä on taloudellista pääomaa eli tuloja ja omaisuutta, sosiaalista pääomaa eli suhteita muihin ihmisiin ja verkostoihin, sekä kulttuurista pääomaa, jota on kolmenlaista: ruumiillista (esim. käytöstavat, pukeutuminen, ulkonäkö), objektifioitunutta (kirjat, taulut ym. kulttuurin esineet) sekä institutionalisoitunutta (koulutus) (Lappalainen 2012, 291). Pääomilla on kuitenkin arvoa vasta kun ne tunnustetaan eli legitimoidaan eli niistä tulee symbolista pääomaa – mikä tahansa koulutus ei ole meriitti eikä missä vain.

Skeggsin lisä Bourdieuhun on, että hän painottaa pääomien arvottamisessa myös luokkaa, sukupuolta ja rotua: se tuleeko jostain ominaisuudesta symbolista pääomaa, riippuu kontekstista (Skeggs 2014, 292). Miesjohtajalle feminiinisyys voi olla työnteossa etu ja symbolista pääomaa, naisen vastaavassa asemassa oletetaankin olevan pehmeä (Skeggs 2014, 117). Vastaavasti valkoinen miesnäyttelijä voi lainata katu-uskottavaan coolin rooliin piirteitä mustaksi koodatusta kuvastosta, mutta sama ei toimi toiseen suuntaan (Skeggs 2014, 28). Skeggsin ote on viehättänyt monia feministiä tutkijoita, myös sosiaalityön tutkimuksessa. Hänen intersektionaalisuutensa selittää valtarakenteita monia muita teoreetikkoja paremmin etenkin yhteiskunnissa, jotka ovat olleet monikulttuurisia pidempään kuin sotienjälkeinen Suomi.

Skeggsin tuotannon keskeinen teema on, miten luokka merkityksellistyy. Keskiluokka on keskeinen symbolisen pääoman legitimeetin lähde ja ominaisuuksien arvon määrittäjä. Skeggs kuvaa työväenluokan ja keskiluokan välistä rajankäyntiä ja katsoo työväenluokan olevan keskiluokalle välttämätön, jotta se saa peilata itseään ja rajojaan sitä vasten sekä tuntee moraalista ylemmyyttään.²⁴ Työväenluokka on monin tavoin leimattu huonommaksi. Kulttuuriset representaatiot ovat liittäneet työväenluokkaan muun muassa ”liiallisuuden, tuhlauksen, autenttisuuden, viihteen, mauttomuuden, epämodernisuuden, eskapismien, vaarallisuuden, hallitsemattomuuden ja hävyttömyyden” (Skeggs 2014, 189). Yksilötasolla tämä tuo monelle työväenluokkaan kuuluvalla paineita osoittaa, ettei kuulu työväenluokkaan. Skeggs esittää kunnollisuuden käsitteen, jota moni työväenluokkaan

24 Ilmiön voi tunnistaa vaikkapa suomalaisella laivaristeilyllä, jossa ylempi keskiluokka nyrpistelee sosioekonomiselta asemaltaan alempien hauskanpidolle ja tuntee olevansa parempi.

kuuluva nainen pyrki Skeggsin tutkimuksessa toteuttamaan irrottautuaakseen työväenluokkaan liitetyistä mielikuvista, joskin Skeggs toteaa ettei työväenluokka ole tässä suhteessa yhtenäinen vaan jakautuu kunnollisuuteen pyrkiviin ja ei-kunnollisiin (Skeggs 2014, 185).

Erotautuminen työväenluokasta näkyy kulutuksessakin: osa työväenluokkaan kuuluvista pyrkii valinnoillaan nimenomaisesti osoittamaan ettei kuulu työväenluokkaan ja välttämään kulutuksellaan työväenluokkaan liitettyjä representaatioita. Eräs työväenluokkainen haastateltava kertoi Skeggsille ettei voi käyttää ”lutkamaisia” vaatteita kuten minihameita (Skeggs 1997, 40; Lappalainen 2012, 296). Ulkonäöstä on tullut käytöksen merkitsijä (Skeggs 2014, 191). Työväenluokkaan liitetty liiallisuus näkyy esimerkiksi hiuksissa: kovin laitetut ja värjätyt hiukset tai hiustenpidennykset ovat katsottu liittyviksi epämoraalisuuteen ja merkiksi kuulumisesta valkoiseen roskaväkeen, *white trashiin* (Skeggs 2014, 192–193). Toisaalta keskiluokka voi koodata työväenluokalle tyypillistä kulutusta uudelleen ja ottaa sen omaan käyttöönsä – esimerkiksi mauttomana pidetty työväenluokkainen runsas sisustustyyli voidaan leimata kitchiksi ja ottaa keskiluokan käyttöön sisällyttäen siihen etäännytetty tiedostava ironinen väre (emt., 205; tyylien leviämisestä myös alhaalta ylös myös Ilmonen 2007, 220). ”Keskiluokat muuntavat pääomaa kasaavia ja vaihtoarvoisia minuuksiaan ahkerasti omaisuudeksi toisten tekemien kulttuurien avulla, kiinnittymällä niihin tai irrottautumalla niistä”, Skeggs kirjoittaa (2014, 320).

Skeggs tyrmää rajusti Anthony Giddensin ja Ulrich Beckin identiteetti- ja elämänpolitiikan käsitteen, jonka mukaan yksilöt luovat itselleen identiteettiä kulutuksen, harrastusten, koulutuksen ja muiden elämänvalintojen kautta. Hänen mukaansa kaikilla ei ole edes taloudellisia resursseja kuluttamisen kautta toteutettavaan identiteettileikkiin ja mieluisen elämäkerran luomiseen – ”yksilöllistynyt olemus on tarjolla vain etuoikeutetuille ja se perustuu toisten ulossulkemiseen”, Skeggs tiivistää (2014, 118). Lisäksi yksilö on Skeggsin mukaan kiinni yhteiskunnallisissa suhteissaan eikä sen vuoksi voi vapaasti valita

minuuttaan reflektointinsa kautta. (2014, 111–127.)²⁵ Skeggs käyttää termiä minuus (self), ei identiteetti, mutta hän toteaa, että tämä minuus on luokkaan sidoksissa oleva käsite, joka nousee ryhmän intressejä vahvistavasta vallasta (Skeggs 2014, 10). Hänen mukaansa minuus on tuotettu ”hallitsevan symbolisen järjestelmän avulla” (emt., 57).

Skeggsin mukaan elämänpolitiikka-ajattelulla pönkitetään porvarillista – keskiluokkaista – yksilökeskeistä ajattelua ja normalisoidaan keskiluokan asemaa (hän lyttää Giddensin ja kumppaneiden pohdinnat ”akateemisen itsemarkkinoinnin projekteiksi”, viitaten Giddensin toimintaan Iso-Britannian pääministerin Tony Blairin neuvonantajana; Skeggs 2014, 114). Keskiluokan minuuden väärintulkinnan lisäksi Skeggs näkee tilanteessa myös poliittista vaaraa, koska korostettaessa yksilöiden identiteettiä Skeggsin mielestä todelliset luokka- ja valtasuhteet jäävät pimementoon ja uusliberalismi saa tilaa toimia (emt., 121).

Uuden keskiluokan käytöstä Giddensin kuvaama identiteetin rakennus tuntuu Skeggsin mukaan kyllä kuvastavan. Skeggs kirjoittaa minuuden muodostamisen olevan keskiluokalle kokeellinen, omista valinnoista koostuva näytelmä, jossa olennaista ei ole suhteet toisiin vaan omat valinnat (emt., 259–260). Kulutus on merkkien eli vaihtoarvon kulutusta, ei niinkään käyttöarvon (emt., 272). Tällainen yksilöllisyys ei kuitenkaan edes kiinnosta kaikkia: etnograafisessa tutkimuksessaan työväenluokkaisista nuorista naisista *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable* (1997) Skeggs havaitsi, että yksilöllisyyden käsitettä käytettiin haukkumasanana niille joiden katsottiin pitävän itseään muita parempina; siis keskiluokkaisina pidetyille (Skeggs 2014, 7).

Skeggsin mukaan maailma on muuttunut sitten Bourdieun ranskalaiseen yhteiskuntaan perustuvan analyysin: keskiluokkaista asemaa muodostavaa korkeaa kulttuurista pääomaa ei indikoi enää pelkästään korkeakulttuuri, vaan uudet ruumiinkulttuurin muodot ovat osa koulutettujen kulttuurista varallisuutta. Ruumiinkulttuuri on noussut tärkeäksi ryhmälle, joskin sama kuntoaan salilla ja juoksemalla vaaliva ryhmä harrastaa epäterveellisiäkin tapoja kuten alkoholin juomista (hallitusti) tai muuta nautiskelua. Myös populaarikulttuurin

25 Skeggs huomauttaa myös, että ihmiseen saatetaan liittää identiteettejä, joihin he eivät kuulu tai halua asemoitua kuten siirtolainen tai lesbo (2014, 117).

tiettyjen pisteiden harrastaminen voi kerryttää kulttuurista pääomaa rakentaen yksilöllistä minuutta. (Ja tässä voidaan omia myös palasia muiden ryhmien kulttuurista, kuten mustien musiikista tai muuttaa perinteiselle työväenluokan asuinalueelle.) (Emt., 271–277.)

Skeggsin intersektionaalisuus on innoittanut tutkijoita myös vastarinnan aspektin takia – se tuo teoriaan enemmän dynaamisuutta ja muutoksen mahdollisuutta kuin Bourdieun melko staattinen vallitsevan tilanteen analyysi. Skeggsin lähtökohta on, että yksilö ei ole vain passiivinen rakenteiden tuote vaan on olemassa vastarinnan mahdollisuus.

Yksi Skeggsin tärkeistä käsitteistä on kunnollisuus (engl. *respectability*, myös suom. kunniallisuus). Se on yksi toimintatavoista, joilla yksilö voi vaikuttaa asemaansa ja tehdä vastarintaa arvottamiselleen²⁶. Skeggs on kuvannut, miten työväenluokkaisia naisia katsotaan alaspäin – millaisten kielteisten arvioiden kohteeksi he joutuvat habituoksensa takia jatkuvasti (Bourdieuin termiä *sopinee* käyttää). Skeggsin haastattelemat työväenluokkaiset naiset kertovat, kuinka heidät henkisesti hädettiin hienosta kaupasta myyjän paheksuvilla silmäyksillä, vaikka he eivät tehneet mitään ”pahaa” tai rikkoneet mitään muodollisia sääntöjä. Tällaisen moraalisen tuominnan vastapainoksi työväenluokkaiset naiset tukeutuvat kunnollisuuteen vastarinnan keinona.²⁷ Skeggsin mukaan vanhemmuudesta tulee moraalisten arvojen avainresurssi, jolla työväenluokan naiset voivat ottaa subjektin aseman arvostelussa (2009, 41). Kuten Katri Viitasalo (2018, 64) tiivistää: kunniallisuudessa ratkaisuja määrittävät moraalinen harkinta ja perheenjäsenten tarpeiden puolesta toimiminen. Skeggsin esimerkissä työväenluokkaiset, lapsia kotona hoitavat naiset paheksuvat ”rikkaita naisia”, jotka eivät välitä lapsistaan eivätkä hoida heitä kunnolla vaan käyvät töissä. Tämä närkästys mahdollistaa työväenluokan naisille moraalisen ylemmyyden kokemuksen ja kääntää arvoasemaa. (Skeggs 2009.) Skeggsin mukaan työväenluokan sisällä moraalisia arvoja rakennetaan jatkuvasti hoivan, vanhemmuuden ja teeskentelemättömyyden kautta vastaukseksi ja

26 Samaan tapaan kuin hänen aiempi työyhteisönsä Birminghamin kulttuuritutkimuskeskus CCCS toi esiin mediatuotteiden vastaanotossa erilaiset luennan (tulkinnan) mahdollisuudet (ks. esim. Morley 1999, Lash 1995, 201).

27 Skeggsin mukaan työväenluokka on luokitteluissa jaettu kunnolliseen ja kunnioittomaan (2014, 185). Myös Isola ja Siukola (2017) huomasivat tutkimastaan köyhyyskirjoituskilpailuaineistosta, että kirjoittajat ”tekivät eroa kunnioittomiin köyhiin” (emt. 2017, 118).

puolustukseksi keskiluokan arvostelua vastaan. Ihmiset kokevat epätasa-arvon ja epäoikeudenmukaisuuden tunteen erityisen vahvasti, kun arvostelu pohjaa syntyperään – etenkin kun arvostelijat itse ovat etuoikeutetussa asemassa syntyperänsä takia; tunnustamatta sitä. (Skeggs 2009, 44.)

5 YHTEENVETOJA – JA KÄSITTEITÄ

Edellä esittelemiäni teorioiden ja tutkimuksen pohjalta otan lähtökohdakseni, että kulutus on keskeinen yhteiskuntaan liittymisen tapa nykypäivän länsimaisessa yhteiskunnassa ja että valta-asema yhteiskunnassa heijastuu kulutukseen: eri sosiaalisilla kerrostumilla – katsottiin niiden sitten olevan luokkia tai sosioekonomisia kerrostumia – on omat kulutustyyliinsä, joilla sekä uusinnetaan ryhmärakennetta että osoitetaan kuulumista omaan ryhmään niin itselle kuin muille. Erottautuminen on historiallisesti tapahtunut maun ja tyylin kautta. Näin prosessin käänköpuolena tulee samalla osoitetuksi, ketkä eivät kuulu joukkoon. Ainakin keskiluokalle kulutus on myös mahdollisuus luoda yksilöllistä minuutta ja identiteettiä kulutusvalinnoilla ja siten asemoida itsensä kiinnostavana persoonana omassa viiteryhmissään, yksityiselämässä ja työmarkkinoilla.

Tässä tilanteessa pienituloisten käy kurjasti. Köyhyys määritellään nyky-yhteiskunnassa kulutusmahdollisuuksien suhteelliseksi vähäisyydeksi. Bauman kuvasi köyhiä epäonnistuneiksi kuluttajiksi (1999, 258–259). Miten he asemoituvat yhteiskuntaan? Voivatko he luoda identiteettiä kulutuksen kautta? Pyrkivätkö he kulutuksen kautta osoittamaan olevansa keskiluokkaa tai yhtä hyviä kuin keskiluokka? Jäävätkö he ulkopuolisiksi ja osattomiksi, jopa syrjäytyneiksi yhteiskunnassa kulutuksensa rajoitteiden takia? Voivatko he määritellä tilanteensa itse vai täytyykö heidän vain alistua vallitsevaan hegemoniaan? Onko muutos mahdollista, tai näköpiirissä?

En siis käytä esittelemiäni teoreetikkoja puhtaina tutkielmassani ja olen tietoinen siitä, etteivät heidän teorioittensa taustaoletukset ole ontologisesti yhdisteltävissä yhteen teoriaan. Etenkin ongelmia tuottaa se, että Skeggs ja Bourdieu ovat luokkateoreetikkoja ja mm. Giddens ja Bauman katsovat yhteiskunnan muuttuneen niin ratkaisevasti, että luokkarakennetta ei enää ole olemassa. Otan kuitenkin vapauden yhdistellä heidän teorioitaan tuottamaan ymmärryspintaa omalle gradulleni ja nälästä kirjoittaneiden kirjoituskilpailuun osallistuneiden ihmisten ajatuksille ja tuntemuksille. Pähkinänkuoreen puristettuna: Bourdieultä poimin ajatuksen kulutuksen eroista yhteiskunnallisen aseman tuottajana ja osoittajana, Baumanilta sen että kulutusta voi käyttää oman identiteetin ja kiinnostavan persoonallisuuden rakentamiseen, jota ajatusta Giddens resonoi. Skeggsin

avulla osoitan, että pienituloiset jäävät tämän keskiluokkaisen identiteettileikin ulkopuolelle ja poimin apuja siihen, miten ulkopuolisuutta voi tulkita käsiteltävän.

Kuvailen seuraavaksi eräitä tutkielmani keskeisiä käsitteitä:

Identiteettiä voidaan tarkastella ainakin kolmesta näkökulmasta: kansallisena tai vastaavana suuren kollektiivin hallitsevana identiteettinä, vähemmistöryhmän politiikan tekovälineenä (esim. mustien, vammaisten identiteettinä) sekä yksilön tuotettuna identiteettinä. Tässä työssä identiteetti ymmärretään viimeisenkaltaisena, yksilön tuotettuna identiteettinä, jolla ihminen elämänpoliittisesti rakentaa itsestään kiinnostavaa persoonaa sekä yksityiselämässään että työmarkkinoilla. Huomattakoon, että Bauman käyttää tuotannossaan identiteetin käsitettä sekä kuvatessaan kansallisvaltioiden identiteettiä (esim. 1999, 211) että yksilön oman brändin muodostamista (esim. 1999, 255). Käsite ei ole ongelmaton, ja esimerkiksi Beverly Skeggs näkee siinä kolmenlaisia ongelmia: se ei ole tasa-arvoisesti kaikkien saavutettavissa (2014, 118); se pohjautuu diskursseihin minästä ja yksilöllisyydestä ja ne nojaavat lopulta ulossulkemiseen, auktoriteetteihin ja moraliteetteihin; ja sen etymologia on länsimaista kolonialismin diskurssia, joka kuvastaa etuoikeutettujen suhteita. (Skeggs 2014, 118, 249, 39–40, 242.) Identiteetin tapaista käsitettä on Skeggs kuvannut sanalla *minus* ja Giddens *minäidentiteetillä*.²⁸

Köyhyys/köyhä ja pienituloisuus/pienituloinen. Kuvaan huomattavaa pienituloisuutta poliittiseksiin määrittävällä sanavalinnalla köyhyys sosiaalityön tradition mukaisesti. Sen ymmärrän suhteellisenä: Jari Heinosta siteeraten ”vastentahtoiseksi osattomuudeksi yhteiskunnassa normaalina pidetystä elämäntavasta” (Heinonen 2019, 73). Käytän kuitenkin myös termiä pienituloisuus, koska otan vapauden idean tasolla katsoa Beverly Skeggin työväenluokan indikoivan pienituloisuutta, alistettua ja hallittua asemaa ja siirtää hänen ideansa Suomeen ja pienituloisten tarkasteluun perustellen tekoa vaikkapa Skeggsin

28 Heikkinen (2018, 183) muotoilee: identiteetti on ihmisen tulkinta itsestään.

omalla tavalla yhdistellä ja muovailta lukemiaan tutkimuksia omassa tuotannossaan. Koko brittiläistä työväenluokkaa ei kuitenkaan voi kutsua köyhiksi.

Nälkä. Määrittelen nälän Sakari Hännistä (1994, 9) mukaillen sosiaalisesti muovautuneeksi ruumiintuntemukseksi. Sosiaalinen muovautuneisuus tarkoittaa, että se on laajentunut merkitsemään myös rahan puutteen määrittämää ravitsemuksellisesti puutteellista ruokavaliota.

Keskiluokka. Käytän termiä keskiluokka bourdieulaisittain tarkoittaen laajasti yhteiskunnan keskituloisia, hyvätuloisia ihmisiä, jotka enimmäkseen käyvät töissä ja saavat sieltä kohtuulliseen elämään riittävät kulutusmahdollisuudet tai joilla on muuten riittävä omaisuus- tai tulotaso sen turvaamiseksi, sitoutumatta sen tiukemmin luokkakeskusteluun. OECD:n määritelmän mukaan keskiluokka on ryhmä, jossa kotitalouden käytettävissä olevat tulot ovat yli 75 prosenttia mutta alle 200 prosenttia väestön mediaanitulosta. Vuoden 2016 tulotilastoilla Suomessa keskiluokkaan kuuluvalla oli käytettävissä 1 525–4 065 euroa kuukaudessa (työ- ja omaisuustulot ja tulonsiirrot vähennettynä veroilla). Näin väestöstä 68 prosenttia kuului keskiluokkaan. (Haavisto 2018.)

Strategian määrittelen tietoisesti tai tiedostamatta valituksi tulleeeksi toimintatavaksi tietyssä tilanteessa. Käytän käsitettä tuonnempana eritellessäni asennoitumista köyhyyteen. En käytä sanaa selviämistästrategia, koska kyse ei aina ole selviämisestä. Selviämistästrategian taustalla pidetään usein resilienssin käsitettä (esim. Kaartinen 2015, 26), mutta en täysin pysty allekirjoittamaan sen optimistista käsitystä kyvykkyydestä myönteisiin tuloksiin ja tulkintoihin hankalissa elämäntilanteissa (vrt. Kaplan 2006, sit. Kaartinen emt.).

Kunnollisuus (respectability) on Beverly Skeggsin käsite, jolla hän kuvaa työväenluokkaisten naisten pyrkimystä arvokkuuteen koulutusvalinnoilla ja ruumiin työstämisellä keskiluokkaisten ihanteiden mukaan (Lappalainen 2012, 294; Skeggs 1997). Laajennan käsitettä käsittämään pienituloisten myös muilla keinoilla toteutuvan

keskiluokkaisten ihanteiden tavoittelun ja matkimisen arjessa. Se on suomennettu myös kunniallisuudeksi.

Ulkopuolisuuden käsitän osallisuuden puutteeksi. Osallisuus on Heinosen (2019, 81) mukaan kiinnittymistä yhteiskuntaan, kokemusta jäsenyyksistä sekä toimintaa ja vaikuttamista yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Osallisuus on yksilön tunne. En halua käyttää termiä syrjäytyminen, koska se voidaan päätellä ulkoisten seikkojen perusteella ja ihminen voidaan ulkopuolelta annettujen kriteerien perusteella määritellä syrjäytyneeksi²⁹.

Ulkopuolisuuden käsitteessä painottuu kokemuksellisuuden merkitys. Se edellyttää ihmisen oman kokemuksen kuuntelemista. Samoin ulkopuolisuus voi olla asteeltaan vähäisempi poikkeama yhteiskunnan normielämästä kuin syrjäytyminen – ihminen voi sinitellä normaalissa yhteiskunnassa sen rajamailla koki ulkopuolisuutta, olematta (vielä) syrjäytynyt.³⁰

29 Ks. esim. Skeggs (2014, 167), miten Isossa-Britanniassa työttömien tilastointiin luotiin Syrjäytymisen vastainen yksikkö, Social Exclusion Unit.

30 Tuula Helne käy artikkelissaan (2002) rajanvetoa syrjäytyneiden ja ulossuljettujen välille määritellen Dhoquoisin mukaisesti ulossulkemisen ”normaalin” sosiaalisen tilan aitaamiseksi ja epätyypillisten ja arvoiltaan erilaisten yksilöiden häätämiseksi (2002, 12).

6 TUTKIMUSKYSYMYKSET, AINEISTO JA METODI

Tutkin pienituloisten ruokaan liittyvää yhteiskunnallista ulkopuolisuutta Minun on nälkä - kirjoituskilpailun aineistosta. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten pienituloiset rakentavat yksilöllistä identiteettiään ruoan kulutuksen ja ruokavalintojen kautta Nälkä-kirjoituskilpailun tekstien mukaan?
2. Miten ulkopuolisuus näkyy Nälkä-kirjoituskilpailun teksteissä?
3. Millaisia strategioita asemoitua omaan elämäntilanteeseen teksteissä rakentuu?

6.1 Aineisto: 64 kirjoitusta kirjoituskilpailusta

Tutkimukseni pienituloisia koskeva aineisto on kirjoitukset, jotka lähetettiin Yhteisvastuukeräyksen³¹ ja Ilta-Sanomien järjestämään Minun oli nälkä - kirjoituskilpailuun alkuvuonna 2018. Useimmissa teksteissä välittyi tunne omakohtaisuudesta, joskin mielessä täytyy pitää, että kyse on tietenkin narratiiveista, jotka eivät kuvaa suoraan todellisuutta. Jo elämäkerta-aineistoissa on rajallisuutensa, mutta tässä kirjoituskilpailussa ei edes ”vaadittu” oman elämän ääntä.

Aineistonani on kaikki kirjoituskilpailuun lähetetyt 64 kirjoitusta. Yhtä tekstiä lukuun ottamatta teksteissä oli teemaan liittyvää sisältöä: ”*En kirjoita tekstiä koska on moraalitonta jakaa palkintoja sen sijaan että varat laitettaisiin keräykseen.*” (Teksti 29)

31 Yhteisvastuukeräys on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon järjestämä vuosittainen hyväntekeväisyyskeräys, jonka tuotoista 60 % ohjataan kehitysyhteistyöhön ja katastrofiapuun Kirkon Ulkomaanavun kautta, 20 % kotimaan kohteisiin vaihtuvan teeman mukaan ja 20 % kirkon ja seurakuntien toteuttamaan avustustyöhön. Keräyksen organisoivat Kirkkopalvelut ry. Keräystyön ohella tehdään tiedotus- ja vaikuttamistyötä. 1990-luvulla Yhteisvastuukeräyksen aloitteesta koottiin piispa Eero Huovisen johtama, asiantuntijoiden ja vaikuttajien Nälkäryhmä, joka raportissaan ehdotti erityisen ohjelman laatimista köyhyyden torjumiseksi. Tämä huomioitiinkin Paavo Lipposen toisen hallituksen hallitusohjelmassa.

Kilpailu julistettiin Ilta-Sanomissa 3. helmikuuta 2018 ja kilpailukutsuja julkaistiin useaan otteeseen Yhteisvastuukeräyksen nälkä/köyhyys-teemaa käsittelevien juttujen yhteydessä paperilehdessä sekä iltasanomat.fi:ssä samoin kuin yhteisvastuu.fi-sivustolla Yhteisvastuukeräyksen nälkä ja köyhyys -teemaisen aineiston yhteydessä. Ilta-Sanomien tavoittavuudeltaan Suomen suurin media, kun tarkastellaan sekä paperilehteä että is.fi-verkkosivustoa. Kilpailukutsun voidaan siis olettaa tavoittaneen varsin laajasti niitä suomalaisia, jotka ovat kiinnostuneita suomalaista köyhyyttä ja nälkää koskevista jutuista, joskin todennäköisesti tavoittavuuden ulkopuolelle jää painottuneesti ikääntyneitä ja muita syrjäytyneitä, joilla ei ole pääsyä internetiin eikä taloudellista mahdollisuutta maksaa paperilehdestä. Kilpailutekstit piti jättää viimeistään 11.3.2018.

Osallistujia ohjailtiin pyytämällä kirjoittamaan omasta tai lähipiirin kokemuksista: ”Miten ruoan puute näyttäytyy arjessasi? Miltä nälkä tuntuu? Millaiset asiat ovat kohdallasi johtaneet tilanteeseen, että ruokaa ei ole riittävästi?” Lisäksi todettiin, että kirjoittaja voi myös suomalaisesta nälästä ja köyhyydestä yleisemmälläkin tasolla. Kirjoituksille annettiin mitaksi korkeintaan 5 000 merkkiä ja teksti pyydettiin lähettämään sähköpostitse, mikä on saattanut rajoittaa joidenkin osallistumista. Esimerkiksi tekstin perusteella eläkeikäisiä kirjoittajia on varsin vähän. Tekstiin pyydettiin liittämään yhteystiedot ja todettiin, että teksti voidaan julkaista nimimerkillä, jos kirjoittaja näin toivoo. Itse en ole nähnyt nimimerkin valinneiden kirjoittajien nimiä. Noin kolmasosa ilmoitti nimensä tekstin alla.

Kilpailukutsussa ilmoitettiin, että kolme parasta kirjoitusta palkitaan lahjakorteilla: voittaja 500 euron, toinen 300 euron ja kolmas 200 euron lahjakortilla elintarvikeliikkeeseen, ja että Ilta-Sanomien julkaisee voittajakirjoitukset. Lisäksi kilpailukutsussa todettiin, että Ilta-Sanomilla ja Yhteisvastuukeräyksellä on oikeus julkaista katkelmia teksteistä nimettöminä vuoden 2018 aikana ilman erillistä korvausta tai kirjoittajan suostumusta. Huomattavaa on, että kirjoitusten suhdetta todellisuuteen ei voida mitenkään verifioida. Ne ovat narratiiveja, jotka enimmäkseen esittäytyvät kirjoittajansa omina kokemuksina ja ovat minä-muotoon kirjoitettuja tai sisältävät muuten oletetun minä-kirjoittajan, joka tarkkailee tilannetta. Esimerkiksi voittajatarinaksi valitun tekstin kirjoittaja kertoi kirjoituksen julkaisun yhteydessä (omalla nimellään) haastattelussa, että ”kirjoitus on pitkälle omasta elämästäni, mutta nälkä on kirjoituksessa suurenneltua. Kaurahiutaleet ovat niin halpoja, että

suoranaista nälkää ei joudu kokemaan” (Kolsi 2018). Teksti 63, joka on otsikoitu Äiti on piilottanut taas hedelmät, on kirjoitettu lapsen kirjoittamaksi, mistä herää kysymys, onko tekstin todellinen kirjoittaja kertoja-minän äiti, joka kuvaa perheen elämää yrittäen samaistua tyttärensä kokemukseen, vaiko jotain vielä fiktiivisempää. Vaikka yksilö- ja yksityiskohtien tasolla tekstien todenmukaisuutta ei voida osoittaa, katson aineiston kuitenkin kertovan olennaista ja arvokasta informaatiota pienituloisten ruokakokemuksista – eihän esimerkiksi kyselytutkimuksissakaan pystytä varmasti erottelemaan vastaajien joukosta pois sellaisia, jotka ovat vastanneet vastoin todellista tilannettaan.

Tekstien, nimien ja nimimerkkien perusteella voi päätellä, että kirjoittajista 45 on naisia ja 10 miehiä. Yhdeksästä tekstistä ei voinut päätellä sukupuolta. Valtaosa vaikuttaa olevan keski-ikäisiä – eläkeikäisiksi paljastuu kirjoituksen perusteella vain kolme kirjoittajaa. Myöskään tämänhetkisiä ensimmäisen tutkinnon opiskelijoita kirjoittajien joukossa ei juuri vaikuta olevan, uranvaihtaja-aikuisopiskelijoita kylläkin. 43 tekstistä pystyy päättelemään perhemuodon: 16 asuu yksin, 5 on parisuhteessa ja 22 asuu lapsiperheessä. Stakesin tutkijoiden vuonna 1994 keräämän, vastaavantyyppisen nälkäaiheisen aineiston 200 kirjeestä pystyi sukupuolen päättelemään 172:sta, ja niistä 120 oli naisen kirjoittamia, joten jakauma on varsin samanlainen kummassakin aineistossa. Vuoden 1994 aineistossa sen sijaan oli paljon eläkeläisiä, toisin kuin vuoden 2018 aineistossa. 1994 aineistossa yksinasuvia on huomattavasti enemmän kuin vuoden 2018 aineistossa: peräti 90 kappaletta 173 kirjeestä, joista perhemuoto oli luettavissa. Lapsiperheitä oli 45. (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 62–63.)

Kirjoittajat ovat varsin taitavia ilmaisemaan itseään kirjoittaen, noin neljällä viidestä on välimerkit ym. hyvin hallussa, joten kirjoittajat eivät liene nälkää kokevista tai havainnoivista huono-osaisimpia. Saman huomion tekivät 90-luvun tekstien tutkijat (emt.). He olivat tyypitelleet kirjeet kymmeneen tarinatyypin: 1. elämäntarinat, 2. nälkätarinat, 3. yrittäjätarinat, 4. yksinhuoltajan selviytyminen, 5. eläkeläisköyhyys, 6. työttömän tilanteen neutraali kuvaus, 7. opiskelijan ahdinko, 8. hyväntekijä, 9. kokemukset viranomaisissa ja 10. asenne päättäjiin (emt. 63–64), ja näitä kaikkia esiintyi myös vuoden 2018 aineistossa.

Nälkä-kirjoituskilpailuun lähetetyistä kirjoituksista valtaosa käsittelee nälkää omakohtaisen oloisesti ja kirjoittajan nykyisen elämäntilanteen oloisesti. Muutama kirjoittaja näyttää kirjoittaneen toisten kokemuksesta, muutama omasta kokeilusta (paasto, kokeilu elää pienellä ruokabudjetilla). Osassa nälkäkokemus on ollut aiemmassa elämänvaiheessa, ja näistä kirjoituksista useimmissa kokemusta suhteutetaan jotenkin nykyiseen elämäntilanteeseen; joskin muutama aivan lapsuuden nälässä pysyvä kirjoituskin on (esimerkiksi eräässä kirjoituksessa kerrotaan minä-muotoinen tarina, jossa vähävaraisesta perheestä oleva poika syö välitunnilla koulutoverinsa repusta tämän eväsleivät, ja toisessa lapsi iloitsee kiinni saamastaan ja kepuksella tappamastaan metsästä, josta saadaan lihaa joulupöytään).

Nykytilanteessa köyhyyden selittäjänä tai pienituloisuuteen vaikuttavina tekijöinä teksteissä esitetään mm. työttömyys, pätkätyöt, konkurssi, opiskelu, opiskelu uuteen ammattiin työllistymistoiveella, työtapaturma, sairaus, työkyvyttömyys ja erityislapsen omaishoitajuus. Muutama teksti käsittelee omaa köyhyyttä keskittyen muihin elementteihin kuin nälkään. Kahdeksan tekstiä käsitteli köyhyyttä ja/tai nälkää ei-omaelämäkerrallisessa muodossa, osa yleisellä tasolla, osa läheisensä tai muuten tapaamiensa ihmisten kautta.

Kirjoituksista noin kaksi kolmasosaa on yhteiskunnallisia, kun termillä tarkoitetaan, että tekstissä ei kirjoiteta vain yksittäistapauksesta tai tapaus, josta kirjoitetaan, asetetaan jollain tavoin osaksi laajempaa yhteiskuntaa eikä huono-osaisuutta nähdä vain yhden ihmisen kohtalona, huonon tuurin tai omien valintojen seurauksena. Kahdeksaa näistä teksteistä ei ollut kirjoitettu omakohtaisen nälkäkertomuksen muotoon, ja kolme yhteiskunnallista omakohtaista huono-osaisuuden kuvausta ei käsitellyt nälkää ja ruokaa ollenkaan. Toki osa kirjoittajista on voinut kokea kuvaamansa yksittäistapauksen seurauksena yhteiskunnallisista rakenteista, vaikka ei sitä auki olisikaan kirjoittanut tekstiin. Yhteiskunnallisuuden kriteerin en katso täyttyvän vain sillä, että tekstissä kuvaillaan väliinpuotoamistapausta turvaverkossa tai (muuta) konfliktia sosiaalihuollon tai muun viranomaisen kanssa.

6.2 Eettiset kysymykset

Olen saanut Yhteisvastuukeräyksen edustajilta luvan käyttää aineistoa pro gradu - tutkimuksessani. Olen ollut kirjoituskilpailun raadissa. Kirjoituskilpailuun osallistujat ovat osallistuessaan kilpailuun hyväksyneet sen, että kirjoituksia tai niiden osia saa julkaista lehdessä ja lehden verkkosivulla, mikä on julkisuusasteeltaan julkisempaa kuin tämä tieteellinen käyttö gradussa.

Käsittelen tekstejä pelkkinä teksteinä ilman yhteyttä niiden kirjoittajiin, muodostaen käsityksen kirjoittaja-oletetusta pelkästään tekstin pohjalta. En tiedä kirjoittajien henkilötietoja (lukuun ottamatta niitä kirjoittajia, jotka olivat valmiit nimensä julkaisuun kirjoituksen mahdollisen julkaisun yhteydessä sekä voittajia, joiden nimet olen nähnyt puoli vuotta aiemmin). Muutaman palkinnon voittajan nimi on julkaistu lehdessä heidän luvallaan, joten heidän nimensä tiedän kuten lehdenlukijatkin. Yksityisyyttä tämä ei kuitenkaan loukkaa.

Oma positioni on keskiluokkainen perheenäiti, mikä näkynee tulkinnoissani itsereflektiopyrkimyksistäni huolimatta. Bourdieun sanoin: ”Maku luokittelee ja se luokittelee luokittelijan” (Bourdieu 1984, 6–7). Muuten katson, että oma positioni eli kirjoituskilpailun raadissa toimiminen ei vaikuta aineiston käsittelyyn muutoin kuin siten, että minulla on vanhastaan jo jonkin verran aineiston tuntemusta.

6.3 Metodi: narratiivien luenta faktanäkökulmasta

Tutkin nälkäaiheiseen kirjoituskilpailuun lähetettyjä tekstejä aineistolähtöisesti kerronnallisen (narratiivisen) tutkimuksen keinoin hakien teksteistä niistä nousevia merkityksenantoja. Tieteenfilosofisesti kytkeydyn fenomenologiaan ja katson, että yksilö on sekä ympäröivän maailman ja yhteisön tuotos että osallistuu itse maailman ja yhteisön rakentamiseen. Timo Laineen mukaan ”fenomenologia on koetun ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittämistä” (Laine 2018, 46), jolloin tunnustetaan sekä kokemusten yksilöllisyys että niiden yhteisöön ja kieleen nojaava tausta. Niinpä tutkimuskaan ei

koskaan voi olla objektiivisen puhdasta, mutta tiedostan tämän ja pyrin aineistoa analysoidessani irti ennakkoluuloistani ja toisaalta perustelemaan tulkintani tekstissä selkeästi.

Narratiivisessa tutkimuksessa on tärkeää tehdä ero kertomuksen (narrative) ja tarinan (story) välille (Heikkinen 2018, 172; Hänninen 2018, 190–192). Sitä voi selvittää ajattelemalla jotain tuttua satua: sadun tarinan voi kertoa monella tavalla (kertomus), monesta alkukohdastakin, ja eri keinoin ja taidemuodoin. Kerronnallinen tutkimus voidaan jakaa narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin (Heikkinen 2018, 181).

Yksinkertaistaen voi sanoa, että narratiivien analyysissä voidaan analysoida kertomuksien sisältämää tietoa, narratiivisessa analyysissä esimerkiksi kertomuksen rakenteita ja kertomisen tapaa. Valintani on narratiivien analyysi, koska haen vastauksia edellä esittämiini tutkimuskysymyksiini, mutta myös koska aineistoni tekstit ovat heterogeenisiä: joku kirjoituskilpailuun osallistuja on kirjoittanut kronologisen elämäntarinan, jotkut keskittyvät vain johonkin tapaukseen ja/tai siitä nousevaan teemaan omassa menneisyydessään tai nykyisyydessään, joku on kirjoittanut yleisemmän yhteiskunnallisemman esseen nälkä- tai jopa yleisemmin köyhyysteemasta. En näe, että narratiivien rakenteiden yhtäläisyyksien tai eroavuuksien analysointi toisi esiin kovin relevantteja tuloksia ainakaan sosiaalityön oppiaineen kannalta. Niinpä voi katsoa, että käytän aineistooni faktanäkökulmaa, kuten Alasuutari (1993, 72–83) määrittelee. Hän lukee siihen mm. J. P. Roosin klassiset elämäkertatutkimukset, joissa Roos konstruoi eri sukupolvien elämäntapatyypit. Heikkinen pitää elämäkerrallista tutkimusotetta kerronnallisen tutkimusotteen erityismuotona, joka ”keskittyy tarinan taustalla olevien tapahtumien ja tapahtumakulkujen selvittämiseen” eli pääkiinnostuksen kohteena on tarina (Heikkinen 2018, 175). Alasuutari huomauttaa, että tutkimusta tehtäessä tämäntyyppisen aineiston pohjalta täytyy arvioida annettujen faktatietojen luotettavuus ja harrastaa lähdekritiikkiä. Myöskään kirjoittajan antama kuva hänen omasta persoonastaan ja ajatusmaailmastaan ei välttämättä ole luotettava (Alasuutari 1993, 77, 75). Myös Heikkinen katsoo, että luotettavuuden ongelma on ”yksi narratiivisen tutkimuksen polttavimmista kysymyksistä”, mutta hän tarkoittaa pikemminkin tutkijan analyysin ja johtopäätösten luotettavuutta kuin aineiston luotettavuutta (Heikkinen 2018, 184).

Vilma Hänninen (2018) on esitellyt erilaisia narratiivisen analyysin menetelmiä. Yleisimmäksi hän kuvaa juonianalyysia, jossa tarkastellaan lopputilannetta suhteessa alkutilanteeseen ja miten tarina etenee alusta loppuunsa, jolloin juoneksi voi nousta esimerkiksi hyvän saavuttaminen tai pahan välttäminen tai päähenkilön kehitys esimerkiksi sankarimyytin tai kääntymystarinan kaavan mukaan. Juonityyppjä voi kuitenkin rakentua myös erityiskysymyksen ympärille kuten riippuvuudesta vapautumisen tarinoissa tai pitkäaikaissairauksiin liittyvissä tarinoissa. (Hänninen 2018, 199–201.)

Olen lähestynyt aineistoa ensin numeroiden tekstit ja lukien ne vapaasti läpi. Toisen, kiintoisia havaintoja alleviivaavan lukukerran jälkeen aloin hahmottaa kertomuksissa erilaisia teemoja ja laadin 14 kohdan listan kertomuksissa toistuvasti esiintyvistä, tutkimuskysymyksieni kannalta relevanteista teemoista. Seuraavalla lukukerralla merkitsin listaan, mitkä listan teemoista kussakin tekstissä nousivat esiin.

Lista on:

- kuvaa omaa ruokaa
- kuvaa toisten ruokaa
- kuvaa haaveruokaa
- terveellisyys
- muu oman köyhyyden kuvaus (=ei käsittele nälkää)
- henkilöhistoriallisuus (=nälkä/köyhyys kuvataan tapahtuneeksi aiemmin elämässä)
- ei koske itseä/kokeilu (=minäkirjoittaja ei kerro omasta nälästään/köyhyydestään)
- on koskenut ennen, ei enää
- huoli lapsista
- mainittu/tekstissä läsnä sosiaalinen yhdessäsyöinti tai sen puute
- osattomuus/syrjäytyminen
- yhteiskunnallinen
- kriittinen
- kateellinen

Kertomusten yhteiskunnallisuus on minusta oleellinen jakolinja. Yhteiskunnallisiksi määrittelin kertomukset, joissa tuotiin jollain tavoin esiin, että kerrotussa nälkä/köyhyystapauksessa/kuvauksessa kyse ei ole vain yksittäistapauksesta vaan se liitettiin jotenkin yhteiskunnan tilanteeseen tai rakenteisiin. Samoin tarinoiden kannalta on oleellista, kuvaako minäkertoja omaa tilannettaan nyt vai ei. Vaihtoehtoina ovat jonkun muun tilanne tai oma nälkä/köyhyys aiemmissa elämänvaiheissa tai nälän tai köyhyyden kuvaus yleisellä tasolla. Tältä pohjalta laadin nelikentän sen mukaan, esittäytyvätkö tekstit kertojan nykyisestä köyhyydestä kertovina vai ei ja ovatko ne yhteiskunnallisia vai ei.

Koska minulla on kolme erilaista tutkimuskysymystä, lähestyn aineistoa hieman eri tavoin kunkin tutkimuskysymyksen kohdalla. Vaikka koko tutkimukseni voi katsoa olevan faktanäkökulmainen (ks. edellä), ensimmäistä kysymystäni, kysymystä identiteetistä, tarkastelen korostetun faktalähtöisesti etsien kertomuksista tietoa, mitä kertomusten köyhät syövät ja mitä he haluaisivat syödä sekä vertaan keräämiäni tietoja verrokkiaineistoon, aikaisempaan tutkimukseen koko väestön ravintotottumuksista. Otan huomioon myös muut kysymyksenasetteluun liittyvät maininnat teksteissä.

Toisen, ulkopuolisuutta koskevan kysymyksen kohdalla käytän tematisointia. Otan lähempään tarkasteluun tekstit, joissa ulkopuolisuus on tuotu esiin ja pyrin pelkistämään niiden keskeiset merkityksenannot teemoiksi ja analysoimaan niitä tarkemmin.

Kolmas kysymykseni koski siis strategioita, joilla köyhät asemoituvat elämäntilanteeseensa. Niiden analyysissa käytän nelikenttää avukseni etsiäkseni juonityyppejä, jotka tiivistävät kertomusten elämäkerrallisen kuvauksessa nousevia strategioita. Käytän hyväkseni sekä tematisointia että tyypittelyä: valitsen kutakin strategiaa esittelemään yhden kertomuksen, joka ilmentää sitä. En halua itse luoda tyypitarinaa, koska haluan antaa kirjoittajille autenttisen äänen – kuten Vilma Hänninen kauniisti sanoo: ”eettisen arvokkuuden perustana pidetään sitä, että tutkimus kunnioittaa ihmisen ominaislaatua ja antaa kohteilleen mahdollisuuden ilmaista itseään omalla äänellään” (Hänninen 2018, 204). Tuen tätä esimerkkikertomusta myös sitaateilla muista samaa strategiaa ilmentävistä kertomuksista teemoittelun periaatteen mukaisesti. (Eskola 2018, 221; Moilanen ja Rähä 2018, 60–61.)

Tulkinnan vaiheessa yhdistän teoreettisen viitekehylenei, aiemman tutkimustiedon suomalaisten ruokatottumuksista ja yhteiskunnallisen ulkopuolisuuden aineiston keskeiseen antiin. Vaikka tutkimus ei ole kvantitatiivinen, on paikallaan kertoa jonkin verran lukumääräistä osviittaa teemojen esiintymisen yleisyydestä kirjoituskilpailuaineistossa.

Metodini on pirstaleinen, mutta tarjoan meriselitykseksi sitaattia toisesta sosiaalityön gradusta: ”Sosiaalityö on soveltava tieteenala ja siksi sosiaalityössä on luontevaa soveltaa eri teoreettisia perinteitä rinnan avartamaan tulkinnan näkökulmia” (Lager 2018).

7 RUOKAVALINNAT JA IDENTITEETTI NÄLKÄ- AINEISTOSSA

Tässä luvussa tarkastelen ensimmäistä tutkimuskysymystäni: Miten pienituloiset rakentavat yksilöllistä identiteettiään ruoan kulutuksen ja ruokavalintojen kautta Nälkäkirjoituskilpailun tekstien mukaan? Otan tavoitteekseni selvittää, miten rajoitetut kulutusmahdollisuudet näkyvät pienituloisten ruokapöydässä ja kauppakassissa ja miten heidän ruokavalionsa eroaa muista suomalaisista. Miten pienituloiset kokevat asian identiteetin muodostamisen kautta? Onko heillä mahdollisuuksia kulutuksen kautta tehtävään itseilmaisuuksiin ja identiteetin muodostamiseen Baumanin ja/tai Giddensin esittämällä tavalla (ks. luku 3.2 ja 3.3)? Paitsi että haen vastausta kysymyksiin, tuon tässä luvussa tietoisesti myös esiin kirjoittajien tekstiä nostamalla tekstiin paljon lainauksia kirjoituskilpailuun lähetetyistä kirjoituksista, jotta pienituloisten autenttinen ääni kuuluu.

Muistuttakaamme mieliin, mitä luvussa 2.1 kerrottiin siitä, mitä Suomessa syödään koko väestön kattavan tutkimuksen mukaan. Jallinojan, Jauhon ja Pöyryn (2019) vuosina 2008–2016 tehdyistä kyselyistä tehdyn tutkimuksen mukaan yksi keskeinen kehitys suomalaisten toteutuneissa ruokavalioissa on terveyteen liittyvä. Toinen pitkän ajan kehityskulku on ollut luonnollisuuden ja puhtauden huomioiminen ruokavaliossa, mikä on viime vuosina tullut esiin ilmasto-, kestävyys- ja eläinoikeuskysymyksenä. Jallinojan ja kumppanien listaama kolmas trendi on yhteisöllisten ruokanormien heikkeneminen ja yksilöllisyyden nousu. Yksilöllistyminen ja taloudellisen vaurauden kasvu luovat mahdollisuudet ”ruokavalioshoppailulle” (emt). Kyselyn tulosten mukaan tärkeimpiä ruokasuhteen ulottuvuuksia 2016 olivat ruoan kotimaisuuden tärkeys, halu olla kokki jonka ruoasta nautitaan sekä aterioiden näkeminen yhdessäolon hetkinä; seuraavina tulivat pyrkimys ostaa vähän jalostettuja tuotteita, hintatietoisuus, uusien asioiden kokeilu ja ruoasta nauttiminen. Alle viidennes ei katsonut ruoalla olevan muuta väliä kuin nälän sammuttaminen. Pitkällä aikavälillä kasvua oli terveellisyyden, ympäristön ja sosiaalisuuden merkityksessä ruokavalinnoissa samoin kuin halussa olla hyvä kokki. Syömisestä nauttimisessa, hintatietoisuudessa ja raaka-aineiden kotimaisuuden merkityksessä oli vähenemistä vuodesta 2008 vuoteen 2016.

Samantapaisia ilmiöitä listasivat ruokatrendeiksi jo 2006 Massa, Lillonen ja Karisto: medikalisoituminen eli terveellisyys, ekologisoituminen, moralisoituminen, kosmetisoituminen eli ruoan esteettisyys sekä uusnuukuus (ks. luku 2).

7.1 Nälkä-aineiston kuva ruokavaliosta

Millaista sitten on ruoka, joita pienituloiset kirjoitusten perusteella valitsevat syödäkseen? Minun on nälkä -kirjoituskilpailuun lähetetyt tekstit ovat muodoltaan, näkökulmaltaan ja informaatioisisällöltään varsin heterogeenisiä, eikä useimmissa kirjoituksissa kuvata kovin tarkasti, millaista ruokaa taloudessa syödään. Moni kirjoittaja tuo esille, että vatsansa saa kyllä täyteen tulojen pienuudesta huolimatta, mutta nälässä on kyse ruoan laadusta. Kuten nimimerkki Nälkäinen äiti ja kuusi lasta kirjoittaa: ”*Jos kaappi on täynnä leipää niin voiko sanoa, että on nälkä? Minä uskallan väittää että kyllä voi*” (Teksti 15). Vastaukseksi voi antaa Silvastin aiemmin esitetyn määritelmän ruokaturvasta: se on ”aktiivisen elämän mahdollistavaa, riittävää, *turvallisen ja terveellisen* ruoan jatkuvaa saatavuutta”³² (kursivointi RK).

Ravintoa kuvataan yksipuoliseksi ja vähän kasviksia sisältäväksi. Hyvin usein kirjoituksissa tulee esiin makaroni tai muu pasta ja siitä tehdyistä ruoista erityisesti makaronilaatikko. Myös leivästä puhutaan paljon kirjoituksissa. ”*Täältä tullaan elämä, pastalla, jauhelihalla ja leivällä mennään. Tomaattimurskapurkki on halvempi kuin yksi tomaatti*”, tiivistää tekstin 45 kirjoittaja.

Yleinen maininta on, että kasviksia ja hedelmiä ei syödä, koska ne koetaan niin kalliiksi.

”*Monesti on useita päiviä ettei syödä kasviksia lainkaan.*” (Teksti 15)

”*Hedelmät äiti piilottaa, koska ne menee kaikki heti, jos ne jättää pöydälle. Ne ei ole mitään halpoja.*” (Teksti 63)

32 Silvasti 2006, 184.

Leivän päälle ei usein ole laittaa leikkeleitä tai juustoa, ehkä ei mitään. Kalapuikot mainitaan, samoin paistetut munat, nakit ja jauheliha. Perunoita ja puuroa syödään, jokunen kertoo säilövänsä marjoja, sieniä ja lahjaksi saatuja omenia. Muutamassa kirjoituksessa mainitaan ns. punaliputetut tuotteet, viimeistä käyttöpäivää lähestyvät tuotteet, joita myydään 30 prosentin, illalla jopa 60 prosentin alennuksella.

”Meidän naapurikunnastamme löytyy S-market, josta saa 21:00 jälkeen alennetut tuotteet 60% alennuksella. Tämä on ollut meille suorastaan pelastus, sillä nyt meilläkin on varaa ostaa useammin erilaisia proteiininlähteitä.” (Teksti 25)

Yksipuolisuuteen liittyy, että moni valittelee, että samaa ruokaa syödään useana päivänä peräkkäin.

”Niin hyviä kuin pastaruokat ovatkin, kolme kertaa viikossa samaa ruokaa vie nautinnon niin ruoanlaitosta kuin syömisestäkin. Puuroja vaihdeltiin, mutta kun kaapista loppui voi, sokeri ja hillo, eikä maitojauhettakaan enää ollut, jäi puuro kitalakeen kiinni.” (Teksti 20)

Kuuden lapsen äidiksi nimimerkillään esittäytyvä kirjoittaja kuvaa perheen ruokailua näin:

”Aamupalaksi kaurapuuroa, joka on saatu diakonin kautta ruokajonosta. Lounaaksi leipää, ilman päällisiä yleensä. Neuvolassa kuuluttavat terveellisten välipalojen perään, niin kasvikset ovat kalliita. Meillä syödään halpaa ruokaa. Makaronia, spagettia, ja leipää, sitä menee ja paljon. Pakastin on täynnä ruokajonosta saatua leipää, leipää joka muuten olisi mennyt roskiin. Välillä nolottaa käydä ruokakaupassa vain hakemassa pari piltti purkkia vauvalle, sillä muuhun ei ole varaa. Maitoa lapset tykkäisivät juoda mutta sitä meillä ei ole ollut varmaan viikkoon. Kaapissa on myös monta paketti hapankorppua, mitä tullut ruokajonosta.” (Teksti 15)

Ruokavalio vaikuttaa samansuuntaiselta kuin Stakesin tutkijat kuvasivat vuonna 1994 keräämänsä kirjeaineiston perusteella. He luokittelivat ruoat *perusravintoon*, harvoin hankittuihin *ylellisyysselintarvikkeisiin* ja *turhuuteen*, joita ei hankita juuri koskaan. Perusravintoa olivat mm. leipä ja jauhot, makaroni, riisi, ryynit, kala ja etenkin silakka, tonnikala, sipuli, hernekeitto, lenkkimakkara, peruna, juurekset ja luonnonantimet. Ylellisyyttä olivat mm. jauheliha, sokeri, pakastekala, juusto, maitojalosteet, tuoreet

vihannekset ja hedelmät. (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 82–83.) Vuoteen 2018 oli tapahtunut jonkin verran muutoksia. Kalaa, lenkkimakkaraa ja edes juureksia ei enää juurikaan mainittu, sen sijaan kirjoituksissa mainittiin einekset melko usein, mikä saattaisi merkitä ruoan itse valmistamisen vähenemistä. Sen sijaan jauhelihan voisi tulkita muuttuneen ylellisyystuotteesta perustuotteeksi. Todennäköisesti pastan käyttö on lisääntynyt, se mainittiin huomattavan usein kirjoituksissa.

Ruokavalio vaihtelee rahatilanteen mukaan. Viisihenkisen perheen äiti kuvaa tilannetta kolme päivää ennen tilipäivää, kun rahaa on tileillä noin 15 euroa:

”Jääkaapissa on jotain hilloja, vähän leikkelettä, margariinia ja jogurttia. Tärkeimmät asiat puuttuvat; maito, kananmunat ja leipä. Mietin itsekseni kaurapuuroa keittäessäni, mitähän mieheni syö vapaapäivänsä aikana.”
(Teksti 37)

Vaikka taloudellisen tilanteen rajoitukset saavutettavissa olevaan ruokavalioon tulevat teksteissä selvästi ilmi, teksteissä kuvaillaan varsin vähän sitä, millaista ruokaa minäkirjoittaja haluaisi syödä tai saada tai millaista se toisten ruoka, jota haluttaisiin ostaa tai jopa kadehditaan. Kirjoituksissa kuvaillaan toiveruokaa enimmäkseen terveellisuuden ja monipuolisuuden kautta, lähinnä toivoen kasviksia ja hedelmiä. Terveellisuuden tuo esille joka viides kirjoittaja (13 tekstissä 64:stä).

”Harmittaa kun mitään vihanneksiakaan ei ole varaa ostaa. Viime rahoista ostin vitamiinipurkin lapsille, niin eipähän tule puutostiloja. Mutta ei tässä mitään terveellisiä ruokatapoja opi.” (Teksti 37)

”Ruoka ja ravintomme on erittäin yksipuolista. Voin kertoa miten paljon ärsyttää ruokaohjelmat, kokkiohjelmat, terveysohjelmat, paaus päivittäisen ruuan monipuolisuuden tarpeellisuudesta... hoh hoh.” (Teksti 57)

”Kun saa leipäjonon kautta pari kassia ruokaa niin sitä oikein toivoo, että sieltä tulisi vihreetä salaattia ja tomaattia. Lapset aina ahmii ne hetkessä lautaselta.” (Teksti 15)

Kun rahat ovat tiukalla, kuluttajan autonomia vähenee eikä hän pysty tekemään järkeväksi katsomiaan valintoja, millä voi olla vaikutusta terveyteenkin. Korkeasti koulutetuksi 55-vuotiaaksi naiseksi esittäytyvä kirjoittaja kirjoittaa:

”Minulla on ollut viimeisen vuoden aikana nälkä: 1. saada hyvää ja ravinnerikasta, minulle sopivaa ravintoa (myös lisäravinteita) riittävästi, sillä olen saanut kivut ja ahdistuksen minimiin itse etsimilläni valinnoilla ja nyt, kun niitä ei katsota tarpeellisiksi (ei saa esim. reseptillä), alkaa kehoa oireille entisin ja jopa uusin oirein. Lääkitystä on tarjolla, vaikka tiedän, että omilla valinnoillani pärjäisin ilman niitä.” (Teksti 41)

Noin kolmasosa kirjoituksista kuvaa minä-kirjoittajan aiemmissa elämänvaiheissa kokemaa köyhyyttä ja ruokavalion rajallisuutta. Useimmiten tekstit sijoittuvat minä-kertojan lapsuuteen, ja vaikutelma on, että lukuun ottamatta kahta 1990-luvulle ja yhtä 1960-luvulle sijoittuvaa kuvausta niukoista ruoka-aineista ruokaa on tarjottu säännöllisinä ruoka-aikoina perheelle ja lapsista on pidetty hyvää huolta. Henkilöhistoriasta listatut esimerkit ruokalajeista ovat varsin monipuolista suomalaista kotiruokaa. On vaikea sanoa yleisesti, ovatko perheet olleet suhteellisesti köyhiä omana aikanaan vai ovatko kirjoittajien tulkinnat niukkuudesta, nälästä tai köyhyydestä syntyneet vertailussa nykyajan ruokatarjontaan – eri kirjoittajat tarjoavat tästäkin omia tulkintojaan. Näissä teksteissä eletään aikaa ennen edullisia eineksiä ja makaronin maanvalloitusta. Peruna vaikuttaa yleisimmältä raaka-aineelta. Myös puurot ja juurekset kuten lanttu ja nauris mainitaan. Silakkaa ja muuta kalaa on tarjottu sekä perunan kanssa että keittoa ja laatikkona. Lihakastiketta on saatu silloin tällöin. Kuvattu ravinto vaikuttaa pitkälti samanlaiselta kuin mitä vuoden 1994 nälkäkirjeitä analysoineet tutkijat kuvasivat kirjoittajiensa perusravinnoksi.

Tekstin 51 kirjoittaja kuvaa lapsen kokemusta 1960-luvulla kenkätehtaan työläisperheessä:

”Kyllähän sitä lihapulliaakin oli ja kaalisoppaa, jotain lihakeittoa ja sunnuntaisin sai pullaa, joten en nälkää nähnyt mutta tiukkaa oli.”

Toinen kirjoittaja kuvaa samaa tai hieman aiempaa aikaa näin:

”Kuljimme nälkärotkon reunalla koko ajan. Kun kokoonnuimme ruokailemaan, menin pöytään harkitusti viimeisenä. Odotin, että nälkäisimmät perheenjäsenet saavat ainakin osansa ja söin mitä jäljelle oli jäänyt. Paljonhan syötävää aterialla ei koskaan ollut, enimmäkseen rieskaa ja piimää.” (Teksti 39)

Ne muutamat tekstit, joissa kuvataan lapsen nälkää 1990-luvulla, antavat kuvaa perheen yhteisestä aterioinnista luopumisesta. Tekstin 46 kirjoittaja kuvaa lapsuuttaan alkoholistiäidin tyttärenä.

”Ne vähät rahat mitä oli, taisivat mennä alkoholiin. (...) Muistiin ei ole tallentunut yhtäkään ruoantäyteistä kauppareissua tai että äiti olisi tehnyt ruokaa koko perheelle.”

Tekstissä 59 kertojan vanhemmat menettävät työpaikkansa lamassa.

”Olin silloin ylä-asteella. Kotona saattoi olla vain kuivaa vanhaa ruisleipää jonka sain alas teellä. Jos minulla oli rahaa, ostin nuudelipussin ja sain siitä kaksi aterialla. Kärsin anemiasta.”

Nälkä-aineiston perusteella tosin äidit yhäkin kantavat huolta lastensa ravitsemuksesta, mutta perheen yhteisten aterioiden merkitys ja olemassaolo ei äitien kirjoituksista käy ilmi, mikä saattaa selittyä sillä, että äidin huomion painopiste on ruoan riittävydessä, ei sosiaalisessa tilanteessa itsessään.

7.2 Nälkä-aineiston ruokavalion vertailu suomalaisten perusruokavalioon

Vertailtaessa Jallinojan, Jauhon ja Pöyryn tutkimuksen tuloksia nykysuomalaisista ruokatottumuksista Nälkä-kirjoituskilpailun aineistoon huomataan, että yksikään tutkijoiden mainitsema mediassa viime vuosina esillä ollut ruokailmiö (vähähiilihydraattiset ruokavaliot kuten karppaus, 5:2-dieetti, paleoruokavalio, gluteiiniton ruokavalio, ketoosiin tähtäävä ruokavalio, proteiinien korostaminen, vegaaninen ruokavalio sekä hyönteisruoka) ei tullut esiin kirjoituksissa lukuun ottamatta yhtä mainintaa gluteiinittomalla ruokavaliolla olemisesta terveyssyistä. Monen niistä

seuraaminen toki voisi vaatia rahallista lisäpanostusta, mutta sovellettu vegaaninen tai kasvisruokavalio ei välttämättä olisi edes kovin kallis itse tehtynä, etenkin jos tiukasta vegaanisuudesta joustaisi eikä hae soja- ym. erikoistuotteita proteiinilähteiksi, mutta sekään ei noussut esiin edes toivottuna ruokavaliona – vaikka kasviksista sinänsä haaveiltiin kirjoituksissa. Asia selittynee osin silläkin, että edes osittaiseen vegaaniruokavalioon siirtyminen edellyttäisi myös henkisiä resursseja, toimintakykyä, jota nälkäiseksi itsensä kokevalla, moniongelmaisella, toimeentulon, tukien ja syrjäytymisen kanssa kamppailevalla pienituloisella ei välttämättä ole laittaa ruokailujensa pohdintaan.

Kolmesta keskeisestä Jallinojan, Jauhon ja Pöyryn esittelemästä kehityskulusta kirjoituksissa käsiteltiin melko paljon terveellisyyttä, noin neljäsosassa teksteistä, mutta ruoan luonnollisuudesta ja puhtaudesta ei ollut yhtään mainintaa, mikä luomutuotteiden yleisyyden huomioon ottaen tuntuu jopa yllättävältä. Vaikka kirjoituksissa esimerkiksi haaveillaan tuoreesta tomaatista, ei sitä haaveita kirjatessa määritelty ”maukkaaksi luomutomaatiksi”.

Tutkijoiden mainitsemaa yksilöllistyneisyyttä tai ”ruokashoppailua” ei aineistossa näy. Yhteisöllisten ruokanormien heikkenemisestä on viitteitä aineistossa aiempaan elämänhistoriaan sijoittuvien tekstien kautta perheruokailun merkityksen muuttumisena ja esimerkiksi päivittäisten yhteisten aterioiden vähenemisenä, mutta tällöin aikajänne on pidempi kuin Suomi syö -tutkimuksen vuodesta 2008 alkava tutkimusjakso. Aihetta sivuavia tekstejä on varsin vähän ja näkökulmissa on eroa (aiempiin vuosikymmeniin sijoittuvissa teksteissä huomioija on pääsääntöisesti katsonut aterioita lapsen ja nykypäivän teksteissä aikuisen, yleensä perheenäidin, näkökulmasta).

Nälkä-aineisto ei myöskään tue Jallinojan ja kumppanien havaintoja suomalaisten ruokasuhteen ulottuvuuksista: haastatellut korostivat vuoden 2016 aineiston mukaan eniten ruoan kotimaisuutta, halua olla hyvä kokki jonka ruoasta nautitaan sekä aterioita yhdessäolon hetkinä. Kotimaisuudesta ei aineistossa ole yhtään mainintaa. Muutamassa tekstissä mainitaan hyvä kokki -toive, joskin se tuodaan esiin nykytilanteessa mahdottomana:

”Unelmoin, että saisin tehdä monipuolista ja maittavaa ruokaa perheelleni. Tätä en heille ole kyennyt aikoihin tarjoamaan, sillä usein ostoskoriin pääsee vain välttämättömimmät riisit ja perunat.” (Teksti 14)

Myös tekstissä 62 tuodaan esiin omaa keittotaitoa:

”Meillä on parveke, henkireikä, jonne pakkasin koko pakastimen sisällön saatuani avustusta ja oli kunnon pakkanen. Ostin todella tarkasti, nimittäin ruokaa meillä osataan tehdä. Siinä kävi vähän surullisesti, nimittäin kun kaiken selkäkivun ja nikamanmurtumisen jälkeen sain vielä noidannuolen niin pakasteet ovat sulaneet parvekkeelle. Se tuntuu kovin pahalta.” (Teksti 62)

Tavoiteltavina ja itseässään arvokkaina yhdessäolon hetkinä aterioista ei kirjoitettu yhdessäkään kirjoituksessa. Perheaterioista puhutaan yleensä aterian organisoijan ja suoriutumisen näkökulmasta ja katsantoa leimaa Ilmosen sanoin ravitsemuksellinen asenne (2007, 175): useimmiten äiti kirjaa, miten hyvin onnistui loihtimaan kunnon aterian lapsille niukkuudesta huolimatta. Ystävien ja sukulaisten kanssa ateriointi nähdään joko ravinnon saamisen tai ulkopuolisuuden näkökulmasta (tästä lisää luvussa 8.3).

Suomi syö -aineistossa seuraavaksi tärkeimpinä ruokaulottuvuuksina esiin tulivat pyrkimys ostaa vähän jalostettuja tuotteita, hintatietoisuus, uusien asioiden kokeilu ja ruoasta nauttiminen. Jalostettujen tuotteiden välttelystä ei ole kirjoituskilpailun aineistossa yhtään mainintaa, kuten ei myöskään uusien ruoka-asioiden kokeilusta edes haaveiden tasolla. Nauttiminen tulee esille muutamassa kirjoituksessa, joskin varsin vaatimattomana:

”Ne päivät tuntuvat erityisen hyviltä, kun iltapalaksi voi syödä korvapuustin ja juoda lasin maitoa.” (Teksti 25)

Hintatietoisuus sen sijaan aineistossa korostuu ja on läsnä kautta linjan, lukuun ottamatta joitakin kirjoituksia, joissa nälkää on käsitelty laajemmin köyhyyden synonyyminä eikä kirjoitus käsittele ravintoa ja varsinaista nälkää ollenkaan. Hintatietoisuus tulee esiin välttämättömyytenä, ei valintana, kuten jonkun parempituloisen kohdalla saattaisi olla, kuten esimerkiksi Massan ja kumppaneiden tutkimuksessa (2006) nähtiin.

Kirjoittaja, joka on tekstin mukaan perheenäiti, kirjoittaa, että viikon ruoat maksavat noin 20 euroa:

”Perunat 1kg 0.59 senttiä, puurohiutaleet 0.49 senttiä. Porkkana 1€ kg, maito 1l 79 senttiä (vedellä voi vähän lantrata). Sikanauta jauheliha 250g 1.49€. Leipä 0.90 senttiä. (Lidl), Jos on sähköt kannattaa leipoa, koska jauhopussi 0.59 senttiä.” (Teksti 57)

”Kun suunnittelee kauppailistan etukäteen, voi säästää kauppalaskussa. Mutta miten voin tehdä etukäteen listan, kun vasta kaupassa näen, mitkä tuotteet ovat punaisella ”miinus kolmekymmentä prosenttia” -lapulla merkittyjä? Senkin jälkeen täytyy vielä tehdä laskutoimitus kilohinnasta. Osa tuotteista on silti liian kalliita vaikka olisi tarjouksessakin.” (Teksti 56)

Jallinoja, Jauho ja Pöyry havaitsivat verratessaan tuloksia usean vuoden jaksolla, että terveellisyys, ympäristön ja sosiaalisuuden merkitys ruokavalinnoissa oli kasvussa. Halu syödä terveellisesti siis nousi selkeästi esiin myös Nälkä-aineistossa, mutta ei identiteettiä määrittelevällä tavalla esimerkiksi vegaanisuuksien, kasviruokavalion tai luomutuotteiden kautta vaan kansanterveydellisesti perusteltujen ravitsemussuositustyyppisen ajattelun kautta, jossa kasviksien ja hedelmien määrää suositellaan ruokavaliossa lisättäväksi. Ruoan tai muiden kulutushyödykkeiden ympäristövaikutuksia ja niiden vaikutusta valintoihin ei sen sijaan mainittu yhdessäkään tekstissä. Tämä tuntuu yllättävältä, koska Tilastokeskuksen kulutustutkimuksen mukaan lihattomia kotitalouksia on nimenomaan pienimpien tulojen tulokymmenyksissä.

7.3 Pienituloisten ruokaidentiteetistä

Mitä tämä tarkoittaa identiteetin kannalta? Kirjoituskilpailun tekstien pohjalta voi sanoa, että pienituloiset eivät luo itselleen yksilöllistä identiteettiä kulutusvalinnoilla ainakaan ruoan suhteen. Useimmissa kirjoituksissa ei kuvata kovin tarkasti, millaista ruokaa taloudessa syödään. On vaikea sanoa, onko tämä suomalaisuutta vaiko taloudellisten realiteettien pakottama näkökulma – Keski-Euroopassa paikoin hyvinkin syvällä oleva kulinarismi ei ehkä ole juurtunut Suomeen niin läpi kansankerrosten, että sitä pidettäisiin tärkeänä.

Voi ajatella, että tässä toteutuu jonkinlainen maslow’lainen tarvehierarkia: että perustarpeet pitää olla tyydytetty ennen kuin on varaa ajatella luksusta – tässä tapauksessa tavallinen, terveellinen ruokavalio olisi se perustarve, ja koska monessa kirjoituksessa ei kertojalla ollut varaa monipuoliseen, tarpeeksi kasviksia ja hedelmiä sisältävään ruokavalioon, ei siksi haaveiltu erikoisruokavalioista, ei vegaanisesta sen enempää kuin luomutuotteista tai lähi- ja pientuottajien laadukkaista raaka-aineista.

Kulutussosiologiassa onkin eroteltu tarpeet ja halut toisistaan³³. Voi ajatella, että koska tarpeita ei ole tyydytetty, eivät kirjoittajat teksteissä esittele halujaan. Campbell on korostanut tunteiden rationaalisuutta analysoidessaan modernia hedonismia. Päiväunia ei nähdä sellaisesta, joka on täysin tavoittamattomissa, vaan haaveet ovat jossain määrin realistisella tasolla. (Ilmonen 2007, 109; Campbell 1987, 76, 83.)

Kuitenkin on hämmästyttävää, että samaan aikaan kun Suomi keskustelee kiihkeästi kasvisruokavaliosta, luomusta ja vegaanisuudesta, näitä sanoja ei edes mainita kertaakaan teksteissä. Raha rajoittaa ruokatoiveita. Halu syödä enemmän kasviksia ja terveellisempää ruokaa nousee esille, mutta ensisijaista on määrä, ei laatu eli valintoja tuntuu määrittävän vatsan täyttäminen kutakuinkin terveellisesti.

”Kaikki terveellinen maksaa enemmän, versus siihen, että haluat saada vatsasi täyteen.” (Teksti 45)

”Usein haluaisi syödä jotain muuta kuin sikanauta jauhelihaa tai nakkeja. Niin en ole ylpeä, että joudun syöttämään lapsilleni tälläisiä ruokia, mutta ei ole varaa muuhun” (Teksti 15)

Bourdieuin teorian mukaan ihmisen habitus kertoo hänelle vaistonvaraisesti, millaisia valintoja hänen tulee tehdä toteuttaakseen itseään ja osoittaakseen ja uusintaakseen asemaansa sosiaalisella kentällä. Nälkä-aineiston kirjoittajilla ei kuitenkaan ole tulojensa rajoittuneisuuden takia edes mahdollisuutta osoittaa makuaan. Voisi tietenkin ajatella, että köyhyys olisi periytyvää ja tekstien minä-kertojien habitus olisi lapsuuden kokemusten

33 Ks. esim. Ilmonen 2007, 79–106.

myötä muotoutunut sellaiseksi, että he eivät tavoittelisikaan ns. tyylikkäämpiä, paremman maun mukaisia ruokavalintoja, mutta aineiston perusteella kyse ei kuitenkaan ole tästä. Osa kirjoittajista on tekstiensä perusteella parempituloisista lapsuudenkodeista ja/tai on päätenyt pienituloiseksi esimerkiksi konkurssin, sairastumisen tai velkojen takaamisen takia, jolloin sosiaalinen asema on matalampi kuin aiemmassa elämänvaiheessa. Habitukseen ja käsitykseen hyvästä mausta olisi pitänyt jäädä teorian mukaan kaikuja, jotka olisivat näkyneet ”parempiin” valintoihin pyrkimisenä, mutta Nälkä-aineisto ei kuitenkaan puolla tätä.³⁴ Myös Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen (1994, 121) totesivat vuoden 1994 aineiston osalta, että nälkää kokeneissa oli selkeästi kaksi ryhmää: perinteisesti vaikeassa sosiaalisessa asemassa olleet huono-osaiset sekä taustaltaan keski- tai työväenluokkaiset usköyhät.

Bourdieuin teoria ei siis tunnu selittävän Nälkä-aineiston tekstien ruoka-asemointia, mutta entä sitten Zygmunt Baumanin? Kirjoituksissa ei tule esiin ruokavalintoja, jotka voisi tulkita minä-kertojen hankkimiksi heimon symboleiksi ja joilla liittyttäisiin vapaamuotoisiin uusheimoihin, joilla rakennettaisiin yksilöllistä identiteettiä, kuten esimerkiksi vegaanisuus, rotukarjan pihvien ylistäminen tai muun trendikkään ruokavalion seuraaminen voisi indikoida. Sen sijaan Baumanin toteama, että köyhyys tarkoittaa kuluttajan valintamahdollisuuksien rajoituksia tai puuttumista, sopii aineistoon, samoin analyysi epävarmuuden lisääntymisestä yksilötasolla, minkä seurauksena ihminen voi ajautua köyhyyteen. Bauman mainitsi myös työssä käyvien mahdollisuuden ajautua köyhyyteen, mistä on esimerkkejä aineistossakin.

34 Yksi esimerkki on teksti 46, jossa kirjoittaja kertoo lapsuudestaan alkoholistiäidin kanssa, johon säännölliset ateriat eivät kuuluneet – mieleen on jäänyt vain yksi muisto yhteisestä ruokailuhetkestä kotona. Sosiaalisen aseman lasku edelliseen sukupolveen oli huomattava: kirjoittajan mukaan isovanhemmat olivat varakkaita, ”syöneet laadukkaita ja erikoisia ruokia, matkustelleet paljon (...) Siellä (...) myös syötiin hyvin. Lempiruokiani lapsena olivat muun muassa mäti, juustokohokas ja isoäidin porkkanatuuvinki. Kontrasti oli todella suuri. Kotona oli nälkä ja pula ruoasta, mutta kylässä isovanhemmilla sai laittaa suuhunsa mitä erikoisimpia herkkuja.” Voi toki olla, että äidin alkoholismi on syrjäyttänyt hänen omat opitut ruokatapansa ja sairaus selittää sosiaalista katkosta tässä tapauksessa.

Refleksiivisen modernin teoreetikot Beck ja Giddens eivät heikään tavoita Nälkä-aineiston kirjoittajien tilannetta lukuun ottamatta yhteiskunnan yleistä kuvausta: että yhteiskunta on muuttunut ennakoimattomaksi ja yksilön riski menettää taloudellinen turvansa on kasvanut. Minuuden refleksiiviseen projektiin ja minä-identiteetin rakentamiseen pienituloiset minä-kertojat eivät pysty osallistumaan. Giddensin lisäys köyhyydestä ja sen tuottamasta diskriminaatiosta suhteessa oman elämän luomisen vaatimukseen toki paikkaa tilannetta. Giddens totesi köyhyyden myös kumoavan yksilön ”autonomiakapasiteetit” – tämän voinee katsoa selittävän jollain tasolla sen, että Nälkä-aineiston pienituloisilla ei ole mahdollisuutta valinnanvapauten ruokaa koskevissa kulutusvalinnoissa.³⁵

Beverly Skeggsin teoria tuntuu analysoivan parhaiten Nälkä-aineiston pienituloisten suhdetta kulutukseen. Skeggs katsoo, että identiteetti ei ole kaikkien saavutettavissa ja se on siksi epätasa-arvoinen resurssi, jota vain jotkut voivat käyttää – siis aineiston pienituloiset eivät voi luoda itselleen identiteettiä vegaaneina, karppaajina tai ympäristötietoisina luomuruaan suosijoina yksinkertaisesti siksi, että heillä ei ole taloudellisia mahdollisuuksia siihen. Kuten jo todettu, Skeggs on kritisoinut elämänpolitiikan käsitettä keskiluokkaa suosivaksi ja porvarillisista ajattelua edistäväksi (ks. 3.3).

Vastaus tutkimuskysymykseeni on siis, että pienituloiset eivät luo itselleen identiteettiä ruokavalinnoillaan eivätkä edes haaveile sellaisesta. Vaikuttaa siltä, että heidän intressinsä ruokavalion suhteen rajoittuu ravitsemukselliseen asenteeseen ja terveellisen, monipuolisen ruokavalion toivomiseen, eivätkä he haaveile muodikkaiden ruokailmiöiden seuraamisesta, varmaankin taloudellisten realiteettien vaikutuksesta, kuten Skeggsin teoria indikoi.

35 Myös Kaj Ilmonen on todennut, tosin jo vuonna 2007, että ei ole empiiristä näyttöä, että muut kuin pieni ryhmä ihmisiä harrastaisi ruokatyyleillä leikittelyä laajemmin (2007, 225).

8 ULKOPUOLISUUS NÄLKÄ-AINEISTOSSA

”Nälkä on sitä kun kaivat kaapistasi siistit merkkivaatteet ja menet pitämään pokkaa muiden vanhempien keskelle vanhempainiltaan ja mietit samalla mistä teet iltapalan taas tänä iltana lapsillesi kun tulet kotiin.”

(Teksti 7)

Sosiaalityön emeritusprofessori Jari Heinonen jakaa sosiaalisen kysymyksen kolmeen osaan, kuten jo mainittu: köyhyyskysymykseen, osallisuuskysymykseen ja valtakysymykseen (Heinonen 2019, 73–92). Yllä oleva lainaus kilpailutekstistä tavoittaa näistä kaksi: osallisuuden ja siihen liittyvän ulkopuolisuuden tunteen sekä köyhyyden seurauksen, ruoan niukkuuden.

Tässä luvussa vastaan kysymykseen, miten ulkopuolisuus tai kokemus syrjäytymisen reunalla olemisesta näkyy Nälkä-kirjoituskilpailun narratiiveissa. Kirjoituskilpailun lähes kaikissa teksteissä osallisuuskysymys on läsnä tavalla tai toisella. Osassa kirjoittajat argumentoivat sen ruoan kautta, osassa muuten. Heinosen mukaan osallisuus on ”kiinnittymistä yhteiskuntaan, kokemusta erilaisista jäsenyyksistä sekä toimintaa ja vaikuttamista yhteisöissä ja yhteiskunnassa”. Köyhyys merkitsee usein myös luopumista ihmissuhteista ja verkostoista, sosiaalista syrjäytymistä. (Heinonen 2019, 81.)

Ulkopuolisuutta, osattomuutta tai syrjäytymistä sanoitetaan ilmiö tiedostavasti 36 narratiivissa eli lähes puolessa kirjoituskilpailun 64 tekstistä. Sen arviointi, kuvaako narratiivi ulkopuolisuutta vai ei, on hieman tulkinnanvaraista. Olen ottanut linjaksi, että tekstissä pitää tuoda se sanallisesti ilmi, esimerkiksi vertailu toisiin, katkeruus tai häpeä, peittely. Osassa teksteistä oma tilanne kuvataan hyvin kliinisesti, vain kertoen kuinka vaikea on saada esimerkiksi perheelle ruoka riittämään käytettävissä olevilla tuloilla. Jos siihen ei yhdistetty sanallisesti osattomuutta tai vertailua kuvaavia lauseita, en laskenut tekstiä ulkopuolisuutta käsitteleväksi, vaikka kirjoittajalla on vain saattanut olla askettinen, faktapohjainen kirjoitustyyli ja hän itse asiassa tarkoitti kuvauksella ulkopuolisuutta. Toisaalta aineistossa on myös selkeästi kirjoittajan aiempaan elämänselämään sijoitettuja

kuvauksia esimerkiksi lapsuuden ruokatilanteesta, jossa kerrotaan ruokailun olleen niukkaa mutta sosiaalisessa kontekstissa normaalia, eli niukkaan ravintoon johtanut taloudellinen tilanne ei ole aiheuttanut ulkopuolisuuden kokemusta ainakaan lähiyhteisössä.³⁶

En ottanut ulkopuolisuuden kokemuksen kuvaukseen mukaan myöskään niitä tekstejä, joissa ulkopuolinen kirjoittaja kuvaa jonkun muun, yleensä tuntemansa ihmisen ulkopuolisuutta, koska ulkopuolisuus on tunne eikä niissä voida tavoittaa toisen henkilökohtaista kokemusta.

Ulkopuolisuuden kokemus yhdistyy teksteissä usein työttömyyteen, sairauksiin, avioeroon, konkurssiin tai veromätkyihin, ja usein taloudellisen ahdingon takana on useampi näistä ja kirjoittaja on joutunut huono-osaisuuden kierteeseen. Muutamissa kirjoituksissa mainitaan ruokajakelu ja sen käytöstä syntyvä häpeä ja huono-osaisuuden periytyminen. Teksteissä ilmaistaan häpeää, kateutta, yrityksiä peitellä köyhyyttä, yhteiskunnallisen epätasa-arvon ja vääryyden kokemuksia.

Ulkopuolisuuden kokemus tyypittyy aineiston narratiiveissa käsiteltyjen ja esiin tuotujen teemojen mukaan niin, että tekstit voidaan teksteissä jakaa kolmeen ryhmään:

1. Ei pysty täyttämään kunnollisen elämän velvoitteita eli kunnollisen elämän ulkopuolisuus;
2. Jää ulkopuolelle normaaliksi arvioimansa kulutuksen;
3. Jää sosiaalisten tilanteiden ulkopuolelle tai ulkopuoliseksi sosiaalisissa tilanteissa.

36 Näiden tekstien voi katsoa paljastavan teoreettisen epätasällisyyden siinä, että otin vapauden tulkita Skeggsin työväenluokka-huomiot yhteneväiseksi pienituloisuuden ja köyhyyden kanssa.

8.1 Kunnollisen elämän ulkopuolisuus

Kunnollisuuden käsitettä on Beverly Skeggs käyttänyt analysoidessaan työväenluokkaisten naisten tapaa puolustautua keskiluokkaisten moraalista ylemmyyttä vastaan. Kunnollisuus on hänen mukaansa yksi keskeisimmistä yhteiskuntaluokan merkitsijöistä. Tehdessään Formations-teoksessa (1997) julkaistua monivuotista etnograafista tutkimusta hoitoalaa opiskelevista työväenluokkaisista naisista hän havaitsi, että naiset suhteuttivat itseään jatkuvasti kunnollisuuden käsitteeseen, tai diskurssiin. He sisustivat ja hoitivat kotiaan täyttääkseen kunnollisuuden vaatimukset, he pukeutuivat sen mukaan ja muokkasivat kehoaan ollakseen kunnollisia. Tämä normatiivinen kunnollisuus oli keskiluokan määrittelemä. (Skeggs 1997,1; Lappalainen 294–295.) Skeggs näkee vanhemmuuden moraalisten arvojen avainresurssina, jota kautta kunnollisuuden pyrkimykset usein konkretisoituvat ja työväenluokkaiset naiset voivat ottaa subjektin aseman (2009, 41). Hän osoittaa, kuinka työväenluokkaiset naiset korostivat omaa hyvää äitiyttään ja hoivaa.

Kunnollisen elämän velvoitteiden täyttämisen tarpeen voi nähdä Nälkä-kirjoituksissa ruoan terveellisyyden tavoittelun kautta ja siinä epäonnistumisesta kirjoittamisena. Terveellisyys sekä varsinaisen ravinnon että lisäravinteiden kuten vitamiinien osalta on selvästi sisäistetty tekijänä, joka kuuluu hyvään, kunnolliseen elämään, ja kun sitä ei onnistu toteuttamaan omassa elämäntilanteessaan, jää ulkopuolelle.

”Ei voi olla millään tavalla hyväksyttävää, että köyhyys johtaa myös itsestä riippumattomiin sairauksiin joihin on todella vaikea saada apua. Nälkä ei ole vain sitä, ettei saa ruokaa, nälkä on myös sitä, että puutteellinen ravitsemus altistaa sairauksille, jotka käyvät kalliiksi yhteiskunnalle. (...) Liha voi olla köyhälle kallista. (...) Aminohapot, niin kuin vitamiinit ja muut ravinteet muodostavat terveydelle perustaa, moni sairaus tai terveyden heikentyminen olisi estettävissä pitämällä huoli näistä. Terve ihminen kestää tilapäisen köyhyyden, niin rahallisen kuin ravitsemuksellisen, mutta pitkäaikaisesti huono-osainen ei ole vain nälissään, solutasolla puutos on todellinen.”
(Teksti 47)

Terveellisyyden puolesta argumentoidaan paitsi itse sisäistettynä argumenttina myös asiantuntijoiden puheella perustellen.

”Neuvolassa kuuluttavat terveellisten välipalojen perään, niin kasvikset ovat kalliita.” (Teksti 15)

Toinen näkökohta kunnollisen elämän vaateiden täyttämässä on lapsista huolehtiminen. Neljäosassa teksteissä (16 kappaletta) tuodaan esiin vanhemman huoli lapsista ja heidän ravinnostaan jollain tavalla – ihmisen tulisi pystyä huolehtimaan lapsistaan kunnolla ja jos tässä epäonnistuu, on ulkopuolinen. Nälkä-aineistossa korostuu varmaankin myös kirjoituskilpailun aiheesta johtuen huoli lasten ruokavalion terveellisyydestä. Vaikka teksteissä ei ole kysytty kirjoittajan sukupuolta, pystyy kaikista lapsesta huolta kantavista kirjoituksista päättelemään nimimerkin tai kirjoituksessa esiin tulevien seikkojen perusteella (ainakin heteroseksuaalisella olettamuksella), että minä-kertoja on nainen ja pääsääntöisesti lapsen tai lasten äiti.³⁷ Useassa tekstissä äiti kertoo tinkivänsä omasta ruoastaan, jotta lapsi saisi terveellisempää ruokaa tai muita hyödykkeitä.

Tunnetasolla äidin huoli koostuu huolesta lapsen ravinnon riittävydestä ja terveellisyydestä, mielipahasta kun ei kykene täyttämään lapsen toiveita ravinnon tai muun kulutuksen suhteen sekä omasta syyllisyydentunteesta tilanteesta ja tästä kykenemättömyydestä.

”Kun olet illalla kotona ja laittanut pojille porkkanoista ruuan. TOIVOT, että he nukahtavat nopeasti, koska hirveintä iltaisin on se, että sängystä kuuluu vielä ”ruuan” jälkeen, että: Äiti! Jäi vielä nälkä!” (Teksti 57)

”Lapselle laitan pyrin laittamaan monipuolista ruokaa joskin hän joutuu syömään esim. makaronilaatikkoa useana päivänä peräkkäin. Kuin myös muita ruokia.” (Teksti 16)

Esiin nousevat myös muut lapsen ulkopuolisuuden kokemukset kulutuksessa ja sitä kautta myös äidin syyllisyys tästä sekä oma ulkopuolisuuden kokemus. Perustarpeiden kuten vaatteiden ja kouluun tarvittavien tarvikkeiden lisäksi kouluikäisten lasten vapaa-ajanvietto kavereiden kanssa vaatii usein rahaa, kun porukka päättää mennä vaikkapa hampurilaiselle

37 Yhdessä tapauksessa nainen kantoi huolta miehensä lapsen ruoasta tämän tullessa vierailulle viikonlopuksi.

tai kahvilaan. Teksteissä kuvataan myös äidin huolta lapsen suhteellisesta köyhyydestä ja perheen taloudellisen aseman aiheuttamasta erottumisesta ja ulkopuolisuudesta ja siitä, että lapsi ei pysty osallistumaan kavereiensa aktiviteetteihin.

”Nälkä on sitä kun lapsesi kysyvät voivatko mennä heseen ja vastaat että heidän täytyy tulla kotiin syömään paistamiasi kananmunia.” (Teksti 7)

”Viikonloppuisin saisi lapsien kanssa käydä vaikkapa hampurilaisella, tuntematta tuskaa ja syyllisyyttä siitä että tuhlasin tulevan viikkomme ruokarahoista nyt ison summan.” (Teksti 64)

Myös lapsen kokema häpeä perheensä köyhyydestä tuli esiin ja äitien halu ehkäistä sitä, samoin kuin tuska ja epäonnistumisen tunne siitä, että ei pysty suojelemaan lasta tilanteilta, joissa häpeä tulee esiin.

”Nälkä on sitä kun aamulla heräät, näet maailman kauneimmat lapset kotonasi ja pelkääät lähettää heidät ulkomaailmaan sillä joku voikin tajuta että he ovat köyhiä ja nälkäisiä. Nälkä on sitä kun yrität kaikin keinoin varjella lapsiasi ettei he joutuisi kärsimään köyhyydestä ja puutteesta sillä loppu viimeksi syytät itseäsi joka päivä siitä että perheelläsi on nälkä.” (Teksti 7)

Teksti 63 vaikuttaa äidin kirjoittamalta, vaikka minä-kertojana on lapsi. Tekstissä voi lukea äidin huolen siitä, kuinka hänen nuori tyttärensä on äidin peittely-yrityksistä huolimatta ymmärtänyt perheen huonon rahatilanteen ja yrittää olla reipas ja keksiä keinoja säästää perheen rahaa ja samaan aikaan luovia sosiaalisessa tilanteessa jäämättä kiinni köyhyyden stigmasta kavereiden silmissä.

”Jos me mennään kaupungille Katjan ja Siirin kanssa, äiti antaa mukaan vitosen. ”Ei tarvi jäädä pois, jos tytöt haluaa mennä jätskille.” Äiti sanoo, että se vihaa sitä että pitää nuolla vaan yksin näppejä, kun muut menee jonnekin. ”Pitää olla varalta mukana aina vähän”, äiti sanoo ja rullaa vitosen ja laittaa sen mun taskuun. Mut mä tiedän, että oikeasti äiti tulee iloiseksi, jos tuon vitosen takas. Jos Katja tai Siiri ehdottaa, että mennäänkö Starbucksiin tai Spice Iceen ni mä usein keksin, että mennäänkö mielummin kattoon trailereita leffateatteriin ja ostetaan mukaan kaatistikkarit. Kaatikseen menee vaan 20 senttiä ja saa 4 euroa ja 80 senttiä takas setelistä.”

Tekstissä on siis monta huolen tasoa:

Lapsen huoli

- että jää kiinni köyhyydestä kavereiensa silmissä
- perheen rahatilanteesta
- äidistä koska äidillä on huoli rahatilanteesta

Äidin huoli

- perheen rahatilanteesta
- lapsen jäämisestä ulkopuoliseksi
- huoli lapsen huolesta äidistä ja perheen rahatilanteesta.

Kykenemättömyys täyttää kunnollisen elämän vaatimuksia aiheuttaa selvästi pienituloisissa ahdistusta ja stressiä ja moni etenkin perheenäiti kokee aineiston perusteella paineita siitä, että ei pysty tarjoamaan lapsilleen ja perheelleen sellaista elämää kuin katsoo yhteiskunnassa yleisesti kuuluvan hyvään elämään. Tämä näkyy Nälkä-aineistossa korostetusti ruoan terveellisyyden puutteessa, mutta myös siinä, ettei pysty antamaan lapsille vastaavia kulutusmahdollisuuksia kuin monilla muilla lapsilla on. Toisaalta pyrkimys kunnolliseen elämään estää myös syrjäytymistä ja saa pinnistelemaan, jotta pärjäisi jotenkin keskiluokan kyydissä.

Isola ja Siukola (2017) ovat käsitelleet vuonna 2006 kerättyä kirjoituskilpailuaineistoa³⁸ köyhyydestä sukupuolittain intersektionaalisuuden näkökulmasta ja todenneet, että perhe antaa köyhälle naiselle mahdollisuuden arvokkuuden kokemukseen, vaikka perheestä huolehtiminen olisikin taloudellisessa tilanteessa haastavaa. Heidän aineistossaan köyhyys esiintyi pääsääntöisesti niin, että köyhät naiset olivat perheellisiä ja miehet perheettömiä, mutta tutkijat pitävät mahdollisena, että maskuliinisuuden mallien rajoittamina perheellisetkään miehet eivät hae perheestään tukea samoin kuin naiset (emt., 123, 122).

38 Tiede, taide ja köyhä kansa ry:n kirjoituskilpailuun tuli noin 850 köyhyyskirjoitusta 2006.

8.2 Kulutuksen ulkopuolisuus

Paitsi kykenemättömyys täyttää kunnan kansalaisen toiminnan kriteerejä, teksteissä on ulkopuolisuuden kokemusta myös siinä, että kuvataan normaaliksi ja/tai itselle kuuluvaksi koetun kulutuksen ulkopuolelle jäämistä muuten. ”*Ulkona syöminen, matkustelu, oma koti ja perhe ovat kaikki täysin saavuttamatta*”, kirjoittaa tekstin 36 kirjoittaja. Tämä on yhteydessä tapaan määritellä köyhyys suhteellisesti tilana, jossa yksilöllä ei ole samoja kulutusmahdollisuuksia kuin yhteiskunnan yleiseksi tullut taso on (esim. Silvasti 2006, 195–196; Moisio 2006).

Usein nämä kokemukset sijoitetaan teksteissä työpaikalle ruokahetkiin, mikä johtunee osittain siitä, että kirjoituskilpailun aihe oli ruokaa liittyvä, mutta mahdollisesti myös siitä, että pienituloisilla ihmisillä ei ehkä ole vastaavia juttelukontakteja keskiluokkaisten kulutustottumusten ihmisiin kovin paljon muissa tilanteissa kuin työpaikan lounashetkillä – jos lähipiiriin kuuluu parempituloisia, he ehkä välttävät omaan kalliimpaan kulutukseensa liittyviä puheenaiheita pienituloisiksi tietämiensä seurassa.

”Muut työntekijät juttelivat kahvitauolla kepeästi moninaisista harrastuksistaan, ulkomaanmatkoista, shoppailusta, ravintolailloista, kodin sisustamisesta ja niin edelleen. Minulla ei ollut mihinkään noista sanottavaa, sillä mihinkään ei ole varaa.” (Teksti 49)

Myös aterian sisältö voi aiheuttaa epätasa-arvon ja ulkopuolisuuden kokemusta. Tekstissä 49 näin käy kaivattujen kasvien kautta, kun pätkätyöläiseksi itsensä paikantava kirjoittaja työllistyttyään katsoo työkaveriensa lounasta:

”En ole vuosikausiin pystynyt hankkimaan kotiin sellaista valikoimaa erilaisia tuoreita vihanneksia, hedelmiä ja yrtejä, kuin jo yhdessä paremman puoleisessa lounassalaatissa on. Uskomatonta sekin, että salaattiannoksen koristeena nökötti soma mansikka, keskellä talvea. Itse en ole vuosiin ostanut mitään marjoja.”

Tekstissä 27 naapurien parempi taloudellinen tilanne kuitataan nassakasti huomiolla astiavalinnasta, jonka voi tulkita vaikkapa Bourdieun habituksen mukaiseksi

erottautumiseksi: ”Naapurit syövät ja juovat arabianastioista” kun taas tekstin minäkertoja: ”Syön aleruokaa koloreunaisista ulkomailla tehdyistä astioista”.

”Ystävä lähettää postikortin Italiasta. On kuulemma lämmin ja he ovat käyneet hienossa ravintolassa. Se on meille ihan utopiaa. Ei sellaisesta edes voi haaveilla.” (Teksti 19)

Ulkopuolisuutta ja oman tilanteen kohtuuttomuutta argumentoidaan myös dramaattisesti eläinruoan kautta. Peräti kahdessa kirjoituksessa mainitaan eläimille tarkoitettun ruoan hyödyntäminen omaksi tai oman perheen ruoaksi: yhdessä kirjoitetaan keitetyn lapsille porkkanoita, jotka oli tallilla tarkoitettu hevosille (teksti 57). Toisen kirjoituksen draama luodaan alulla ”Sain välikädeltä sikalaan vietäväksi tarkoitettua vanhaa leipää. Olen kiitollinen. Siinä ei ole hometta” (Teksti 21).

Ulkopuolisuutta tuodaan esiin myös kirjoituksissa, jotka kertovat aiemmasta elämänhistoriasta. Usein ne sijoittuvat vuosikymmenten taakse lapsuuteen, jolloin elintaso Suomessa yleisesti ottaen on ollut niukempaa. Koulupojasta sodan jälkeisessä Suomessa kertovassa tekstissä 35 minäkertoja kadehtii koulutoverinsa eväsleipää ja maitoa: ”Parempiosaisilla oli äitinsä täyttämä maitopulllo, suljin silmät ja kuvittelin hörppäväni pullosta.” Yhdessä 1960-luvulle sijoittuvassa tekstissä lapsi ihmettelee naapurien banaaneja ja karkkeja, Fazerin parhaita.

Ulkopuolisuus liittyy vääränlaisuuteen: Skeggs on tutkiessaan hoitoalaa opiskelevia työväenluokkaisia naisia havainnut vääränlaisuuden kokemuksen, jota kautta yhteiskuntaluokka sisäistetään. Skeggs puhuu myös tunteiden politiikasta, jossa subjektit ovat ahdistuneita siitä mitä heillä ei ole. Havainnollistuksena Skeggs kertoo Janesta, joka tavatessaan tutkija Skeggsin kertoi ujostellen muuttuneensa edellisen tapaamisen jälkeen ja pitävänsä tätä nykyä oopperasta (Skeggs 1997, 90, 86; Lappalainen 294–295).

8.3 Sosiaaliset tilanteet ja ulkopuolisuus

Syöminen on monelle sosiaalinen toiminto, ihmiset syövät yhdessä perheen kanssa ja ystäviä tavattaessa moni syö yhdessä, joko kutsuen itse vieraita tai käyden ystävien luona syömässä, mikä usein kirjoittamattomana sääntönä odottaa vastakutsua. Ulkona syöminen on monelle suosittu tapa viettää vapaa-aikaa, sekä perheen kesken että ystävien kanssa. Jallinojan, Jauhon ja Pöyryn tutkimuksen mukaan aterioiden näkeminen yhdessäolon hetkinä oli vuonna 2016 kolmen tärkeimmän ruokasuhteen ulottuvuuden joukossa. Lisäksi on joukkoruokailutilanteita kuten syöminen oppilaitoksessa ja työpaikoilla.

Sosiaalinen syöminen nousee mitenkään esiin vain alle kolmasosassa narratiiveja. Useimmiten ruokailun sosiaalinen puoli tulee esiin lyhyenä jonkinmuotoisena mainintana, että elämästä puuttuu elämyksiä, kun ulkona ei ole varaa käydä syömässä. Usein mukana on vertailua joihinkin muihin, joilla on, ja sitä kautta ulkopuolisuutta, kateutta ja/tai yhteiskunnallisen eriarvoisuuden tunnetta.

”Mietin miksi ohikulkeva naapurin rouva näyttää aina niin ällöttävän onnelliselta, taas niillä kävi eilenkin ystäviä kylässä.” (Teksti 28)

Rahan puute estää yhteydenpitoa ystäviin ja tuttaviiin, koska ei ole varaa tarjota vieraille ruokaa tai kahvittelua tai tavata ystäviä kahvilassa tai ravintolassa. Näin sosiaalinen piiri pienenee, mikä voi olla osa syrjäytymisen kierrettä. Kestiystävyyttä ei voi toteuttaa. Kutsun katsotaan usein edellyttävän myös tuomisten tuomista ja vastavuoroista kutsua (Ilmonen 2007, 343). Taloudellisen tilanteen vaikutus vierailuihin mainittiin useammassa tekstissä. Se tuli esiin myös vuoden 1994 kirjeaineistossa (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 77).

”Ruoka-/kahvivieraat jäävät kutsumatta. Tiukassa taloudellisessa tilanteessa kaikki normaali kutistuu, katoaa ja häipyy.” (Teksti 41)

”Sosiaaliset kanssakäymisen ovat myös vähentyneet, kun ei ole aina varaa ostaa edes kahvikuppia kahvilasta. Joskus ystävät tarjoavat kahvit, mutta

silloinkin otan yleensä sen pienimmän mahdollisen kahvileivän, koska en tiedä, milloin voin tehdä vastapalveluksen.” (Teksti 25)

Kutsuja ei välttämättä pysty myöskään ottamaan vastaan, koska kylään ei pääse ilmaiseksi, kuten tekstin 1 kirjoittaja kertoo: *”Sukulaiset pyysivät joskus syömään, mutta rahaa ei ollut matkoihin.”*

Useimmiten mainittu potentiaalinen yhdessä syömisen tilanne on työpaikkalounas, mutta usein tekstien minä-kirjoittaja joutuu jotenkin välttelemään tilannetta, koska työpaikkalounas tai vastaava esimerkiksi opintojen vierailukäyntien lounas tuntuu kalliilta omassa budjetissa. Osa kirjoittajista kertoo menevänsä taukokuoneeseen syömään eväänsä toisten lopetettua, yksi kirjoitti syövänsä toisten jämiä lautasilta.

”Minun oli köyhänä todella vaikea päästä mukaan mihinkään, edes syömään yhdessä lounasta.” (Teksti 49)

Vain muutamassa tekstissä yhdessä syömisen sävy on iloinen ja myönteinen. Yhden tekstin minä-kertoja kiittelee ystävänsä luona saamastaan, hänelle tehdystä hyvästä aterista arvostaen tätä ystäväyyden tekoa, ja yksi kertoo osallistuvansa mielellään juhliin, koska niissä tarjotaan ruokaa, jolloin painotus kuitenkin oli ruoassa eikä sosiaalisessa tilanteessa. Tekstissä 3 minä-kertoja kertoo myönteiseen sävyyn jakaneensa ruokajaosta saamansa ruoat toisten vähäosaisten kanssa.

”Riittää että saan sen leivän kätyn, paketin leseitä ja päivän vanhaa lenkkimakkaraa. (...) Kassi kädessä talsin pitkin Kruunuhakaa kohti Tervasaaren rantaa jakamaan saaliin kera kohtaloiden.”

9 STRATEGIAT ASEMOITUMISESSA ELÄMÄNTILANTEESEEN NÄLKÄ-AINEISTOSSA

Nälkää kokevat ihmiset elävät ulkopuolisen silmin kohtuuttomissa tilanteissa, ahdingossa, voimavarojensa rajoilla. Köyhyyteen liittyy paljon kielteisiä tunteita, ja toimeentulo-ongelmiin liittyy usein terveysongelmia ja ihmissuhdeongelmia. Eri ihmiset kokevat tilanteet eri tavoin, ja eri ihmiset pärjäävät tilanteissa eri tavoin. On puhuttu resilienssistä eli yksilöllisestä kyvystä toimia myönteisesti hankalissa oloissa (Kaplan 2006), mutta käsitettä on myös kritisoitu. (Isola, Turunen ja Hiilamo 2016.) Tässä luvussa käsitelen kolmatta tutkimuskysymystäni: Millaisia strategioita toimia elämäntilanteessa teksteissä tulee esiin? Miten Nälkä-kirjoituskilpailuun osallistuneet pienituloiset yrittävät selvitä tilanteestaan tai tilanteestaan? Miten he asemoivat itsensä tilanteessa suhteessa köyhyyteen?

Isola, Turunen ja Hiilamo (2016) selvittivät köyhien selviämistästrategioita artikkelissaan, joka perustui myös kirjoituskilpailuaineistoon. Heidän aineistossaan osa kirjoittajista kirjoitti uuden tekstin tilanteestaan kuuden vuoden päästä³⁹. Näin tutkijat pääsivät tarkastelemaan kirjoittajien kokemaa muutosta elämässään. Tutkijat korostavat, että kunkin köyhän tilanteeseen vaikuttaa sekä hänen omat voimavaransa että ulkoiset tekijät. Heidän aineistostaan nousi esiin kolme selviytymisen edellytystä: ennakoitavuus, vastavuoroiset kohtaamiset sekä itsenäisyys. Ennakoitavuus saattoi merkitä esimerkiksi eläkkeelle pääsyä, jolloin tulot tulivat säännöllisiksi (verrattuna esimerkiksi vaihteleviin työttömyysjaksoihin). Vaikka tulot jopa hieman laskisivat, hyvinvoinnin tunnetta saattoi lisätä juuri se, että taloutta pystyi ennakoimaan. Vastavuoroisissa kohtaamisissa ilmeni arvostavan kohtaamisen suuri merkitys etenkin tilanteissa, joissa ihminen on muuten kokenut kovia ja autonomiaa tuntuu olevan vähissä. Voimaa antavia kohtaamisia voi olla niin viranomaisasioinnissa kanssa kuin suvun ja ystävien kanssa sekä vapaaehtoistyössä. Itsenäisyys hyvinvoinnin takana merkitsi kaikenlaista valinnanvapauden ja autonomian

39 Aineistona on Tiede, taide ja köyhä kansa ry:n Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun kirjoitukset vuodelta 2006 ja joidenkin samojen kirjoittajien uudet kirjoitukset vuodelta 2012.

lisääntymistä, jollaista esimerkiksi lähtö huonosta parisuhteesta tai työstä taikka ulosoton loppuminen voi tuottaa. (Isola, Turunen ja Hiilamo 2016.)

Pienituloisten tilannetta voi lähestyä myös sijoittamalla heidät vyöhykkeille heidän taloudellisen ja toiminnallisen ympäristönsä mukaan. Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen (1994) ovat erotelleet neljä eri vyöhykettä, joilla pienituloiset ihmiset elävät arjessaan. *Kasaamisen vyöhykkeellä* olevat ihmiset elävät palkkatyöyhteiskunnassa. *Kesannoitumisen vyöhykkeellä* elävät ovat jo pudonneet kunnollisen ansioturvan piiristä. *Kiirastulen vyöhykkeellä* olevien perusturva on vaarantunut ja he saattavat joutua turvautumaan lähipiirinsä tai vapaaehtoistyön apuun. *Kadotuksen vyöhykkeelle* joutuneet ovat kirjoittajien mukaan suorastaan heitteillä, esimerkiksi päihde- tai mielenterveysongelmien seurauksena. Kirjoittajien mukaan ihminen voi siirtyä vyöhykkeeltä toiselle. He yhdistävät jakoon raja-aidat markkinaverkon, perusturvaverkon ja suojaverkon. Esimerkiksi jos ihminen nousee kesannoitumisen vyöhykkeeltä takaisin kasaamisen vyöhykkeelle, voidaan sanoa perusturvaverkon toimineen. (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 92–98.)

Tarkastelen omassa aineistossani narratiiveissa esitettyjä erilaisia keinoja selviytyä jaotellen tekstit nelikenttään sen mukaan, esittäytyvätkö narratiivit kertojan nykyisestä köyhyydestä kertovina vai ei ja ovatko ne yhteiskunnallisia vai ei. (Kuvio 2.)

Yhteiskunnalliseksi tekstin luokittelen, jos siinä kerrotaan muusta kuin yksittäisestä tapauksesta tai jos teksti liitetään jollain tavoin osaksi yhteiskuntaa eikä tapausta nähdä ainoastaan yhden ihmisen kohtalona taikka huonon tuurin ja/tai omien valintojen seurauksena. Tarkastelen pääsääntöisesti vain tekstejä, joissa oli kirjoitettu nälästä, ei ainoastaan muusta huono- tai pienituloisuudesta. Koska narratiivit lähestyvät teemaa hyvin eri tavoin, ovat keinotkin hyvin erityyppisiä, mutta olen listannut ne välittämättä niiden yhteismitattomuudesta.

Ryhmässä 1 eli teksteissä joissa minä-kertoja oli itse nyt huono-osainen ja oma kokemus liitettiin tavalla tai toisella yhteiskunnalliseen kontekstiin, strategioina esitettiin peittely häpeän takia ja pinnistely normaalina esiintymiseksi, ruokajakelu, ylpeys nokkeluudesta että pärjää hankalassa tilanteessa, oman tilanteen vertailu vielä huonommassa asemassa

oleviin, muutto pois Suomesta sekä omista menoista tinkiminen lasten aseman normalisoimiseksi.

Ryhmässä 2 (ei omakohtaista köyhyyttä mutta köyhyyden yhdistäminen yhteiskunnallisuuteen) keinoina tulee esiin terveellisten elämäntapojen ja ravitsemuksen turvaaminen, kodin ja kurinalaisen perhe-elämän tuoma suoja, lapsen nokkeluus, köyhien solidaarisuus, säästäväinen ruokasuunnittelu, ruokajakelu sekä peittely. Ryhmässä 3, jossa köyhyys on omakohtaista mutta sitä ei yhdistetty yhteiskunnallisiin tekijöihin, keinoina esitettiin ruokajakelu, itsemurha, pienemmät asumiskustannukset, säästävä ruokasuunnittelu, peittely, omasta kulutuksesta tinkiminen lasten takia sekä sosiaalisen syömisen välttely.

Ryhmän 4 teksteissä ei esitetty selviytymiskeinoja, koska siellä ei ole tarvetta niille: ei ole omakohtaista köyhyysongelmaa eikä asiaa nähdä yleisempänäkin ongelmana. Ryhmässä on muutamia tekstejä, joissa useimmiten kuvaillaan jonkun tutun pienituloisen elämäntilannetta.

KUVIO 2: Eri ryhmissä esitetyt selviytymiskeinot

	NARRATIIVI: YHTEISKUNNALLINEN	NARRATIIVI: EI YHTEISKUNNALLINEN
KERTOJA: HUONO- OSAINEN	<ul style="list-style-type: none"> • peittely häpeän takia • pinnistely normaalina esiintymiseksi • ruokajakelu • ylpeys nokkeluudesta että pärjää tilanteessa • tilanteen vertailu vielä huono-osaisempiin • muutto pois Suomesta • omista menoista tinkiminen lasten takia <p style="text-align: right;">1</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ruokajakelu • pienemmät asumiskustannukset • säästävä ruokasuunnittelu • peittely • omasta kulutuksesta tinkiminen lasten takia • sosiaalisen syömisen välttely • itsemurha <p style="text-align: right;">3</p>
KERTOJA: EI HUONO- OSAINEN	<ul style="list-style-type: none"> • terveellisten elämäntapojen ja ravitsemuksen turvaaminen • kurinalaisen perhe-elämän tuoma suoja • lapsen nokkeluus • köyhien solidaarisuus • säästäväinen ruokasuunnittelu • ruokajakelu • peittely <p style="text-align: right;">2</p>	<p style="text-align: center;">ei selviytymiskeinoja</p> <p style="text-align: right;">4</p>

Keinot voi teemoitella neljäksi strategiaksi, jotka vertautuvat narratiivien analyysissa juonityypeiksi:

1. Pyrkiminen kunnollisuuteen
2. Tyydytyksen löytäminen omasta nokkeluudesta
3. Alistuminen
4. Poliittinen vastustus

Näistä kunnollisuuteen pyrkimisen strategia muodostuu toisaalta käytännön toimista kuten terveellisten elämäntapojen ja ravitsemuksen turvaamisesta, kodin ja kurinalaisen perhe-elämän tuomasta suojasta ja säästäväisestä ruokasuunnittelusta, ehkä jopa ruoka-apuun turvautumisesta, sekä toisaalta huono-osaisuuden peittelystä ja oman tilanteen vertailusta vielä huonommassa asemassa oleviin.

Tyydytyksen löytäminen omasta nokkeluudesta voi sisältää useita käytännön keinoja, kuten ruoka-avun käyttöä ja asumiskustannusten pienentämistä, mutta ydin on ylpeys omasta kyvystä pärjätä ja eron tekeminen muihin sitä kautta (oman tilanteen vertailu vielä huonommassa asemassa oleviin). Myös alistumisen strategia voi toteutua erilaisissa keinoissa kuten ruoka-avussa ja sosiaalisen syömisen välttelyssä, ja myös itsemurha mainitaan. Poliittiseksi vastustukseksi nimeämässäni strategiassa tuodaan ilmi monia keinoja kuten ruokajakelu, oman tilanteen vertailu muihin mutta ei korottaen omaa asemaa paremmaksi, muutto pois Suomesta ja jopa itsemurha.

Esittelen kutakin strategiaa autenttisen tyypinarratiivin kautta.

9.1 Pyrkiminen kunnollisuuteen

Tyyppinarratiivi: Teksti 37. Otsikoitu ”Pienituloisen perheen ruokapäiväkirja ja muuta vuodatusta”

Taustaa

Olemme viisi henkinen ydinperhe ja asumme Lapin pienessä kunnassa. Molemmat vanhemmat ovat töissä, perheen isä saa palkan kahden viikon välein n. 800-1000 euroa ja äiti aina kuukauden viimeinen päivä n. 1500euroa. Lapsista vanhimainen on toisen asteen opiskelija, joten lapsilisät ovat sen vajaan 200euroa kuukaudessa. Talo on vanha ja kaipaa remonttia, auto vuodelta 1994. Kulut on minimoitu täysin, mutta lapsille pyritään hankkimaan välttämätön. Kerron tässä muutaman päivän koetuksesta ennen seuraavaa tilipäivää. Rahat menivät vähiin tällä kertaa silmälääkärissä käynnin ja uuden puhelimen hankinnan vuoksi.

5.2.2018 seuraavaan tilipäivään kolme päivää

Tarkistan tilien saldot heti aamulla; s-tilillä on 6,50euroa ja nordeassa 8,80euroa. Jääkaapissa on jotain hilloja, vähän leikkelettä, margariinia ja jogurttia. Tärkeimmät asiat puuttuvat; maito, kananmunat ja leipä. Mietin itsekseni kaurapuuroa keittäessäni, mitähän mieheni syö vapaapäivänsä aikana. Ainoa liikenteessä oleva automme on minun käytössäni koko päivän, koska polttoaine on vähissä ja edestakaisin ajaminen ei tule nyt kyseeseen. Eli auto pitäisi saada tankattua, mutta ei syömättäkään voi olla. Onneksi pakastimessa on viime syksyn jäljiltä vielä hirven lihaa, siitä saa illaksi kastikkeen niin kasvava nuoriso pysyy voimissaan. Välipalat jäävät nyt vähiin, mutta otetaan se laihdutuksen kannalta.

Lounastauolla käyn kaupassa ja ostan s-ketjun riisipuuron, pari voicroissantia, kaksi purkkia maitoa ja yhden viipaleleipäpussin. Siihen menevät s-tilin eurot, paitsi siirrän 1,50euroa tyttären tilille. Hän tarvitsee välipalaa koulun jälkeen mennessään kaverille odottamaan, että ennätän hakemaan kahdeksan jälkeen illalla.

Menen töistä kotiin, mies on lämmittänyt aiemmin tekemäni kastikkeen ja keittänyt perunat. Se on ainoa ruoka, jonka hän on syönyt siihen mennessä. Nuoremmat lapsemme ovat tulleet jo koulusta ja syöneet, joten tänään ei tarvinnut miettiä mitä välipalaa kaapeista vielä löytyisi. Syönnin jälkeen on pakko alkaa valmistella seuraavan päivän ruokaa, joten jauhan lihamyllyllä

hirvenlihaa ja kaverilta saamistani jauhoista ruskistan kastikkeen. Saapahan mieheni jotain evästä töihin seuraavaksi päiväksi.

Sitten onkin aika lähteä vetämään junioritreenejä; saamme kustannettua oman lapsen harrastuksen tekemällä talkoita. Samalla se tosin lisää polttoainekustannuksia, mutta pakkohan lapsen liikkumiseen on satsata ja olemme ainakin paljon yhdessä. Treeneistä palattuamme alan vaivata sämpyläaikinaa, leipää pitää olla. Liikkuvat lapset tarvitsevat polttoainetta palautumiseen ja kasvamiseen. Itse syön vasta kymmenen jälkeen seuraavan kerran; puolikkaan sämpylän ja kaapista löytämiäni rusinoita. Pärjään sillä hyvin aamuun asti.

6.2.2018 kaksi päivää seuraavaan tilipäivään

Kaurapuuro porisee hellalla ja kahvi tippuu keittimessä, onpahan sentään jotain suuhun pantavaa. Nuoriso huolettaa; mitä välipalaksi koulun jälkeen. Onneksi on vielä niitä sämpylöitä ja maitoa. Pakkaan eväät töihin, tänään en saa unohtaa ottaa niitä mukaan. En tiedä mitä söisin, jos ne jäisivät kotiin 15 kilometrin päähän työpaikalta. Otin edellisenä iltana lisää hirvenlihaa sulamaan, että voin valmistella myöhemmin huomisen ruuan. On pakko ennakoida, koska liharuuan valmistaminen ei onnistu tunnissa. Kunhan voin taas käydä kaupassa, taatusti ostan jotain muuta kuin punaista lihaa. Tai makkaraa.

Päivän aikana mietin kuumeisesti mistä saisin lisää rahaa auton tankkaamiseen. Jäljellä oleva kahdeksan euroa ei riitä tämän ja huomisen päivän matkoihin töihin ja harrastuksiin. Laitan äidilleni viestin, vaikka hävettää ihan sairaasti kun aikuinen ihminen joutuu lainaamaan rahaa vieläkin omilta vanhemmiltaan. Jospa voisinkin sitten auttaa vuorostani heitä, kunhan saan lapset aikuisiksi. Onneksi äiti vastaa heti ja lupaa vipata, kysyy vielä riittääkö se kaksi kymmentä euroa jota pyysin.

Töiden jälkeen syömme kotona koko perhe yhdessä edellisenä päivänä tekemääni jauhelihakastiketta ja makaronia lisukkeena. Harmittaa kun mitään vihanneksiakaan ei ole varaa ostaa. Viime rahoista ostin vitamiinipurkin lapsille, niin eipähän tule puutostiloja. Mutta ei tässä mitään terveellisiä ruokatapoja opi.

Vanhemmat lapset käyvät treenaamassa tulevia kisoja varten ja kotiin paluu on vasta lähempänä kello yhdeksää. Onneksi voin lainarahoilla ostaa leipää eikä tarvitse alkaa enää sille illalle leipomaan. Nyt äiti on väsynyt, eikä ihan vähän.

7.2.2018 Vielä tämä päivä ilman rahaa

Aamupalalla syön Weetabixia kahvin kanssa ja haaveilen appelsiinimehusta, päätän huomenna ostaa muutaman purkin. Murehdin jo valmiiksi sitä, miten saan huomenna tulevan tilin riittämään kaikkeen. Tyttären wanhojen tanssi – asuun pitäisi vielä käydä ostamassa tarvikkeita. Hän ei ole kovin vaativainen asian suhteen, mutta jotain on pakko olla. Vanhemmalle pojalle pitäisi tilata silmälasit. Päätä särkee, kun vanhat lasit ovat tehottomat ja kouluun ei pysty lähtemään huonon olon vuoksi. Se mitä tilistä jää, täytyy riittää seuraaviksi kahdeksi viikoksi ennen seuraavaa tilipäivää. Ruokien suunnittelu ja niissä kitsastelu käy jo työstä, ja se on kuluttavampaa ja stressaavampaa kuin ansiotyöni kirjanpitäjänä.

Lounaalla käyn kaupassa sillä rahalla mitä jäi auton tankkaamisen jäljiltä; ostan maitoa, leipää, halpaa kinkkua ja nakkeja. Lapsille kuitenkin rahkaa aamu- tai iltapalaksi, huomenna pystyn viemään ruokaa kotiin vasta illalla töiden jälkeen. Meillä lähikauppa on seitsemän kilometrin päässä.

Viimeinen ilta tämän kertaista kitsastelua, huomisen tiliä odotetaan kuin kuuta nousevaa. Säännölliset tulot helpottavat kummasti elämää. Jos en tietäisi milloin saisin seuraavan kerran rahaa, niin en jaksaisi tätä ruoka- ja polttoainesäätöä kovinkaan kauan. On vain tehtävä aina seuraava askare ja mentävä eteenpäin. Jos jäisin miettimään liikaa tätä asioiden turhan hankalaa tilaa, niin tulisin hulluksi. Ja tietenkin jaksan uskoa, että kyllä tästä vielä nousee ja elämä vielä helpottuu. Ihan niin kuin omat vanhempani ovat tehneet, ruuhkavuosien vähävaraisista työn raskaan raatajista on tullut kohtuullisesti toimeen tulevia isovanhempia.

Nimimerkillä Raha ei tuo onnea, mutta mielummin itkisin Ferrarissa.

Tämän ryhmän narratiiveissa näkyy yritys pitää kiinni keskiluokkaisesta elämäntyylistä ja pinnistely siihen. Heikkilän, Hännisen ja Karjalaisen (1994, 90, 92) termein heidän voi sanoa pyrkivän kesannoitumisen vyöhykkeeltä kasaamisen vyöhykkeelle – tai pinnistelevän sosiaalista vajoamista vastaan kasaamisen vyöhykkeellä. Syrjäytymistä vastaan kamppaillaan kaikin keinoin. Köyhyyttä peitellään⁴⁰ ja monien kirjoitusten taustalla voi nähdä uskoa siihen, että asiat muuttuvat vielä parempaan. Asuntolainaa yritetään lyhentää ruokamenoista tinkimällä. Omistusasunnon myynti tarkoittaisi jo (lähes)

40 Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen huomauttavat, että suomalaisessa kulttuurissa ei ole häpeä olla pienituloinen, mutta köyhyyden seuraukset kuten nuhuinen pukeutuminen pitää pyrkiä peittämään (1994, 119).

saavutetusta elämäntavoitteesta luopumista, joten asuntolainaan yritetään keksiä rahat vaikka kiven alta (vrt. Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 109).

Teksteissä näkyy myös köyhyyden sukupuolittuneisuus. Tätä ryhmää dominoivat naiset. Usein kirjoittaja on äiti, jolla on vielä kotona asuvia lapsia. Lasten kautta ehkä tulee yhteys keskiluokkaiseen elämään esimerkiksi koulun kautta, mutta he ovat myös motivaattori tsempata ja taistella.

”Aina ei voi itse vaikuttaa, mihin elämä vie, joskus hyvä elämäntilanne voi muuttua hetkessä. Ilman lapsia en olisi jaksanut taistella päivästä toiseen, vaan olisin jo luovuttanut.” (Teksti 14)

”Äitinä tingin kaikesta omastani vanhasta tottumuksesta sillä en halua lasteni kärsivän ainakaan kuten itse olen kärsinyt.” (Teksti 59)

Tämän ryhmän tekstejä selittää osin Beverly Skeggsin näkemys, että ihminen ei ole rakenteiden tuote vaan voi tehdä vastarintaa – hänen ei tarvitse vain alistua olosuhteisiin (esim. Skeggs 2014, 316–317), joskaan vastarinta ei tässä ole poliittista ja rakenteita kyseenalaistavaa vaan oman toiminnan sopeuttamista olosuhteisiin. Tekstejä määrittää Skeggsin käyttämä kunnollisuuden käsite: teksteissä kuvataan moraalista pyrkimystä elää kuten kuuluu, ja näin pyritään käytännössä kohti keskiluokkaista elämäntapaa. (Ks. myös luku 8.1.) Skeggsin brittiaineistossa tosin hänen tutkimansa työväenluokkaiset, hoitoalaa opiskelevat naiset eivät varsinaisesti tavoitelleet pääsyä keskiluokkaan vaan halusivat vain saada itselleen arvostusta, legitimitetin. Pyrkimys olla leimautumatta työväenluokkaan oli kuitenkin selvä, vaikka he tiedostivat taustansa ja resurssiensa asettamat rajoitteet. (Skeggs 1997, 82, 5; Lappalainen 2012, 293.)

Kunnollisuutta indikoi teksteissä sisäistetty ideaali huolehtia lapsista hyvin, syödä ja tarjota etenkin lapsille terveellistä ruokaa, olla erottumatta muusta väestöstä eli peitellä pienituloisuutta. Paitsi että on tärkeää olla kunnollinen, on tärkeää myös näyttäytyä kunnollisena – tai olla jäämättä kiinni siitä, että ei ole kunnollinen. Se näkyy esimerkiksi tässä, kun lapsi viedään julkisen arvioivan silmän alle neuvolaan:

”Kohta pitäisi lähteä neuvolaan, kerään voimia näytökseen ja etsin lapselle Burberryt pyykkikorista minkä sisältöä en ole kuukausiin jaksanut viikata kaappiin. Lounas pitäisi vielä jaksaa hoitaa ettei lapsi neivolassa valita nälkää.” (Teksti 28)

Köyhyyden peittely tuodaan esiin muutamissa muissakin tekstissä, jopa sävyssä, joka hieman ylpeilee peittelyn onnistumisella.

”Jos minut kohtaa kaupungilla, ei kukaan epäilisi, että olen köyhä ja joudun laskemaan kaupassa, mitä saan alle viidellä eurolla.” (Teksti 25)

Tekstissä 42 kertoja on saanut määräaikaiseen työn työttömyysjakson jälkeen. Lounaalle on sovittu palaverreja, mutta koska kertojalla ei ole varaa näin kalliisiin aterioihin – salaattiannoksen hinnalla tekisi perheelle ruokaa monelle päivälle – hän valehtelee olevansa paastolla.

”Olin siis outo, ja tykkäsin piinata itseäni 'paastoamalla' herkkujen ääressä. Mutta oikeasti olin vain ihan tavallinen köyhä äiti, joka ajattelee ennen kaikkea perhettä, eikä voi kuluttaa senttiäkään yli kuukausibudjetin.”

Myös Skeggs on todennut, että työväenluokkaiset nuoret naiset eivät halunneet erottautua joukosta vaan pitivät yksilöllisyyttä suorastaan haukkumasanana (Skeggs 2014, 7). Tämä sopii hyvin ryhmän tekstien kanssa, joissa pyritään peittelyyn ja sulautumaan toisiin – ja on ristiriidassa keskiluokkaan yhdistettyjen identiteettiprojektien kanssa, joissa kuten Baumanin ja Giddensin teoriassa nimenomaan pyritään luomaan omasta persoonasta jännää yksilöllistä identiteettiä.

Kunnollisuuteen pyrkiminen tuli teksteissä esiin myös pyrkimisenä parantaa yhteiskunnallista asemaa keskiluokkaiseksi koulutuksen kautta. Kuitenkin useimmat kirjoittajat olivat päätyneet pienituloisiksi, joten elämänsuunnitelma oli mennyt heidän kohdallaan jotenkin pieleen, ja monissa teksteissä oli katkeruutta tästä. Uhrauksien, sekä taloudellisten että puurtamisen, koettiin menneen hukkaan, koska opinnot olivat jääneet kesken, monien narratiivien mukaan sairauden takia, ja ”palkkioksi” oli jäänyt vain opintolaina, kuten muutamassa tekstissä tuodaan esiin. Joissakin tapauksissa kirjoittajat

kertovat, että opinnot oli saatu kyllä loppuun mutta töitä ei tutkinnosta huolimatta ollut saatu, mikä myös aiheuttaa katkeruutta.

9.2 Tyydytyksen löytäminen omasta nokkeluudesta

Tyyppinarratiivi: Teksti 18. Ei otsikkoa.

Tässä yksi ja voi olla että ainoa positiivinen kirjoitus ihan omasta elämästäni;

Olen 55-vuotias sinkkumies. Asun vuokralla 35 neliöisessä juuri remontoitussa ja viihtyisässä rivitaloyksiossä noin 8 000 asukkaan pikkukaupungissa. Tein terassit etu- ja takapihoille. Takapihalle isomman ja sen eteen vielä näköesteaidan ettei tarvitse pelätä, että miehuuteni vilahtaa kun siellä istuskelen mm. aamutakissani ja juon aamukahvia. Terassillani on myös sähkögrilli jolla on kiva kokkailla jo alkukeväästä pitkälle syksyyn. Se on minulle myös yksi huone muutenkin. Vuokranantajani maksoi tarvikkeet ja ystäväni kanssa tein sen kuin myös ystävältäni lainasin työkalut. Rauhallinen asuinalue joka päättyy metsän reunaan. Asun juuri tällä reuna-alueella. Matkaa S-markettiin noin 600 metriä saman verran Tokmannille, Lidliin 800 metriä.

Olen ollut työttömänä vuodesta 2003. Ansiosidonnaisuuden päätyttyä olen elänyt peruspäivärahan, asumistuen ja toimeentulotuen varassa. Luottotietoni ovat kunnossa ja olen velaton. En ole koskaan ostanut mitään osamaksulla. Jos ei ole ollut varaa olen jättänyt ostamatta. Aika yksinkertaista, eikä totta. Maksuvaikeuksiin ja luottotietonsa menettäneet siis voivat syyttää ihan itseään. Yli 90% velkakierteeseen joutuneista on elänyt yli varojensa. Syyttäköön itseään.

Eikö olisi jo korkea aika lopettaa tämä kitinä. Leipäjonoissa on väkeä niin kauan kuin sieltä saa jotain ilmaiseksi. Olen ollut kaupanalalla koko ikäni ja jo kahvitarjoilu nisuineen sai oven käymään kun se ei maksanut mitään. Puhumattakaan avajaistarjousista tms. markkinoista ja ämpäreistä. Täältäkin saa ruoka-apua mutta en ole koskaan hakenut kun en ole tarvinnut. Turha väittää niin ikään, että rahat menevät

lääkkeisiin. Kaikki reseptilääkkeet huomioidaan menona toimeentulotukilaskelmassa joitain poikkeuksia lukuunottamatta. Näitä poikkeuksia ovat jotkut vitamiinit, erektiolääkkeet ja tupakanvieroituslääkkeet. Terveyskeskusmaksut huomioidaan myös menona ja matka sinne omavastuu mukaan lukien. Haloo suomalaiset; mihin helvettiin te tukenne hassaatte?

Salaisuuteni jonka nyt paljastan on uskomaton ja se miten yksiasuva lapseton pärjää kepeästi summalla 491,21 euroa joka siis pitää jäädä puhtaana käteeni kuukaudessa pakollisten menojen jälkeen.

Ansiosidonnaisella eläminen oli yhtä juhlaa mutta ei siitä sen enempää. Kun tältä tipuin lopetin alkoholinkäytön kokonaan kuin myös tupakoinnin. Aamupala on kaikkein tärkein ateria ja sillä jaksaa pitkään. Lautasellinen puuroa valmistuu käden käänteessä mikrossa. On lähes ilmaista, ravitsevaa ja vaihtoehtoja on vaikka kuinka. Kananmunat oivallinen luontoäidin ravitseva eväskäärö jos ei kolesterolista oli ongelmaa. Leivän hinta voisi olla halvempi jos se tehtäisiin vaikka jonain muuan ajankohtana kuin yöllä. Tämä on vain ja ainoastaan leipomosta kiinni kun kaupan myyntipiikki on joskus klo 16:00 jälkeen. Ei sitä tuoretta leipää heti aamulla kukaan osta ja sitä saa kyllä pitkin päivää jo monesta kaupasta heidän omista paistopisteistäänkin. Keitoista saa vallan mainioita aterioita ja kun niitä tekee isomman satsin kerrallaan niin maku sen kun vain paranee. Yhdestä Knorrin lasanettesatsista syön 3 kertaa. Silli ja peruna kera kananmunien on suuri herkkuni. Seuraavana päivänä paistan ylijäämäperunat ja teen niistä pyttipannua kera nakkien, paistetun sipulin ja kananmunien. Joskus herkuttelen ja ostan tarjouksessa olevan kasslerpaistin ja teen vakosipulikermaperunat kyytipojaksi. Tästäkin riittää kolmeksi kerraksi. Ei tarvitse olla mikään kokki jos tekee itse ruokansa ja ihan perus sellaista.

Entä vaatteet sitten. No ostan netistä kesävaatteet talvella ja talvivaatteet kesän koittaessa. Alennukset maksimissaan -80%. Sama koskee kenkiä ja asusteita. Kirppikseltä tein pari löytöä. Lähes uudenveroinen puolipitkä nahkatakkaa ja aitoa nahkaa kuin myös kotimaiset miesten kävelykengät niin ikään nahkaa. Molemmista maksoin 10 euroa ja molemmat vielä ajattomat. Niistä kun pitää hyvää huolta niin menee vuosia. Olen toimeentulotukiasiakkaana ostanut uuden 55 tuumaisen television, uuden tehokkaan tietokoneen ja käytettynä 2 hengen

nahkasohvan ja 120 cm runkopatjasängyn. Ihan vain siis säästänyt toimeentulotuessa. Ai niin tämä tv toimii vielä pöytätietokoneeni näyttönä. Pöytätietokonetta on myös halvempi korjata ja päivittää. Käytetyn tavaran myyntipaikkoja on netissä useampia ja kun on tarkka ei tule huijatuksi. Puhelimessani on rajaton puheaika ja sitä kautta menen myös tietokoneellani nettiin ja siis käytössäni nopea 4g verkkoyhteys. Aivan turha siis maksaa erikseen nettiyhteydestä ja puhelimella toki voi puhua samaan aikaan nettiyhteyden katkeamatta. Maakunnan ykköslehden luen täydellisenä näköislehtenä kun olen saanut ystävältäni tilaajatunnukset eikä maksa siis minulle mitään. Harrastuksia piisaa ja halpoja. Kunnostin vanhan naisten 7-vaiheisen citymaasturin, ostin käytettynä. Kesäsin poljen sillä läheisille lammille naku-uinneille kuin myös yleisille uimarannoille nakuilematta. Pyöräily on upeaa läpi koko vuoden. Lidlistä ostin blueshuuliharpun ja kitaran. Kirjastossa käyn usein. Olen myös juoppokuskina ystävilläni jotka ovat harmitonta väkeä ja he tarjoavat vähintäänkin pitsan kun ollaan reissussa. Kotimaanmatkailu on halpaa hupaa kun ottaa vähän evästä mukaan ja hyödyntää Onnibussia ja kirjautuu Vr:n Veturin asiakkaaksi. Yhden illan jutut ovat ravintolailtojen päätteeksi ohi. Seksiä saan kun tapasin itseäni yli 20 vuotta nuoremman ujon 2 lapsen yh-äidin joka avautui ujoudestaan huolimatta fantasioistaan ja joita kilpaa toteutamme kun hänen lapsensa on päiväkodissa. Pidämme toisistamme mutta emme rakasta. Pidättäydymme seksistä muiden kanssa!

Lopuksi vielä, että toimin kahdessa eri vapaaehtoistyössä. Tästä syystä en koe yhtään huonoa omaatuntoa nauttimistani tuista. En ole myöskään yhtään kateellinen naapurilleni jolla on kaksi upeaa autoa. Tosin tämä pariskunnan vaimo pukeutuu rikkinäisiin vaatteisiin ja hänen miehellään on aina heijastimin varustettu työnantajan kustantama tessin mukainen työasu yllään. Molemmat ovat työssä ja lapset lentäneet kotoaan.

Nimimerkillä Elämäni parasta aikaa ja kun ei töitä kaikille riitä!

Tämä strategia tulee esiin vain muutamassa tekstissä. Pienituloisuuden voi nähdä älyllisenä ja asennoitumisen haasteena ja saada tyydytystä nokkeluudestaan, kun pärjää siinä elämäntilanteessa. Tekstin 18 lisäksi muun muassa tekstin 20 kirjoittaja kirjoittaa – muistellessaan jo takana olevaa pahinta köyhyyden ja nälän aikaa:

”Opin taloudelliseksi, ekologiseksi, ja napakammaksi vastuun kantajaksi. Ongelmanratkaisukyky kehittyi, ja opin kääntämään myönteiseksi heikkoudet itsessäni sekä kotitaloudessa.”

”Pidän itseäni jopa rikkaana, koska köyhänä ja sairaana eläminen on ollut ja on edelleen haasteellista ja elämäni rikastuttavana asiana.” (Teksti 27)

Useimmiten neuvokkuus taloudenhoidossa ja -pidossa yhdistetään naisiin, joilla katsotaan olevan usein paremmat valmiudet valmistaa ravitsevaakin ruokaa niukassa rahatilanteessakin (Kontula ja Koskela 1994, 57). Ehkä siksikin miespuolinen kirjoittaja saattoi olla näin tyytyväinen elämiseensä ja pärjäämiseensä ja nähdä sen poikkeuksellisenä. Toisaalta toimintamahdollisuudet riippuvat paljon olosuhteista kuten asuinpaikasta – jos kauppoja ei ole lähellä, ei voi valita edullisimpia, ja jos ei asu metsän vieressä eikä ole autoa, ei voi sienestää eikä marjastaa (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 79).

Isola ja Siukola (2017) ovat analysoidessaan miespuolisten köyhien kirjoituksia havainneet miesten hakevan arvokkuutta maksuttomista harrastuksista esimerkiksi kirjastossa, tietokoneen kautta sekä luonnossa – heidän siteeraamansa kirjoittaja ”Pekka” esimerkiksi harrasti kukkien kasvatusta (emt., 2017, 121). Heidän mukaansa pitkäaikaistyöttömät miehet kokevat usein elämänsä huonoksi, koska heillä ei ole tilaisuuksia kokea arvokkuutta siinä määrin kuin köyhillä naisilla usein on perheroolin kautta (emt., 122).

Esimerkkikirjoitus palkittiin kunniamaininnalla, ja kun se julkaistiin Ilta-Sanomien verkkoversiossa 8.7.2018, kuten muutkin palkitut tekstit oli julkaistu, se herätti varsin kiivaan kommentoinnin verkkosivulla, 498 kommenttia (Ilta-Sanomat 2018). IS:n lukijoista osa ilmaisi, että heille itselleen ei jää palkasta yhtä paljon käteen asumis- ym. kulujen jälkeen, osa ilmaisi kirjoittajalle sympatiansa ja osa epäili koko tekstiä keksytyksi ja/tai kyseenalaisti yksityiskohtia. Myös Yhteisvastuukeräyksen järjestävälle Kirkkopalvelulle tuli palautetta, jossa paitsi epäiltiin kirjoituksen todenperäisyyttä myös kritisoitiin sitä, että köyhiä ivaavalle tekstille olisi annettu kunniamaininta, kertoi Yhteisvastuun tiedottaja Salla Peltonen IS:n jutussa. Peltonen pohdiskeli palautteen pohjalta, eikö nyky-Suomessa saa puhua köyhyydestä kuin yhdestä näkökulmasta ja mietti, vaaditaanko nettikeskustelussa kaikkia pienillä tuloilla eläviä samaan muottiin. (K.

Kuuskoski 2018.) Kirjoituksen kyseenalaistaminen saattaa olla vastareaktio uusavuttomuus-keskustelua kohtaan, jossa hyvätuloiset ovat antaneet ymmärtää, että pienituloisten toimeentulo-ongelmat johtuvat uusavuttomuudesta ja esimerkiksi osaamattomuudesta tehdä perusruokaa edullisista raaka-aineista (ks. esim. Hänninen 1994, 14).

Kirjoittaja viittaa valitsemallaan nimimerkillä siihen, että töitä ei ole kaikille ja kertoi haastattelussa (K. Kuuskoski 2018), että ei ole saanut töitä vaikka on vuosia utterasti hakenut, ja tähän teemaan liittyi myös osa verkkokeskustelun palautteesta. Arvokkuuden löytäminen työttömänä on hyvinvoinnin kannalta olennaista – ja vaikeaa, kun yhteiskunta on rakentunut palkkatyölle ja kasaamisen vyöhykkeen ensiarvoisuudelle. Isola ja Siukola (2017, 113) ovat nostaneet esiin intersektionaalista sukupuolentutkimuksesta Nancy Fraserin (1997) ajatuksen siitä, että yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen kuuluu sekä aineellinen eriarvoisuus että tunnustuksen ja arvostuksen kysymykset. Isolan ja Siukolan (2017, 125) mukaan hyvinvointijärjestelmän pitäisikin tarjota palkkatyön ulkopuolella oleville tasavertaisia mahdollisuuksia omaehtoiseen toimijuuteen, jota kautta ihminen pystyy kokemaan arvostusta ja tunnustusta.

Esimerkkitekstissä on paljon samoja teemoja, jotka toivat Isolan, Turusen ja Hiilamon tutkimuksen mukaan myönteisiä selviytymiskokemuksia: kirjoittaja pystyy ennakoimaan taloutensa, hänellä on vastavuoroisia kohtaamisia, ihmissuhteita ja merkityksellistä tekemistä vapaaehtoistyössä sekä itsenäisyyttä, kun hän pystyy kuitenkin itse hallitsemaan elämäänsä. Strategian esimerkkitekstissä nimimerkki kertoo olevansa terve ja perheetön, ja kuten hän itsekkin toteaa, nämä ovat varmaan syyt, miksi hän pystyy pärjäämään hyvin peruspäivärahalla (jonka saamisesta ja kaikista lakisääteisistä vähennyksistä hän myös osaa ja pystyy valppaasti huolehtimaan). Useimmiten syrjäytymiseen liittyy moniongelmaisuuutta ja usein kierre, jossa esimerkiksi sairastuminen johtaa avioeroon ja ero velkaantumiseen, jolloin elämäntilanne ei ole yhtä hallittava kuin kirjoittajalla tekstin 18 perusteella eikä kirjoittajalla ole yhtä paljon resursseja elämänhallintaan (ks. esim. Arajärvi 2016). Tällaisiakin pärjääviä esimerkkejä kuitenkin on.

9.3 Alistuminen

Tyyppinarratiivi: Teksti 5. Ei otsikkoa.

Kaikki alkoi vuonna 2002. Sairastuin refluksitautiin, joka leikattiin 2005. Leikkaus epäonnistui ja haittaa päivittäistä elämää. Lisäksi on astma sekä Psoriasis ja nivelpsoriaasi. Olen ollut työkyvyttömyyden takia eläkkeellä vuodesta 2009. Minulla on 2 suuntainen mielialahäiriö. Olen ollut työssä telemarkkinoinnissa 2 paikassa. Sen jälkeen en missään. Ruokabudjettini on kuukaudessa 80 e. Vaatteet ostan kirpparilta sekä säästän useita kuukausia jotta voin ostaa uusia. Kelalta enkä sossusta saa tukea, koska tuloni ovat 140€liian isot. 5kuukauteen en ole pystynyt ostamaan edes lamppuja vuokra-asuntoon. Leipäjonossa en jaksa seistä. Taloudellinen tilanne rassaa välillä hermoja sekä myös nukkumista. Päivärytmi on että herään klo 11 ja menen nukkumaan aamulla klo 5. Olen 2016 seissyt 60 ihmisen kanssa leipäjonossa kesäheltessä. Nyt ei ole mitään intoa, koska sieltä ei saa kuitenkaan kuin muutaman tuotteen ja kaikille ei riitä. Seurakunta järjestää tiistaisin 3€ ruokailun mutta aamulla on lääkkeiden takia väsynyt. Hain startti yrittäjäksi koulutukseen. Toivottavasti pääsen, että saisin ideallani autettua muita samankaltaisia ihmisiä.

(Kirjoitus oli kirjoitettu nimellä)

Osa teksteistä määrittää alistuminen elämäntilanteeseen ja köyhyyteen. Alin luokka joutuu tyytymään siihen, mitä saa, eikä voi tehdä omia valintoja, kuten Bourdieu kuvailisi. Näitä ihmisiä voisi kutsua syrjäytyneiksi, he eivät enää jaksa pyrkiä kohti osallisuutta yhteiskunnassa vaan tavoitteena tuntuu olevan vain pysyä hengissä, ellei sana tavoite ole liian määrätietoinen kuvaamaan tilannetta. Tosin esimerkkitekstissä haaveillaan vielä yrittäjäkoulutuksesta, vaikka tekstin yleisvire on varsin voimaton. Baumanin (2012, 133) sanoin: ”Riittämättömät kuluttajat ovat yksinäisiä, ja kun heidät jätetään yksin pitkäksi aikaa heistä tulee erakoita; he eivät ymmärrä miten yhteiskunta voi auttaa, he eivät odota tulevansa autetuiksi, he eivät usko että heidän osansa voi muuttua muuten kuin veikkaus- tai lottovoiton kautta”. Usein takana on vuosien kamppailu ja pinnistely, huono-osaisuuden kierre ehkä sairastumisen ja työpaikan menettämisen seurauksena ja sosiaaliturvassa väliinpuotoamisia, mutta se on toki yksilö- ja tilannekohtaista.

Myös vuoden 1994 kirjeaineistossa tutkijat havaitsivat arvottomuuden ja voimattomuuden kokemuksia suhteessa viranomaisiin ja ”depressiivistä näköalattomuutta” (Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen 1994, 67). Samoin Isola, Turunen ja Hiilamo (2016, 158) köyhien selviytymisen edellytyksistä: ”Köyhän voimavarat ja yhteydet mahdollisuuksiin ovat kuitenkin hentoja. Vaikka ne ovat tavalla tai toisella jatkuvasti olemassa, lannistuminen ja voimattomuus muuttavat turvaverkon herkästi näkymättömäksi.”

”Sosiaaliturvaa leikataan vaikka sairasloma edelleen päällä. Rahat eivät enää riitä. Kun syö pelkkää makaroonia viikon, tulee outo tunne: tunnet miten vatsa on täynnä kuumaa ruokaa, mutta nälkä ei enää lähde. Rappusia kävellessä hengästyy, kroppa ei jaksakaan enää. Mielikin kärsii ravitsemuksen puutteesta: pienillä paikkakunnilla ei vielä ole ruokajakoa. Sairaus pahenee.” (Teksti 36)

Moni tämän strategian ihmisistä käy leipäjonoissa tai turvautuu muuten ruoka-apuun, mitä muiden strategioiden ihmiset eivät ehkä tee – joko näyttääkseen olevansa vielä kiinni yhteiskunnassa tai pystyvänsä pärjäämään muutenkin.

Koska ns. perusturvaetuksien⁴¹ taso on Suomessa melko alhainen, joutuu niiden saaja usein hakemaan myös asumis- ja/tai toimeentulotukea. Vuonna 2012 toimeentulotuen saajista oli työttömiä 56 prosenttia. Honkasen (2013) mukaan pelkän toimeentulotuen varassa elää noin 21 000 ihmistä Suomessa. Kaikki huono-osaiset eivät hae ruoka-apua eivätkä ruoka-apua hakevat välttämättä ole kaikkien huono-osaisimpia. (Tarkemmin ks. luku 2.)

⁴¹ Kansaneläke, yleinen perhe-eläke, työttömien peruspäiväraha ja työmarkkinatuki sekä sairausvakuutuksen ja vanhempainrahan vähimmäispäivärahat.

Isola, Turunen ja Hiilamo katsovat, että pienituloisten voimattomuuden tunnetta voitaisiin vähentää vähentämällä sosiaali- ja terveystalvelujen hierarkkisuutta asiakaskohtaamisessa ja lisäämällä myötätuntoista kohtaamista, samoin kuin vähentämällä tuloihin liittyvää epävarmuutta – heidän aineistossaan moni kirjoittaja koki elämänsä parantuvan päästessään eläkkeelle: vaikka se ei nostaisi tuloja, se toi varmuutta tulevaisuudesta ja vähensi byrokratiaa (2016).

9.4 Poliittinen vastustus

Tyyppinarratiivi. teksti 61. Ei otsikkoa.

Nälkäni alkoi v.1997, kun yritystoimintani kohtasi katastrofin. Minulle jäi yli 2 miljoonan markan velat muiden lainojen (opinto-, ja asuntolaina) ohella. Hätännnyin, vaikka olin ostanut omistusasunnon vuotta aikaisemmin. Oli päivänselvää, että päivätyö ei riitä kattamaan edes osaa lyhennyksistä. Onneksi tuolloin vielä sai töitä ja sain hommattua lisätöitä niin paljon, että tein parhaimmillani/pahimmillani 5 työtä (joista 3 harmaana tietenkin, URPOT!!!)yhtäaikaan (siis ei yhtäaikaan sekunnilleen vaan saman jakson aikana) ja se helpotti paljon. Silti nälkä oli aina vieranani, kuten Simo Salminen aikoinaan lauloi rotestilaulussa. Kaikki rahani menivät lainojen ja korkojen lyhennyksiin ja söin 7 vuotta pelkästään kaurapuuroa (siis ei mitään voisilmiä tai sokeria vaan PELKKÄÄ KAURAPUUROA) ja join mustaa kahvia, jota inhoan aivan älyttömästi, mutta maitoon ei ollut varaa. Ensimmäinen katastrofi tuli, kun ei ollut varaa maksaa sähkölaskua, joten hain ystävien opastamana apua sosiaalitoimistosta. No, sainko apua? Minua kehoitettiin maksamaan lasku, koska asuin omistusasunnossa, mutta surkean tilanteeni vuoksi (ohje: myy kämppä, annamme sinulle kyllä vuokra-asunnon) saisin 30 % maksetusta laskusta takaisin. MITÄ VITTUA!!! Eipä kiinnostanut, joten maksoin laskun kaavittuani rahat kasaan palkkaennakoilla. Tuon jälkeen en ole sosiaalitoimistoa 'ongelmillani vaivannut. Liki 7 vuotta terveyteni kesti (en polta tupakkaa, en juo viinaa, urheilen (siisnurheilin, kun aika siihen riitti) kuten koko ikäni), kunnes menin lääkäriin sydämen outojen pomppujen takia. Lääkäri kyseli elämäntavoistani ja epäili minua huumeidenkäyttäjäksi, koska olin sekavan oloinen. Kun totuus paljastui (nukuin vain max.20 tuntia/vko), pakotti lääkäri minut luopumaan

kaikista muista töistä, paitsi yhdestä päiväduunista. Olin pakotettu lopulta myymään asuntoni ja siirtymään ASUNNOTTOMAKSI, koska EIHÄN SIELTÄ KAUPUNGIN SOSIAALITOIMISTOSTA MINULLE KÄMPPÄÄ ANNETTU, VAIKKA OLI LUVATTU. Samaan aikaan Heikki Hursti otti isävainansa leipäjonon hoidettavakseen. Olen siitä lähtien käynyt Heikin jonossa. Nyt loppuu kaikki, sillä hallituksen junailema 'aktiivimalli' vie kaiken toivon minulta. Olen ollut 5 vuotta ja 2 kk työttömänä ja päässyt tuhansista työhakemuksista huolimatta VAIN 1 TYÖHAASTATTELUUN. Jokainen, joka tajuaa edes hitusen todennäköisyyksistä, tajuaa, etten saa sitä hallituksen vaatimaa 3 työpäivää kasaan KOSKAAN ENKÄ IKINÄ. Tulen kaunistamaan Suomen, tämän ikuisesti lottovoittajien maaksi olevinaan tunnustetun, työttömyystilastoja pikapuoliin poistamalla hautaan. Sen verran kiusaa tälle paskamaan paskalle hallitykselle, että olen jo kirjannut testamenttiini ne idiootit, jotka minut hautaan kantavat. Teen ennakkoon rikosilmoituksen, sillä eihän niitä idiootteja tällainen paskahemmo kiinnosta hevonvittuakaan, joten eivät varmasti tule kunnioittamaan vainajan viimeistä tahtoa. Mutta rikosoikeudesta löytyy sellainen pykälä, että kunnioittaa pitää. Pitäkää hauskaa tyhmän kirjoituskilpalunne kanssa ja muutenkin. Tämä HELVETIN PASKA MAA EI PAREMPAA ANSAITSE. Haistakaa paska koko valtiovalta. Toivottavasti teksitni ylittää 5000 merkin rajan, joten sitä ei tarvitse edes lukea. Imekää munaa kaikki PERKELE!!! Kiro sanat on lisätty sekä liikaa kiusatun hemmon tunnetilan takia että siksi, että ette julkaise kirosanoja sisältäviä tekstejä. VITTU MITÄ PASKAA PERKELE!!!

(Ei nimeä eikä nimimerkkiä allekirjoituksena)

Poliittiseksi vastustukseksi nimeämäni strategia ei anna keinoja johtaa käytännön tapoja selvittää pienituloisuudesta. Se on ulkopuolisuuden kokemuksesta kasvanut asenne, jossa on vahvaa poliittista kritiikkiä yhteiskunnan hallitsevaa hegemoniaa kohtaan.

Esimerkkitekstistä välittyy suorastaan vihaa. Olisi kuitenkin liioittelua nimetä strategia vastarinnaksi – monessa tekstissä välittyy vihaa, mutta läheskään kaikissa ei se vaikuta kanavoituvan toiminnaksi.

Myös Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen (1994, 64) erottavat vuoden 1994 kirjeaineistossa kertomustyypin (*Asenne päättäjiin*), jossa ilmeni kriittinen, jopa aggressiivinen asenne päättäjiä kuten valtiovarain-, sosiaali- ja työministeriä kohtaan.

Tämänkin ryhmän tekstejä voi selittää osin Beverly Skeggsin näkemyksellä, että ihminen voi tehdä vastarintaa – hänen ei tarvitse vain alistua olosuhteisiin (esim. Skeggs 2014, 341). Skeggs nojaa Nietzscheen ja tämä ajatuksiin kaunasta: hänen mukaansa kauna on ”voimattomien moraalinen strategia”: kun orja kuvaa herransa pahana, hän kokee itse olevansa hyvä (Skeggs 2014, 331).

Jos kovin moni kokisi tilanteensa samalla tavalla, siitä saattaisi kasvaa boudieulaisittain doksa, jossa hallitsevan luokan itsestäänselvyyksiksi muuntuneet määrittelyt kyseenalaistettaisiin, ja tilanteet saattaisivat purkautua mellakoina. Siihen ei kuitenkaan usko moni niistäkään kirjoittajista, jotka itse tunnistavat vastarintaa itsessään. Köyhä ei ole identiteetti, johon ihminen haluaa identifioitua, jolloin joukkovoiman mahdollisuus on pieni. Kuten Zygmunt Bauman (2012, 133) toteaa: ”meidän päivinämme köyhien kärsimys ei muodosta yhteistä asiaa. Jokainen riittämätön kuluttaja nuolee haavojaan yksinäisyydessä, parhaassa tapauksessa ei-vielä-hajonneen perheensä seurassa”. Saman sanoittaa näin Nälkä-kirjoituskilpailun kirjoittaja:

”Me köyhät häpeämme hiljaisuudessa. Yritämme kaikin tavoin piilottaa nälkämme ja itsemme parempiosaisten katseilta, ettei meitä halveksuttaisi lisää. Eivät läheskään kaikki tarvitsevat kykene menemään edes leipäjonoihin. Aiemmat torjumiset ja asenteet estävät pyytämästä apua. Toivoisimme olevamme niin kuin muut. Siksi pärjäävät voivat halutessaan leikkiä niin kuin nälkää ei olisi.” (Teksti 21)

Luottamus poliittiseen järjestelmään on etenkin tässä ryhmässä horjunut vakavasti, ainakin luottamus ns. perinteisten poliittisten puolueiden kykyyn vastata haasteisiin ja ajaa huono-osaisten asemaa. Tämä näkyy Suomessa populismin nousuna ja populistisen puolueen nousussa kannatuskyselyissä jopa suurimmaksi puolueeksi 2010-luvun lopulla (esim. Helsingin Sanomien gallupissa joulukuussa 2019 perussuomalaisten kannatus oli 22,7 prosenttia; Muhonen 2019). Perinteinen työväenpuolue sosiaalidemokraatit ei ole

onnistunut puhuttelemaan tätä ihmisjoukkoa, joskaan tämä ihmisjoukko ei riitä selitykseksi puolueen kannatuksen romahdukselle. Eri asia kuitenkin on, vaivautuvatko huonosaisimmat edes äänestämään – ja jos vaivautuvatkin, kokevatko he vaalituloksen voivan muuttaa mitään. Sakari Hänninen (2017, 165) puhuu ”poliittisen” rajalle tulemisesta tarkoittaen laajemminkin hyvinvointivaltion legitimititeettiongelmaa – kansalaisten heikkoa uskoa edustuksellisen demokratian taitoon ja tahtoon ratkaista ongelmat.

Muutamassa tekstissä kerrotaan, että on varastettu ruokaa, muutamassa todetaan, että sitä ei ole vielä tehty tai että moraali ei anna myöten, vaikka kokee tarvitsevansa ruokaa eikä sitä muuten voi hankkia. Asia tuodaan esiin painokkaasti tavalla, josta voi päätellä kirjoittajan olevan lainkuuliainen ja tottuneen kunnioittamaan yhteiskunnan sääntöjä ja varkauden olevan epätoivoinen teko, askel ulos yhteiskunnasta, joka omalta puoleltaan on sanonut suhteen irti kun se ei tarjoakaan luvattua perusturvaa.

Vihaa kuvataan myös ruokajakotilanteessa, jolloin siinä kuvataan sekä muiden reaktioita että omaa häpeän tunnetta.

”Saatanan huora, oletko käynyt kerjuulla”, ohikulkeva mies huutaa ja näyttää keskisormea. Hän viittaa Pelastusarmeijan ovea kohden ja sylkäisee kohdallani. Häpeä punaa poskeni, ja samalla mielessä leiskahtaa.”
(Teksti 20)

Myös Skeggs havaitsi tutkimissaan työväenluokkaisissa miehissä epäoikeudenmukaisuuden ja epätasa-arvon kokemusta. Skeggsin englantilaiset haastateltavat yhdistivät epäoikeudenmukaisuuden historialliseen perimään, jonka takia ihmisillä voi olla täysin erilaiset mahdollisuudet elämään. Skeggsin mukaan ihmiset kokevat epätasa-arvon ja epäoikeudenmukaisuuden tunteen erityisen vahvasti, kun arvostelu pohjaa syntyperään – etenkin kun arvostelijat itse ovat etuoikeutetussa asemassa syntyperänsä takia; tunnustamatta sitä. (Skeggs 2009,43–44.)

Nälkä-aineiston poliittisen vastustuksen teksteissä ei pääosin omaa tilannetta linkitetä perhetaustaan ja syntyperään vaan useimmiten syrjäytymisen kierteeseen joutumiseen, mikä johtunee suomalaisen hyvinvointivaltion ainakin kirjoittajien nuoruudessa

tarjoamista, ainakin näennäisesti tasa-arvoisista elämänmahdollisuuksista. Suomessa etenkin peruskoulu-uudistuksen ja opintotukilain (1972) jälkeen yhteiskunnan voi katsoa antaneen kansalaisille lupauksen sosiaalisen nousun mahdollisuudesta. Tosin monissa kirjoituksissa tuodaan pettyneeseen sävyyn esille, kuinka on lähetty opiskelemaan, jotta saataisiin ns. hyvä elämä, mutta se ei kuitenkaan tuonut hyvää työpaikkaa ja menestystä elämässä vaan joissakin tapauksissa jopa ainoastaan lisää ongelmia opintolainan takia.

Asetelma voi nostattaa suurta eriarvoisuuden tunnetta.

”Yksi jogurtti on seuraavana pitkällä pöydällä jonka vierestä köyhät, kurjat, me nälkäiset resuiset kuljemme. Me pitkäaikaissairaat, ilman omaishoidontukea jääneet, pienillä eläkkeillä olijat, vammaiset, vammautuneet ja työttömät. Olemme kerjuulla Suomessa vuonna 2018.”
(Teksti 26)

”Olen nimittäin kyllästynyt täyttämään kelan tukihakemuksia, kuukaudesta toiseen. Anelemaan rahaa, jotta saisin lapsille ruokaa. Nöyrytymään niin monen ihmisen edessä.” (Teksti 64)

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lähdin kirjoittamaan tätä gradua ajatellen, että ruoan kautta rakentuvan identiteetin rajoitukset olisi merkityksellinen seikka pienituloisten ruokasuhteessa. Omassa keskiluokkaisessa kuplassani näen ympärilläni – ihmisiä tavatessani, mediassa, sosiaalisessa mediassa – punavihreän ympäristötietoisien ruokavalion ja porvarillisen laatu tietoisien kulinaristisen nautiskelun kamppailua, ja oma identiteetti tuntuu olevan lähes jokaisella jotenkin työn alla kiinnostavan persoonallisuuden projektina, heimoihin kuulumisineen. Tämän ulkopuolelle jäämisen täytyy siis olla olennainen kokemus ja yhteiskunnallisen katkeruuden lähde, järkeilin.

Hämmästyin, kun Minulla on nälkä -kirjoituskilpailuun lähetettyjen kirjoitusten analyysi ei antanut mitään viitteitä tästä. Elämästään ja ruoastaan kirjoittaneet pienituloiset eivät liittyneet tähän keskusteluun mitenkään. Selkein esimerkki tästä on suhde lihansyöntiin. Yhdessäkään tekstissä ei tuotu esiin kasvissyöntiä tai vegaanista ruokavaliota, ei noudatettuna ruokavaliona eikä toiveena. Ei vaikka Tilastokeskuksen kulutustutkimuksen mukaan lihattoman ruokavalion kotitalouksista huomattava osa on pienituloisia: yli 40 prosenttia lihattoman ruokavalion toteuttajista kuului kahteen alimpaan tulokymmenykseen (Lehto 2019). – Tämä saattaa toki johtua myös siitä, että näihin tuloluokkiin kuuluu nuoria, työuransa alussa olevia ihmisiä, jotka eivät pienistä tuloistaan huolimatta koe kuuluvansa Minulla on nälkä -kirjoituskilpailun kohderyhmään ja joiden elämän odotushorisontti on optimistinen ja toimintakyky on (siksi) riittävä ruokavaliovalintoihin, identiteettiä rakentaviinkin.

Bourdieu ja myös aiemmat kulutussosiologit ovat painottaneet Trickle-down-ilmiötä, jossa yhteiskunnan ylempien kulutuskäyttäytyminen leviää alempiin kansankerroksiin. Jos tarkastellaan kyselytutkimuksessa Suomi syö esiin tulleita koko väestön trendejä (Jallinoja, Jauho ja Pöyry 2019), Nälkä-kirjoituskilpailun aineistossa niistä näkyi kuitenkin ruokavaliossa vain terveellisyyden korostus, kaiken läpi lyövän hintatietoisuuden ohella. Yksilöllisyyttä ei tavoiteltu, pikemminkin sitä että ei erotuta joukosta. Oman pienituloisuuden peittelystä kerrotaan teksteissä usein, koskien niin ruokaa kuin muutakin

elämää. Kirjoituksissa käsiteltiin sekä nälkää että muuta köyhyyttä; välillä erikseen ja välillä limittäin.

Nälkä-kirjoituskilpailuun osallistuneiden yhteiskunnallinen ulkopuolisuus oli vielä perustavampaa kuin oletin, paitsi materiaalisella myös symbolisella tasolla. Narratiiveissa kirjoittajat kuvasivat, kuinka he jäivät yhteisön ulkopuolisiksi, kun heillä ei ole varaa osallistua lounashetkiin työpaikalla (yksi valehteli olevansa paastolla), kuinka omaa lasta ei voi rahan puutteen takia päästää vapaa-ajanpuuhiin joihin kaverit lähtevät, kuinka naapurien arabianastiatot ja ulkomaanmatkat tuntuvat täysin saavuttamattomalta maailmalta. Teksteistä nousi kolmenlaista ulkopuolisuuden kokemusta: normaalina pidetyn kulutuksen ulkopuolelle jäämistä, sosiaalisista tilanteista ja sosiaalisissa tilanteissa ulkopuolelle jäämistä sekä sisäistetyn kunnollisen elämäntavan ulkopuolelle jäämistä, mitä kuvasivat etenkin äidit, joista muutama kirjoittikin suoraan haluavansa tarjota lapselleen parempaa elämää kuin itse kokee saaneensa. Narratiiveista ilmeni myös neljä strategiaa asemoida itsensä köyhyystilanteeseen: pyrkiminen kunnollisuuteen eli kamppailu keskiluokkaiseen elämäntapaan pääsemiseksi tai siellä pysymiseksi; omasta nokkeluudesta tyydytyksen hakeminen; alistuminen sekä poliittinen vastustus.

Nälkä on ensimmäisessä maailmassa siitä ovela olotila, että se paradoksaalisesti ilmenee usein, ehkä jopa useimmiten, ylipainona. Melko harva näkee absoluuttista nälkää, mutta suhteellisen köyhyyden koettelemat joutuvat turvautumaan halpaan ruokaan, joka usein on yksipuolista ja sisältää paljon energiaa, mistä seurauksena on monelle ylipainoa. Vaikka leimakirvestä uusavuttomaksi ei haluaisi käyttää, on pienituloisten toimintakyky usein heikentynyt niin, ettei heillä ole resursseja kaivaa marttojen säästöniksejä tai professori Rautavaaran *Mihin kasvimme kelpaavat* -kirjaa ja ruveta kokkaamaan edullisesti ja terveellisesti. Toki poikkeuksiakin on. Ehkä pienituloiset eivät myöskään ole sisäistäneet ruumiillisuuden merkitystä kulttuurisena pääomana, kuten Beverley Skeggs sanoisi – näin kilojen välttely ja sporttinen ulkomuoto ei ole elämän keskeisiä päämääriä ja pärjäämisen välineitä, kuten keskiluokkaisilla suorittajilla voi olla (Skeggs 2014, 272–273).

Kun nälkäkeskustelu palasi Suomeen 1990-luvulla laman yhteydessä, tutkijoiden yhtenä tehtävänä oli todistaa, että ilmiö ylipäättään on olemassa. Sitä vähäteltiin ja siitä vitsailtiin.

Nälästä puhuminen koettiin jopa loukkauksena yhteiskuntaa kohtaan (Hänninen 1994, 13). Enää sitä ei tarvitse todistella. Alun perin tilapäiseksi ajateltu ruoka-apu ja leipäjonot ovat jääneet katukuvaan, vaikka kansantalous koheni. Tuloerot ovat kasvaneet, uusliberaali politiikka näkyy sosiaaliturvassa. Tutkijoiden vuonna 1994 keräämät kirjeet nälästä ovat hämmentävän samankaltaisia kuin vuonna 2018 kirjoitetut tekstit. Yrittäjätarinoita on vuonna 2018 vähemmän kuin 1994, mutta yhä joissakin tarinoissa kerrottiin perheen köyhyyden aiheutuneen yrittäjyyden vaikeuksista 90-luvulla.

Voi katsoa, että nälän olemassaolo tarkoittaa, että perustuslain takaama perusturva ei toimi ja ettei pohjoismainen hyvinvointivaltiomme ei pysty lunastamaan lupauksiaan. Huomattavaa on, että kuten Kontulan ja Koskinen totesivat (1994, 56), puolet nälkää kokevista ei saanut syystä tai toisesta toimeentulotukea. Samaa havaitsivat Heikkilä, Hänninen ja Karjalainen (1994, 122). Myös viimeaikaisissa tutkimuksissa on todettu, että huomattava moni niistä, jotka olisivat tilanteensa puolesta oikeutettuja toimeentulotukeen, ei sitä hae. Tässä on sosiaalityölle haaste – tavoittaa ja tukea byrokratian viidakossa niitä, jotka perusturvaa tarvitsisivat mutta jotka eivät sitä osaa käyttää.

Osa nälkää kokevista turvautuu ruoka-aputoimintaan, jonka paikka suomalaisessa yhteiskunnassa herättää monenlaisia kysymyksiä. Sosiaalipolitiikassa keskeisiä periaatteita on, että yksilön perustuslaillisenä oikeutena on saada perusturva ja julkisen vallan velvollisuutena on siis järjestää se – miten siihen kuvioon sopii pitkälti järjestöjen vapaaehtoistyönä järjestämä pisteittäinen ruokajakelu, etenkin kun siinä on paikoin jännitteitä jakajien uskontokytöksensäkin takia (Salonen 2016)? Kun Suomi sai vuonna 1995 ensimmäistä kertaa ruoka-apua Euroopan unionilta järjestöille jaettavaksi 13 miljoonalla markalla, sitä pidettiin häpeällisenä (Ilta-Sanomat 28.10.1995). Karjalainen ja Lehtelä (2017, 88–89) toteavat, että 2010-luvun eduskunta-aloitteissa ei enää kyseenalaisteta köyhyyttä tai yhteiskunnan tarjoaman sosiaaliturvan riittävyttä vaan lähtökohtaisesti ratkaistaan pulmaa ylijäämäruoan allokoinnilla – samaan aikaan kun perusturvan taso on laskenut suhteessa hinta- ja palkkatasoon.

Ruoka-avun perusta hävikkiruoassa aiheuttaa sekin omat kommervenkkinsä – onko sekin seikka, että hävikkiruoan hyötykäyttö on poliittisella agendalla varsin tärkeää jopa EU-

tasolla, ollut hidasteena kestävän ratkaisun hakemiselle pienituloisten ravinnonsaannin turvaamiseksi? (Tästä problematiikasta esim. Karjalainen ja Lehtelä 2017, 89–91.) Toisaalta mitä tapahtuu nälkää näkeville, jos hävikkiruoan syntymistä saadaan vähennetyksi tai sitä aletaan isossa mittakaavassa hyödyntää muilla tavoin, esimerkiksi keskiluokan kukkaroille kohdennetuilla ravintoloiden vegaanibrunsseilla kuten Helsingissä Lapinlahden sairaala-alueen hävikkiruokaravintolassa? Ruokadiskurssiin voi katsoa aiheuttavan pienituloisille myös poliittisista ja poliittisen ulkopuolisuutta, jos ja kun he jäävät kulutuksen ympäristövaikutuskeskustelun ulkopuolelle – onhan ympäristön terveys esimerkiksi yksi Jane Kolodinskyn (2012) ruokajärjestelmämallissa yksi kolmesta tekijästä ruokatalouden sekä sosiaalisen tasa-arvon ja ihmisen terveyden ohella.

Ruoka-avussa on viime vuosina otettu kiinnostavia askelia. Vantaalla Yhteinen pöytä -hanke on yhdistänyt ruoka-apujakoon yhteisöllistä yhdessä syömistä, ja toiminta on kaupungin ja seurakunnan yhteistä, vakituista toimintaa, ja mukana verkostossa on 35 ruoan lahjoittajaa ja 65 ruoanjoon toimipistettä. Hankkeessa oli vuoden 2019 loppuun mukana Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra, joka kehitti mallista monistettavaa ja se on levinnyt jossain muodossa 15 alueelle (yhteinenpoyta.fi). Kuntien sosiaalityölle tässäkin on merkittävä paikka rakentaa roolia sekä hauraimmassa asemassa olevien ruokahuollon turvaamisessa että voimauttavien paikallisyhteisöjen vakiinnuttamisessa. Paitsi että ruoanlaitto yhdessä voi olla voimauttavaa toimintaa (tästä nuorisotalotoimintana ks. Kauppinen 2018), kokemus on osoittanut että moni ruoka-avun saaja on siirtynyt jakelupaikassa vapaaehtoistyöntekijäksi ja/tai palkkatuella tai kuntouttavassa työtoiminnassa työllistetyksi (Karjalainen ja Lehtelä 2017, 85).

Tukeuduin tutkielmassani varsin arvostettuihin nykyisenkaltaista länsimaista yhteiskuntaa kuvanneisiin sosiologian teoreetikoihin, millaiseksi moderniksi nykytilaa sitten halutaankaan kutsua. Hämmästyksekseni he eivät tunnu onnistuvan kuvaamaan köyhien tilannetta kovin hyvin – tai ehkä olevan siitä edes kiinnostuneita. Pierre Bourdieun käsiteapparaatti antaa varsin staattisen kuvan symboleilla(kin) muodostetuista luokista eikä anna alistettujen, toisten määritelmiin tyytymään joutuvien nousulle juurikaan mahdollisuuksia – toki myöntäen, että maku on symbolista väkivaltaa, kun parempiosaiset

arvottavat toisten, ehkä taloudellisten realiteettien sanelemia, valintoja naurettaviksi ja hävettäväksi (Bourdieu 1986, 511, sit. Skeggs. 2014, 204).

Zygmunt Baumanin analyysi huomaa köyhät epäonnistuneiksi kuluttajiksi ja aikalaisdiagnoosissaan hän toteaa notkeiden työmarkkinoiden tarkoittavan kansalaisille epävarmuutta ja ajavan työssä oleviakin köyhyyteen, mutta heidän tilanteestaan ei saada irti sen enempää. Identiteettien rakentajiksi heistä ei epäonnistuneina kuluttajina ole. Samaan törmää Anthony Giddensin elämänpolitiikan käsite: perinteisen yhteiskunnan perhe- ja luokasiteistä vapautuneet ihmiset voivat ehkä tehdä elämänsä suuntaa isoissa ja pienissä kysymyksissä ratkaisevia valintoja vapaammin kuin vanhempansa – mutta vain jos heillä on rahaa. Skeggsin väite että huono-osaisilla ei ole mahdollisuutta osallistua tällaiseen ”nykyaikaiseen porvarillisen minuuden tuottamiseen” (Skeggs 2014, 98) tuntuu kuvaavan tilannetta osuvasti.

Skeggs tuntuikin tavoittavan ei-keskiluokkaisten ihmisten aseman ja eriarvoisuuden merkityksellistymisen mekanismit muita mainittuja professoreja huomattavasti paremmin. Hänen käyttämäänsä intersektionaalisuuden käsitettä ovat myös monet sosiaalityön tutkijat hyödyntäneet. Skeggsin fokus on keskiluokan ja työväenluokan rajapinnassa. Huomattavaa toki on, että Skeggs on luokkateorian vahva kannattaja ja brittiläisen yhteiskunnan kasvatti, jolloin kaikki hänen huomionsa ja teoreettiset kehittelynsä työväenluokasta eivät ole siirrettävissä Suomeen. Etenkin kunnollisuuden käsite tavoittaa kuitenkin hyvin sen moottorin, jolla moni, varsinkin nainen, ponnistelee pysyäkseen kasaamisen vyöhykkeellä palkkatyöyhteiskunnassa, samoin hänen ajattelussaan on tilaa muutokselle ja aseman parantumiselle ainakin yksilötasolla.

Isola, Turunen ja Hiilamo (2016) havaitsivat kolme selviytymisen edellytystä tutkiessaan pienituloisten elämäntilanteen muutosta kuuden vuoden akselilla: (tulojen) ennakoitavuus, vastavuoroiset kohtaamiset sekä itsenäisyys. Näihin olosuhteisiin yksittäinenkin sosiaalityöntekijä voi pyrkiä vaikuttamaan. Etenkin arvokkuuden kokemus nousee tärkeäksi. Hegeliin nojaavan Axel Honnethin tunnustussuhdeteorian mukaan toisilta saatu kunnioitus, arvostus ja välittäminen vaikuttavat huomattavasti ihmisen itsekunnioitukseen, itsearvostukseen ja itseluottamukseen, jotka luovat puitteet itsemääräämiselle (esim. Niemi

2014, Turtiainen 2012, 79). Tämä kokemus on hyvinvoinnille olennainen ja tähän sosiaalityöllä on jokaisessa asiakaskohtaamisessa suuret mahdollisuudet vaikuttaa.

Sosiaalityössä on kuitenkin, tietenkin, mahdollisuus vaikuttaa myös substanssin kautta. Suomalaiseen sosiaalityöhön tuloaan tekevä taloussosiaalityö ja etenkin taloustieteilijä Amartya Seniin ja Martha C. Nussbaumiin pohjaava toimintamahdollisuuksien viitekehys avaa aikuissosiaalityöhön näkökulman, jossa voidaan tukea ja voimauttaa asiakasta tekemään itse valintoja taloudessaan sen mukaan, mitä hän elämässään tavoittelee (ks. Viitasalo 2018, 25). Vaikka toimeentulotuki oli toimiva instrumentti asiakkaan taloudenpidon avustamisessa, voi siihen liittyvän työn siirtymisen Kelan huoleksi katsoa myös vapauttavan resursseja toisenlaisen roolin ottamiseen asiakkaan talousasioissa. Monissa kunnissa sosiaalityöntekijät käyttävät esimerkiksi välitystiliä ja sosiaalista luototusta työvälineinä tukiessaan asiakasta tämän ongelmien ratkaisussa. Tällöin ajattelumallina on pikemminkin taloudellinen inklusio kuin asiakkaan oman taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen (Viitasalo 2018, 97).

Asiakkaan talousasioita voi lähteä pohtimaan asiakkaan kanssa siitä näkökulmasta, mitä tämä itse haluaa tehdä elämässään. Viitasalon mukaan taloudellisen toimintakyvyn näkökulma ohjaa sosiaalityöntekijää yhdistämään mikro- ja makrotason, kun sosiaalityöntekijä työskentelee asiakkaan kanssa ohjaten ja neuvoen esimerkiksi etuusviidakossa sekä antaen psykososiaalista tukea mutta myös vaikkapa suunnitellen taloudellista voimaantumista tukevan ohjelman – ja rakenteellisen sosiaalityön tasolla sosiaalityöntekijät voivat olla vaikuttamassa toimeentulovaikeuksia aiheuttavien syiden ennaltaehkäisyyn sosiaalipoliittisten ohjelmien valmistelussa (Viitasalo 2018, 103). Sosiaalityössä taloudellisen toimintakyvyn näkökulma johtaa laaja-alaisen työskentelyotteen vahvistamiseen. Viitasalo on eritellyt taloudellisen toimintakyvyn tukemisen ulottuvuuksiksi asianajon, työmenetelmät sekä kohtaamisen (2019, 10). Paitsi itse lopputulos, myös tilanteessa vahvistuva autonomia voi tuottaa asiakkaalle hyvinvoinnin kokemusta, kuten Isola, Turunen ja Hiilamo osoittivat (2016).

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, Anu-Hanna (2014) Jälkisanat. Teoksessa Skeggs, Beverley: Elävä luokka. Tampere: Vastapaino.
- Arajärvi, Pentti (2016) Sosiaaliturvan perustuslaillisia näkökohtia. Teoksessa Nykänen, Eeva, Laura Kalliomaa-Puha ja Yrjö Mattila (toim.): Sosiaaliset oikeudet – näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Helsinki, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 67–83.
- Bauman, Zygmund (2012) Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen. Göteborg: Daidalos.
- Bauman, Zygmund (1999) Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmund (2005) Work, Consumerism and the New Poor. Berkshire: Open University Press.
- Beck, Ulrich (1995) Poliittikan uudelleen keksiminen: Kohti reflektiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich, Anthony Giddens ja Scott Lash: Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Burgess Danielle ja Micheal L. Shier (2016) Food insecurity and social work: A comprehensive literature review. *International Social Work*, November 2018, Vol.61(6), 826–842.
- Bourdieu, Pierre (1984) Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge. Alkuperäisjulkaisu: La Distinction: Critique sociale du jugement, 1979.
- Bourdieu, Pierre (1987) Sosiologian kysymyksiä. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre, Alain Accardo ja Priscilla P. Ferguson (1999) The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Societies. Stanford: Stanford University Press.
- Brembeck, Helene (2009) Children's 'Becoming' in Frontoring Foodscapes. Teoksessa Allison James, Anne Kjørholt ja Vebjørng Tingstad (toim.): Children, Food and Identity in Everyday Life. Hampshire: Palgrave Macmillian, 52–68.
- Campbell, Colin (1987) The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism. Oxford: Basil Blackwell.
- Charkes, Nickie ja Marion Kerr (1988) Women, Food, and Families. Manchester: Manchester University Press.
- Chilton, M., Black, M., Berkowitz, C., Casey, P., Cook, J., Cutts, D., Jacobs, R.R., Heeren, T., de Cuba, S.E., Coleman, S., Meyers, A. ja Frank, D. (2009) Food Insecurity and Risk of Poor Health among US-born Children of Immigrants. *American Journal of Public Health*, 99(3), 556–62.
- Debevec, Lisa ja Blanka Tivadar (2006) Making connections through foodways: contemporary issues in anthropological and sociological studies of food. *Anthropological notebooks*, 12 (1), 5–16.
https://www.researchgate.net/profile/Liza_Debevec/publication/26598210_Making_connections_through_foodways_contemporary_issues_in_anthropological_and_sociological_studies_of_food/links/560a2bf308ae4d86bb136209/Making-connections-through-foodways-contemporary-issues-in-anthropological-and-sociological-studies-of-food.pdf Luettu 21.7.2019.
- Eriksson, Lise (2015) Leipäjonot sanomalehtijulkisuuden keskusteluissa. Teoksessa Autto, Janne ja Mikael Nygård (toim.): Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 246–277.
- Erola, Jani, Anne Birgitta Pessi ja Juho Saari (2013) Hyvinvointivaltio notkeassa modernissa – Zygmunt Baumanin yhteiskuntapoliittinen aikalaisdiagnosi. Teoksessa Saari, Juho, Sakari Taipale & Sakari Kainulainen (toim.): Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 219–237.

- Eskola, Jari (2018) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 (5. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-kustannus. 179–203.
- Fraser, Nancy (1997) Justice Interruptus. Critical Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition. Routledge: New York.
- Giddens, Anthony (1984) The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1991) Modernity and Self-Identity. Buckingham: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich, Anthony Giddens ja Scott Lash: Nykyaajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Haavisto, Ilkka (2018) Vankistuva keskiluokka. Eva-analyysi No 63, 29.5.2018. https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2018/05/eva_analyysi_no_63.pdf Luettu 11.10.2019.
- Heikkilä, Matti, Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen: Kokemuksia nälästä. Teoksessa Heikkilä, Matti, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Osmo Kontula ja Kaj Koskela: Nälkä. Helsinki: Stakes ja stm, raportteja 153, 59–120.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2018) Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 (5. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-kustannus, 170–187.
- Heinonen, Jari (2019) 20-luvun hyvinvointimalli. Sosiaalinen kysymys, liike ja politiikka. Helsinki: Into.
- Helne, Tuula (2002) Sisällä, reunalla, ulkona – Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Juhila, Kirsi, Hannele Forsberg ja Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Sophi, Jyväskylän yliopisto <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/44433/3/SoPhi65.pdf#page=21> Luettu 5.5.2019.
- Honkanen, Pertti (2013) Tulottomat kotitaloudet. Esitys Sosiaali- ja terveysturvan päivillä 14.8.2013 <https://www.kela.fi/documents/10180/0/Tulottomat+kotitaloudet/f631a1a0-da0a-4028-8097-7245e6261bfe> Luettu 5.1.2020.
- Hänninen, Sakari (1994) Nälästä. Teoksessa Heikkilä, Matti, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Osmo Kontula ja Kaj Koskela: Nälkä. Helsinki: Stakes ja stm, raportteja 153, 3–14.
- Hänninen, Sakari ja Jouko Karjalainen (toim.) (1994) Kirjeitä nälästä. Helsinki: Stakes.
- Hänninen, Sakari (2017) Poliittinen arvostelukyky ja hyvinvointivaltion rajat. Teoksessa Hänninen, Sakari ja Paula Saikkonen (toim.): Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 162–181.
- Hänninen, Vilma (2018) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 (5. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-kustannus, 188–208.
- Ilmonen, Kaj (2007) Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Ilta-Sanomat (1995) ”Köyhältä puuttuu elämisenlaatu”. IS 28.10.1995.
- Ilta-Sanomat (2018) Sinkkumies, 55, elää toimeentulotuella viihtyisässä rivitaloyksiossä – ”En ole kateellinen naapurilleni, jolla on kaksi upeaa autoa” is.fi 8.7.2018. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005736005.html?cs=email> Luettu 23.11.2019.
- Isola, Anna-Maria ja Reetta Siukola (2017): Arvottomat? Köyhien naisten ja miesten kokemuksia arvokkuudesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Hänninen, Sakari ja Paula Saikkonen (toim.): Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 111–128.
- Isola, Anna-Maria, Elina Turunen ja Heikki Hiilamo (2016) Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):2.

- Jallinoja Piia, Mikko Jauho ja Essi Pöyry (2018) Miten Suomi söi 2008–2016? Erityisruokavaliot ja niiden taustatekijät. *Yhteiskuntapolitiikka*, 84, 2, 15–32. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019041011850> Luettu 15.3.2019.
- Janhonen, Kristiina ja Eila Kauppinen (2017) Nuorten ruokakasvatus eri kentillä – kohti vahvempaa yhteistyötä! Näkökulma-kirjoitussarja, Vuosikerta 2017, Nro 45. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteiden osasto <http://hdl.handle.net/10138/212973> Luettu 13.10.2019.
- Kaartinen, Heidi (2015) Mitä aineeton köyhyys on? Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2015.
- Kajanoja, Jouko (2013) Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista. Teoksessa Saari, Juho, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen (toim.): *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 61–88.
- Kangas, Olli ja Veli-Matti Ritakallio (2005) Köyhyyden teoria ja käytäntö. Teoksessa Saari, Juho (toim.): *Köyhyyspolitiikka*. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 28–62.
- Kaplan, H. B. (2006) Understanding the Concept of Resilience. Teoksessa Goldstein, S. ja R. B. Brooks (toim.): *Handbook of Resilience in Children*. New York: Springer Science+Business Media, 39–48.
- Karjalainen, Jouko ja Kirsi-Maria Lehtelä (2017): Sosiaaliturva, yhteisöapu, armelaisuus – ruoka-apu? Teoksessa Hänninen, Sakari ja Paula Saikkonen (toim.): *Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 81–96.
- Kauppinen, Eila (2018) Moniääninen ruokaympäristö – ruokakasvatuksen mahdollisuudet nuorisotalolla. Väitöskirja, Helsingin yliopisto <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4591-8> Luettu 10.12.2019.
- Kolodinsky, Jane (2012) A Systems Approach to Food Future Proofs the Home Economics Profession. Teoksessa Pendergast D., S. L. McGregor ja K. Turkki (toim.): *Creating home economics futures* Queensland, Australia. Australian Academic Press, 147–169.
- Kolsi, Eeva-Kaarina (2018) Konkurssi muutti elämän. *Ilta-Sanomat* 12.5.2018
- Kontula, Osmo ja Kaj Koskela (1994): Ketkä Suomessa kokevat nälkää ja mistä syystä? Teoksessa Heikkilä, Matti, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Osmo Kontula ja Kaj Koskela: *Nälkä*. Helsinki: Stakes ja stm, raportteja 153, 39–58.
- Koponen, Sami, Mari Niva ja Johanna Mäkelä (2018) Yksin ja yhdessä syöminen modernissa kulutusyhteiskunnassa. Teoksessa Autio, Aulis Jaakko, Minna Maarit Autio, Eliisa Aune Maria Kylkilahti ja Mika Pantzar (toim.): *Kulutus ja talous – Näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Juhlakirja professori Visa Heinosen 60-vuotispäiväksi. Helsinki: Helsingin yliopisto, Taloustieteen osasto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/297680/Autio_ym_2018_Kulutus_ja_talous_verkkoversio_FINAL.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 11.9.2019.
- Kuuskoski, Kaisla (2018) Mikko on tyytyväinen työttömänä: ”491,21 euroa riittää hyvään elämään” is.fi 4.8.2018 <https://www.is.fi/kotimaa/art-200000577760.html?cs=email> Luettu 23.11.2019.
- Lacan, Jacques (1982) *Ecrits. A Selection*. Bristol: Tavistock Publications.
- Lager, Laura (2018) Sellikonttorista monitilatoimistoon: tapaustutkimus tilallisen hallinnan muuttuvista käytännöistä aikuissosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma, sosiaalityö; Jyväskylän yliopisto/Kokkolan yliopistokeskus Chydenius <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/60489> Luettu 5.5.2019.
- Laine, Timo (2018) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (5. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-kustannus, 29–50.
- Lappalainen, Sirpa (2012) Beverley Skeggs – sukupuolen ja yhteiskuntaluokan piilotetut agendat. Teoksessa Aittola, Tapio (toim.): *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjät*. Helsinki: Gaudeamus, 288–306.
- Lash, Scott (1995) Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Beck, Ulrich, Anthony Giddens ja Scott Lash: *Nykyajan jäljillä*. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 153–235.

- Legwegoh, A., ja E. Fraser (2015) Food Crisis or Chronic Poverty: Metanarratives of Food Insecurity in Sub-Saharan Africa. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 10(3), 313–42.
- Lehto, Johanna (2018) Lihasta luovutaan pikkuhiljaa – myös muualla kuin pääkaupunkiseudulla. Tilastokeskus, Tieto & trendit -artikkelit. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/lihasta-luovutaan-pikkuhiljaa-myos-muualla-kuin-paakaupunkiseudulla/> Luettu 3.1.2019.
- Lien, Marianne E., (2004) *The Politics of Food: An Introduction*. Teoksessa Lien, Marianne E. ja Nerlich, Brigitte (toim.): *The Politics of Food*. Oxford ja New York: Berg, 1–17.
- Liljander, Juha-Pekka (2012) Pierre Bourdieu: Koulutus, symbolinen väkivalta ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Teoksessa Aittola, Tapio (toim.): *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen vuosikokous 2012*. Helsinki: Gaudeamus, 138–160.
- Luonnonvarakeskus (2019) Mitä Suomessa syötiin vuonna 2018? Uutiset. <https://www.luke.fi/uutinen/mita-suomessa-syotiin-vuonna-2018/> Luettu 3.1.2019.
- Mangurian, C., N. Sreshta ja H. Seligman (2013) Food Insecurity among Adults with Severe Mental Illness. *Psychiatric Services*, 64(9), 931–2.
- Massa, Ilmo, Anu Lillunen ja Antti Karisto (2006) Ruokaan liittyvät uudet merkitykset. Teoksessa Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti (toim.): *Ruokakysymys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 156–182.
- Moilanen, Pentti ja Pekka Rähä (2018) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (5. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-kustannus, 51–72.
- Moisio, Pasi (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):6.
- Moisio, Pasi ja Jani Erola (2013) Luokat ja liikkuvuus hyvinvointivaltiossa – John H. Goldthorpen toimintateoreettinen viitekehys. Teoksessa Saari, Juho, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen (toim.): *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 241–262.
- Mononen, Tuija (2012) Miksi suomalainen luomu on yhä marginaalissa? Teoksessa Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti: *Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset*. Helsinki: Gaudeamus, 134–155.
- Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti (2012) Yhteiskuntatieteellinen elintarviketutkimus. Teoksessa Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti: *Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset*. Helsinki: Gaudeamus, 7–25.
- Morley, David (1999) *The Nationwide Audience: Structure and Decoding*. Teoksessa Brunson, Charlotte ja David Morley: *The Nationwide Television Studies*. Lontoo: Routledge. Artikkelit julkaistu alun perin 1980.
- Muhonen, Teemu (2019) Perussuomalaisten kannatus jatkaa kasvua, keskustan tulos kaikkien aikojen huonoin. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006356267.html?share=332f52b002ccb1b40cdc7ef20ca15108> Luettu 15.1.2020.
- Murcott, A. (1982) The cultural significance of food and eating. *Proceedings of the Nutrition Society*, 41(02), 203–210.
- Mäkelä, Johanna (1996) Kunnan ateria. Pääkaupunkiseudun perheellisten naisten käsityksiä. *Sosiologia*, 33, 12–22.
- Niemi, Petteri (2014) Välittäminen tunnustussuhdeteorian näkökulmasta. Luentomateriaali. Aikuissozialiteetin päivät 8. <http://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2014/01/Välittäminen-tunnustussuhdeteorian-näkökulmasta.pdf> Luettu 15.1.2020.
- OECD (2019) Health at Glance 2019. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4dd50c09-en/index.html?itemId=/content/publication/4dd50c09-en&mimeType=text/html> Luettu 11.11.2019.
- Ohisalo, Maria (2014) Kuka tahansa meistä? Sosioekonominen asema ruoka-avussa. Teoksessa Ohisalo, Maria ja Juho Saari: *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Helsinki: Kunnallissalan kehittämiskeskus, 27–41.

- Ohisalo, Maria ja Anne Määttä (2014) Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. Teoksessa Ohisalo, Maria ja Juho Saari: Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö, 42–58.
- Ohisalo, Maria ja Juho Saari (2014) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2015/10/kuka-seisoo-leipajonossa.pdf>
- Rahkonen, Ossi ja Eero Lahelma (2013) Terveystien eriarvoisuus – Peter Townsendarin tulkinta sosioekonomista terveyseroista. Teoksessa Saari, Juho, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen (toim.): Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 263–282.
- Saastamoinen, Mikko (2006) Yksilö, riskitietoisuus ja psykokulttuuri. Teoksessa Rautio, Pertti ja Mikko Saastamoinen (toim.): Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 136–167.
- Salonen, Anna Sofia (2016) Food for the soul or the soul for food: Users' perspectives on religiously affiliated food charity in a Finnish city. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/166534> Luettu 20.12.2019.
- Sanaksenaho, Sanna (2006) Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Silvasti, Tiina (2006) Näkökulma globaaliin ruokaturvaan. Teoksessa Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti (toim.): Ruokakysymys. Näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen elintarviketutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 183–212.
- Silvasti, Tiina (2012) Ruokapolitiikka. Teoksessa Mononen, Tuija ja Tiina Silvasti: Hyvä ja paha ruoka. Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset. Helsinki: Gaudeamus, 26–46.
- Skeggs, Beverley (1997) Formations of Class and Gender: Becoming Reseatable. London: Sage.
- Skeggs, Beverley (2014) Elävä luokka. Tampere: Vastapaino.
- Tilastokeskus (2018) Suomen virallinen tilasto: Tulonjakotilasto, tuloerot (kansainvälinen vertailu) 2017, 1. Pienituloisuuden kehitys Suomessa vuosina 1966–2017. Helsinki: Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/tjt/2017/01/tjt_2017_01_2018-12-19_kat_001_fi.html Luettu 5.5.2019.
- Roos, J. P. (2013) Taistelusta yhteistoimintaan – Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Teoksessa Saari, Juho, Sakari Taipale ja Sakari Kainulainen (toim.): Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 135–150.
- Rosanvallon, Pierre (2018) Notre histoire intellectuelle et politique 1968-2018. Paris: Editions du Seuil.
- Rousseau, Jean-Jacques (2000) Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista. Tampere: Vastapaino.
- Turtiainen, Kati (2012) Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities-Resettlement as a part of durable solutions of forced migration. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Väitöskirja.
- Viitasalo, Katri (2018) Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7340-7>
- Viitasalo, Katri (2019) Mistä taloussosiaalityössä on kyse? Teoksessa Minna Zechner, Sirpa Karjalainen ja Katri Viitasalo (toim.): Avauksia taloussosiaalityöstä. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, 9–17. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64919/978-951-39-7780-1.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Luettu 15.1.2020.
- Willis, Wendy, Kathryn Backett-Milburn, Julia Lawton ja Mei-Li Roberts (2009) Consuming fast food: the perceptions and practices of middle-class young teenagers. Teoksessa Allison, James, Anne Kjørholt ja Vebjørng Tingstad (toim.): Children, food and identity in everyday life. Hampshire: Palgrave Macmillan, 52–68. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-230-24497-9_4 Luettu 21.7.2019.
- Vogt, Henri (2018) Euroopan unioni: vahvempaan kansalaisuuteen pienin askelin. Soste 2/18.

yhteinenpoyta.fi luettu 5.1.2020.

Zechner, Minna, Sirpa Karjalainen ja Katri Viitasalo (toim.) (2019) Avauksia taloussosiaalityöstä.
Jyväskylän yliopisto Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/64919/978-951-39-7780-1.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
Luettu 15.1.2020.